

แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรม
ในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
GUIDELINE TO PROMOTE THE ROLE OF DHAMMA SPEAKERS IN SCHOOL
CLINIC PROJECT UNDER THE RELIGIOUS AFFAIR DEPARTMENT,
MINISTRY OF CULTURE

พระพนมพร คุณวโร(เชื้อไชย)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรม
ในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย

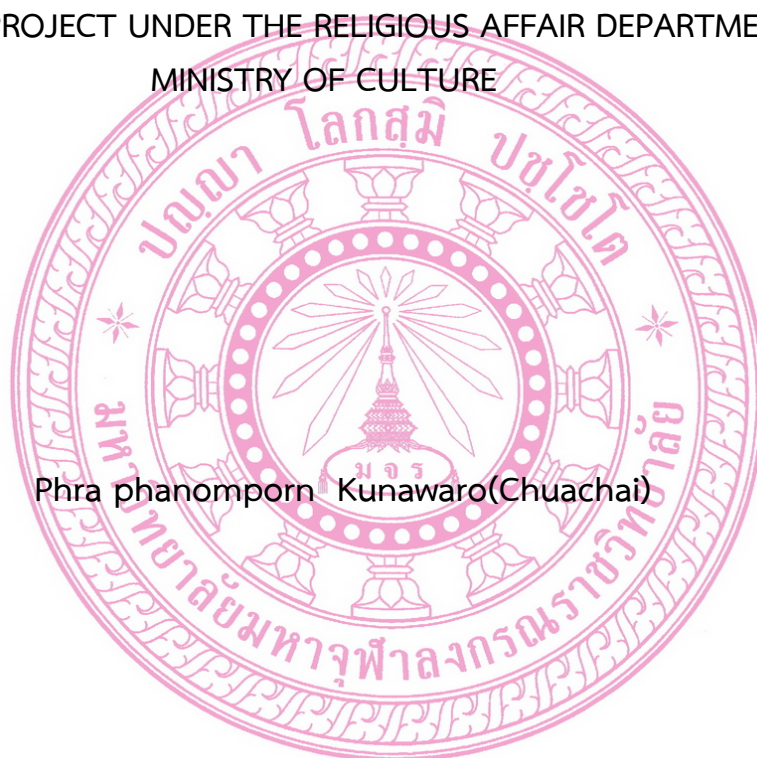
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

GUIDELINE TO PROMOTE THE ROLE OF DHAMMA SPEAKERS IN SCHOOL
CLINIC PROJECT UNDER THE RELIGIOUS AFFAIR DEPARTMENT,
MINISTRY OF CULTURE

Phra phanomporn Kunawaro(Chuachai)

A Thesis Submitted in partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of Master of Arts
(Educational Administration)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand.

C.E 2013

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : แนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรม
ในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ชื่อผู้วิจัย : พระพนมพร คุณวโร(เชื้อไชย)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: รศ.ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม พธ.บ. M.Ed., M.Phil., Ph.D.

: ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก พธ.บ., พธ.ม., พธ.ด.

วันสำเร็จการศึกษา : ๕ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ๒) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ๓) เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้ให้การสัมภาษณ์แก่ผู้ทำวิจัยซึ่งได้แก่ (๑)เจ้าของโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา(กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม) จำนวน ๒ คน (๒)พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา จำนวน ๔ รูป (๓)ผู้บริหารโรงเรียนที่อยู่ในโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา จำนวน ๔ คน (๔)นักเรียนที่อยู่สถานศึกษาโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา จำนวน ๑๖ คน

การวิจัยพบว่า พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรม มีความเข้าใจในหน้าที่ความรับผิดชอบตามวัตถุประสงค์โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ที่มีความสอดคล้องกับบทบาทพื้นฐานของโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา เกี่ยวกับการให้คำปรึกษาหารือในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะ แก้ไขปัญหาเรื่องการขาดคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษา ในสถานศึกษา สามารถพัฒนานักเรียนนักศึกษา อย่างรอบด้านและสมดุล ทำให้นักเรียนนักศึกษา มีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ปฏิรูปการเรียนรู้ ควบคู่กับการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรม เมื่อ กล่าวถึง ยุคข้อมูลข่าวสารและการค้าไร้พรมแดนเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตเข้ามามีบทบาทอย่างมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อ ปัญหาการขาดคุณธรรมจริยธรรมในเยาวชนนักเรียนนักศึกษาไทย ก่อให้เกิดปัญหาพฤติกรรมไม่ดีด้านต่าง ๆ กรรมการศาสนาจึงดำเนินการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม แก่เด็ก เยาวชน ให้เป็นคนดีมีศีลธรรม จัดตั้ง “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา” โดยกำหนด บทบาทอย่างกว้างขวางในการ ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ช่วยเหลือสงเคราะห์สังคม และมีพระธรรมวิทยากรเป็นบุคลากรที่มีบทบาทในการ ปลุกฝังและเสริมสร้าง

ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ตลอดจน ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามแก่นักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษา

บทบาทของพระธรรมวิทยากรประยุกต์และพัฒนาตามยุคสมัย ให้คำแนะนำให้การปรึกษาสำหรับนักเรียนนักศึกษาที่มีปัญหาในรายบุคคล และส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนนักศึกษา โดยรวมด้วยการอบรมหมู่ หรือจัดโครงการอบรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในรูปแบบต่าง ๆ โดยใช้วิธีเทคนิควิธีการสอนแบบผสมผสานความเป็นพระสงฆ์และครูสอนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและได้ผลยิ่งขึ้น นำพุทธวิธีต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนามาใช้ใน การสั่งสอน การประชาสัมพันธ์ การให้คำปรึกษา เพื่อการพัฒนาและแก้ปัญหา บ้าน วัด โรงเรียน เป็นผู้ให้ด้วยศิลปะในการให้ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รวมทั้งใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้นักเรียนนักศึกษามีจิตสำนึกที่ดี ประสานสามัคคีในหมู่คณะเพื่อให้เกิดความรักความสามัคคีกัน

แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรนั้นควร เพิ่มความสำคัญเพื่อ ส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อสังคม จัดฝึกอบรม ถวายความรู้ในด้านต่าง ๆ แก่พระธรรมวิทยากร ควรจัดให้มีการวัดและประเมินผลพระธรรมวิทยากร โดยอาจใช้การสังเกตพฤติกรรมของพระธรรมวิทยากร หรือ วัดผลด้วยแบบทดสอบความรู้ และกรมการศาสนา สถานศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรจัดอบรมถวายความรู้เกี่ยวกับการจัดทำสื่อและ เทคนิคการใช้สื่อการสอน แก่พระธรรมวิทยากร เพื่อให้พระธรรมวิทยากรได้พัฒนาตนเองและเป็นการยกระดับบทบาทของพระธรรมวิทยากร

Thesis Title : Guideline to promote The role of Dhamma speakers in school clinic project under the religious affair department, ministry of culture

Researcher : Phra phanomporn Kunawaro(Chuachai)

Degree : Master of Arts in Educational Administration

Thesis Supervisory Committee

: Assoc. Prof. Dr. Chartchai Phituktanacom, B.A., M.Ed., M.Phil., Ph.D

: Asst. Prof. Dr. Somchai Seenok, B.A.,M.A.,Ph.D.(Edu)

Date of Graduation : 5 March, 2014

ABSTRACT

The study entitled “Guideline to promote the role of Dhamma speakers in school clinic project under the religious affair department, ministry of culture” is qualitative research with the objectives of 1) studying the role of Dhamma speakers in school clinic project under the religious affair department, ministry of culture, 2) studying the problems, barrier, and suggestion of Dhamma speakers in school clinic project under the religious affair department, ministry of culture, 3) studying Guideline to promote the role of Dhamma speakers in school clinic project under the religious affair department, ministry of culture.

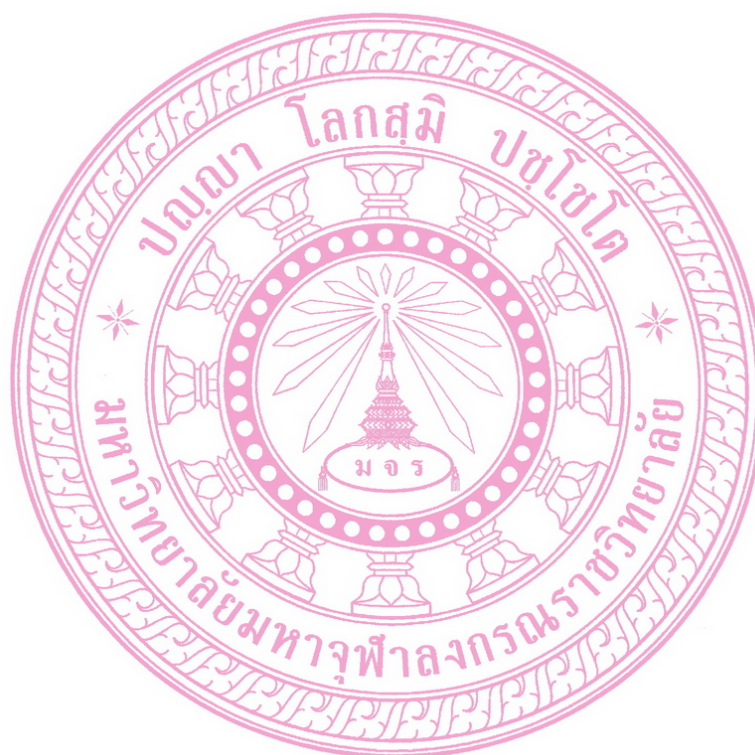
The populations used in this research were 1) the 2 owners of school clinic project, 2) the 4 Dhamma speakers in school clinic project, 3) the 4 schools directors under the project and 4) 16 students in school clinic project.

This research had found that the Dhamma speakers in school clinic project had understood their roles and responsibilities along the project objectives were coincided with basic roles of the project concerning to give consultation and issues solution, especially, the lack of moral and students’ ethic, enabling them round development and balance, making them an opportunity for learning Buddhist morality principles, reforming of both learning, moral and ethic development.

When referring to age of information, borderless trade and modern technology play a huge role causing changes that affect lack of morality in young Thai students triggering to problems and bad habits. So the department of religious affairs is conducting to promote the virtue ethics for young children, juveniles to be good generation by the establishment of moral education in school clinic project with widespread roles in promoting moral and ethical social welfare assistance, and there are talented Dhamma speakers to instill and reinforce moral values, ethics as well as culture and tradition values for students in school.

The roles of Dhamma speakers (Dhamma teaching lecturers) have applied and developed according to the era. Guidance counseling for students, who have problems in individuals and promote virtue morality as part of overall students training or supplementary training project with using the taught method of integrated technique from monks and teachers together. In order to achieve a more efficient and effective and lead Buddhist ways of Buddhism come to teach in public relations consultancy development and to solve problems. Villages, temples and schools are the art of giving, having a good relationship including the principles of Buddhism to students and a good attitude coordination to achieve solidarity among the unity of love.

Guidelines to promote the role of Dhamma speakers is to legislators for promote role of clergy in society, training knowledge in various fields to the Dhamma speakers, there should be provided to measure and evaluate for the Dhamma speakers, to observe behavior or measure knowledge test. Department of religious affairs, academy, those involved training should provide knowledge about media and techniques for teaching media to the Dhamma speakers. So the Dhamma speakers are fairly self-development and enhance the role of Dhamma speakers.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดี ก็ด้วยความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่ายทั้งส่วนที่เป็นงานในด้านวิชาการ และงานภาคสนาม โดยเฉพาะคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำปรึกษา คอยชี้แนะเพื่อให้วิทยานิพนธ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูปลัดमारुต วรมงคลโธ ประธานกรรมการตรวจสอบ วิทยานิพนธ์ ขอเจริญพรขอบคุณ ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ และขอเจริญพรขอบคุณ รศ.ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก รองประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้ช่วยดูแลให้คำแนะนำให้ คำปรึกษาและคอยชี้แนะในการศึกษาค้นคว้า ข้อมูลต่าง ๆ ทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณพระเดชพระคุณพระธรรมวรจารย์ และพระมหากริช กมพวงโณ ที่ได้ มอบโอกาสให้ได้ รับการศึกษาในระดับปริญญาโท คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระนครศรีอยุธยา

ผู้ศึกษาขอเจริญพรขอบคุณ ผู้รับผิดชอบโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการ ศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาทุกท่าน ที่อำนวยความสะดวกในการให้ข้อมูล และอำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล

นอกจากนี้ผู้ศึกษาขอเจริญพรขอบคุณ กลุ่มผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของงานที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งนำโดย คุณนภัสสรณ์ย์ ชัชวาลานนท์ คุณศิริวรรณ ก้องแดนไพร ซึ่งได้ทำหน้าที่ช่วยตรวจทานงานวิจัย ทั้งหมด ทำให้งานชิ้นตอน งาน วิจัย ทั้งหลายสามารถบรรลุ เป้าหมายไปได้ ขอขอบคุณเพื่อน ๆ นิสิต อาทิเช่น พระพิชิต วิชิตวิโส, พระวิชชกร ดิสโรณ, พระกฤษณ สุนทรสิริ และเพื่อน ๆ นิสิตปริญญาโท คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยที่มีได้ออกนาม ตลอดจนเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อ ข้อมูลและความสะดวกในการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ เป็นอย่างดี

กตเวทิตาคุณ ความดีที่เกิดจากการกระทำประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณโยมพ่อ โยมแม่ ซึ่งเป็นผู้อุปการะอยู่เบื้องหลัง ตลอดถึงทุกท่านที่ให้งำลังใจ และให้การสนับสนุนทุกท่าน

พระพนมพร คุณวโร(เชื้อไชย)

๕ มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๕ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๗
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ แนวคิดในการส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร	๙
๒.๑.๑ ความหมายเกี่ยวกับบทบาท	๙
๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระธรรมวิทยากร	๑๐
๒.๑.๓ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร	๑๒
๒.๒ โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา	๑๖
๒.๒.๑ หลักการและเหตุผล	๑๖
๒.๒.๒ วัตถุประสงค์	๑๖
๒.๒.๓ กลุ่มเป้าหมาย	๑๗
๒.๒.๔ การดำเนินงานของสถานศึกษา	๑๗
๒.๒.๕ บทบาทหน้าที่ของพระธรรมวิทยากร	๑๘
๒.๒.๖ หลักสูตรการอบรมของพระธรรมวิทยากร	๑๘
๒.๒.๗ การจัดเตรียมสถานที่	๑๙

สารบัญ(ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๒.๘ แนวทางการเบิกจ่ายเงินอุดหนุน	๑๙

๒.๒.๙	ระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยการจัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา พ.ศ.๒๕๕๖	๒๐
๒.๒.๑๐	พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและคุณธรรมจริยธรรม	๒๒
๒.๑.๑๑	กลวิธีและอุปายในการอบรมสั่งสอนนักเรียนเยาวชน	๒๕
๒.๓	การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม	๓๕
๒.๓.๑	แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม	๓๕
๒.๓.๒	แนวคิดในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม	๔๓
๒.๓.๓	หลักธรรมสำหรับส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม	๔๖
๒.๓.๔	หลักธรรมสำหรับการขึ้นด้านคุณธรรมจริยธรรม	๕๐
๒.๓.๕	เทคนิคการให้คำปรึกษาของพระพุทธรเจ้า	๕๘
๒.๓.๖	การให้คำปรึกษาด้วยพุทธวิธีการสอน	๖๐
๒.๓.๗	การพัฒนาคุณธรรมแก่นักเรียนนักศึกษา	๖๖
๒.๓.๘	หลักธรรมที่เป็นปัจจัยในการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ	๖๗
๒.๔	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖๘
๒.๔.๑	งานวิจัยในประเทศ	๖๘
๒.๔.๒	งานวิจัยต่างประเทศ	๘๗
๒.๕	กรอบแนวคิดของการวิจัย	๙๑
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑	ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา	๙๒
๓.๒	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๙๔
๓.๓	การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๙๕
๓.๔	การเก็บรวบรวมข้อมูล	๙๕
๓.๕	การวิเคราะห์ข้อมูล	๙๖
บทที่ ๔	ผลการวิจัย	
๔.๑	ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล	๙๗
๔.๒	ศึกษาบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม	๙๙
	สารบัญ(ต่อ)	
เรื่อง		หน้า
๔.๓	ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของพระธรรมวิทยากรโครงการ คลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา	๑๑๖
๔.๔	ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมใน สถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม	๑๒๑

บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายและข้อเสนอแนะ

๕.๑	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๑๒๔
๕.๒	วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒๔
๕.๓	สรุปผลการวิจัย	๑๒๖
๕.๔	อภิปรายผล	๑๒๗
๕.๕	ข้อเสนอแนะ	๑๓๔
๕.๖	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๓๕

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก	โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา	๑๓๖
ภาคผนวก ข	รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย	๑๔๗
ภาคผนวก ค	หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย	๑๔๘
ภาคผนวก ง	หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล	๑๖๙
ภาคผนวก จ	แบบสัมภาษณ์	๑๗๑
	แบบประเมินผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ(IOC)	๑๗๗

ประวัติผู้วิจัย

๑๙๖

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๓.๑	ตารางแสดงจำนวนผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย	๙๓
๓.๒	ตารางแสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย	๙๓
๔.๑	ตารางแสดงจำนวนผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย	๙๘
๔.๒	ตารางแสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย	๙๘

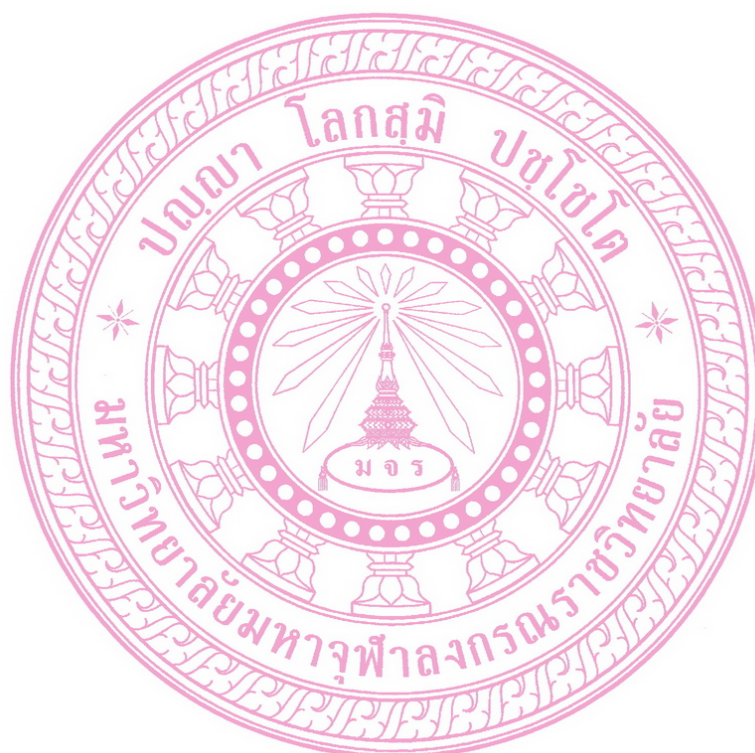

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

หน้า

๒.๑	แสดงกรอบแนวคิดของการวิจัย	๙๑
๔.๑	แสดงองค์ความรู้เกี่ยวกับ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการ คลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม	๑๒๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อภาษาไทย

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม ข้อ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ตั้งตัวอย่าง เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕. หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๒๐๘ หน้า ๑๕๕

พระวินัยปิฎก				
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ภิกขุวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
พระสุตตันตปิฎก				
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธัมมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
สุ.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
----------	-------	---	---	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันทางพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยเหลือในการกล่อมเกลาคิดใจ และลักษณะนิสัยของคนไทย ตลอดจนการให้บริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชน อีกทั้งมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาทางสังคมให้แก่เรามาแล้วเป็นส่วนมากแม้กระทั่งในปัจจุบันความสำคัญในประการดังกล่าวก็ยังคงอยู่ โดยส่วนใหญ่พระภิกษุสงฆ์ต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการของเราอยู่ตลอดเวลา สถาบันแห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกเกื้อกูลต่อการปกครอง และการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบท ที่รับบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึงนักซึ่งมีจำนวนเกือบ ๙๐ เปอร์เซ็นต์^๑

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กล่าวถึงบทบาทของสถาบันศาสนากับการพัฒนาคนไทย เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ความรู้ความสามารถ และมีคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข^๒ ด้วยบทบาทอันสำคัญที่สถาบันศาสนานั้นต้องรับผิดชอบและตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับปัจจุบันกับบทบาทที่สถาบันพระพุทธศาสนา กำลังดำเนินอยู่ขณะนี้ มีความสอดคล้องกัน กล่าวคือ ภารกิจของสงฆ์ด้านการปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ศาสนาธรรม การศึกษา สงเคราะห์ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ ตามพระราชบัญญัติการปกครองนั้นเป็นภารกิจที่มีอุปการคุณแก่สังคมไทยเป็นอันมาก โดยช่วยเหลือหล่อหลอมประชาชนชาวไทยให้ยึดมั่นในคุณธรรมและดำเนินชีวิตตามวิถีธรรมและจารีตประเพณีไทยเสมอมา แม้จะมีอุปสรรคและปัญหาทั้งในสังคมนอกวัดและสังคมในวัด ก็สามารถจัดปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้ด้วยดี^๓

ซึ่งในปัจจุบันพระสงฆ์ได้มีบทบาทมากมายในสังคมอาทิ เช่น ครูพระสอนศีลธรรม พระวิทยากรอบรม พระนักเทศน์ เป็นสิ่งที่ควรยกย่องว่า พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านและบุคคลทั่วไปแล้ว ยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนำวิชาการนำความรู้ จากทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญ

^๑ สำนักนายกรัฐมนตรี, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานผลการเสวนาบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^๒ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๖ , ๒๕๔๖. กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ (ฉบับที่ ๒) ราชกิจจานุเบกษา ๑๒๗ ตอนที่ ๔๕ ก, (๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓), หน้า ๔-๖.

^๓ สำนักนายกรัฐมนตรี, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานผลการเสวนาบทบาทที่พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย, หน้า ๒.

อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ว่า “การใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่อาจจะไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยประโยชน์โดยตรงได้มาก โดยการนำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถ ตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญเปล่าน้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนรวมได้แน่นอน”^๔ เพราะฉะนั้นพระสงฆ์และสถาบันทางศาสนาจึงมีส่วนสำคัญในการช่วยสร้างกิจการความเจริญ รวมทั้งแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างแน่นอน

กรมการศาสนา ได้ทำการสำรวจ เยาวชนในระบบการศึกษา (ระดับมัธยมปลายทั้งสายสามัญและอาชีว) พบว่า มีเยาวชนบริโภคข้อมูลทางเพศที่ไม่เหมาะสมจากสื่อต่าง ๆ อาทิ วีดีโอ/วีซีดี/ป๊อปปูล่า ๓๘.๓ หรือดูสื่อลามกทางอินเทอร์เน็ต ร้อยละ ๒๔.๓ ที่น่าสนใจกว่านั้นข้อมูลจากการสำรวจยังพบว่าถึง ร้อยละ ๒๗.๒ ที่ระบุว่าเคยมีเพศสัมพันธ์แล้ว ซึ่งก็สามารถก่ออาชญากรรม จี้ปล้น ข่มขืน กระทำชำเราเด็กที่อ่อนกว่า ซึ่งสภาพเหล่านี้จะทวีความรุนแรงขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้น จากสังคมเมืองสู่สังคมชนบท^๕ และจากรายงานสภาวะสังคมของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า มีเด็กและเยาวชนถูกดำเนินคดีเป็นจำนวนมาก ความผิดส่วนใหญ่เกี่ยวกับทรัพย์สิน ยาเสพติด คดีชีวิตและร่างกาย นอกจากนี้ผลการศึกษาเรื่องมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความรุนแรงของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พบว่าเด็กและเยาวชนจำนวนมากขาดคุณธรรมจริยธรรม ขาดการประพฤติปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา^๖

ปัญหาดังกล่าวก็เป็นสภาพปัญหาเบื้องต้นที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและอาจจะทวีความรุนแรงมากขึ้นในอนาคต ดังนั้นในปีงบประมาณ ๒๕๕๖ กรมการศาสนา ร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ จัดโครงการ “คลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน นำร่องในสถานศึกษาและวิทยาลัยอาชีวศึกษาภาครัฐและเอกชน ทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค จำนวน ๓๐ แห่ง(ภายหลังจัดทะเบียนร่วมโครงการ ๒๙ แห่งทั่วประเทศ จากการประชุมเชิงปฏิบัติ โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา โดยกรมการศาสนา ร่วมกับคณะสงฆ์ สำนักงานคณะกรรมการ การอาชีวศึกษา และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ นายปรีชา กันธิยะ อธิบดีกรมการศาสนา กล่าวว่า

“กรมการศาสนาได้จัดโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน โดยนำร่องในสถานศึกษาและวิทยาลัยอาชีวศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค จำนวน ๓๐ แห่งทั่วประเทศ”^๗

^๔ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ศาสนากับสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร : พาสโก ๒๕๒๔), หน้า ๖๓.

^๕ กรมการศาสนา, คู่มือการดำเนินงานตามโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ปีงบประมาณ ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

^๖ กรมการศาสนา, แนวทางการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม ๒๕๕๖), หน้า ๒.

^๗ ไทยรัฐออนไลน์ โดยทีมข่าวการศึกษา , คลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา , [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.thairath.co.th/content/edu/322973> [๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖].

โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา โดยกรมการศาสนาอันมีภารกิจในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็ก เยาวชน และประชาชนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ มีพื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน ในการแจ้งข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาชีวิต การสนทนาธรรม โดยมีพระสงฆ์หรือพระธรรมวิทยากรทำหน้าที่ในการชี้แนะแนวทางในการแก้ปัญหาทางด้านจิตใจโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้กลุ่มเยาวชนเป้าหมายมีคุณธรรมจริยธรรม มีจิตสำนึกที่ดีต่อการดำรงตนอย่างมีสติ^{๘๘} กลุ่มเป้าหมายนำร่องประกอบด้วยสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา จำนวน ๒๐ แห่ง และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน จำนวน ๑๐ แห่ง รวมทั้งสิ้นจำนวน ๓๐ แห่ง ทั่วประเทศ^{๘๙}

โครงการนี้กรมการศาสนาได้อำราธนาพระธรรมวิทยากร จำนวนสถานศึกษาละ ๒ รูป เพื่อส่งเสริม ศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรม แก่เยาวชนอย่างเป็นรูปธรรม เป็นไปตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ซึ่งได้บัญญัติเกี่ยวกับหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อสังคมไว้ว่า พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันต้องเข้ามามีบทบาทและหน้าที่ในการดำเนินการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เกิดความก้าวหน้า พัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข^{๙๐} สอดคล้องกับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม โดยนำหลักธรรมในศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจ เป็นการพัฒนาส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้เยาวชนกลุ่มเป้าหมายได้มีพื้นฐานในการดำเนินชีวิต อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

พระธรรมวิทยากรจึงได้มีส่วนสำคัญที่จะทำให้นักเรียนนักศึกษาและเยาวชนในสถานศึกษาเกิดความรู้ เกิดทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับเรื่องการปลูกฝังคุณธรรม ให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ดังนั้น พระธรรมวิทยากร จึงมีความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ให้ข้อคิด ให้ความรู้เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายน้อมนำหลักธรรมสู่การปฏิบัติ แต่ก็ขึ้นอยู่กับความสามารถของพระธรรมวิทยากร รวมทั้งการบริหารจัดการที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย ขึ้นอยู่กับการปรับปรุงหลักสูตร เพื่อสร้างศักยภาพในการทำหน้าที่ของพระธรรมวิทยากรในสถานศึกษานำร่องทั่วประเทศ ให้มีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับและเชื่อถือศรัทธาของสถานศึกษา นอกจากนี้ในอนาคตรัฐบาลอาจมีนโยบายที่จะขยายโครงการคลินิกคุณธรรม ให้ทั่วประเทศ ซึ่งรูปแบบของโครงการในเบื้องต้นยังต้องทดลอง และปรับเปลี่ยนไปหลากหลายลักษณะเพราะเป็นระยะเริ่มต้น เพื่อให้เด็กและเยาวชน นักเรียนนักศึกษา ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่มีประสิทธิภาพ และการบริหารโรงเรียนที่มีพระธรรมวิทยากรร่วมในการชี้แนะสั่งสอนศีลธรรม มีระบบการบริหารจัดการที่สมบูรณ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักวิชาการและเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

^{๘๘} กรมการศาสนา, “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา”, (กรุงเทพมหานคร : การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสรุปผลการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๘๙} กรมการศาสนา, “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา”, หน้าเดียวกัน.

^{๙๐} สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), หน้า ๗.

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของผลที่จะได้รับจากพระธรรมวิทยากรในการที่จะนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปลูกฝัง ให้คำแนะนำ ตลอดจนการชี้แนะแก่เด็กและเยาวชนนักเรียนนักศึกษา ประชาชน ให้มีคุณธรรมจริยธรรม ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ เป็นคนไทยที่มีคุณภาพ ส่งผลให้สังคมไทยสุขสงบต่อไปอย่างยั่งยืน จึงได้ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๑.๒.๒ เพื่อศึกษา ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๑.๒.๓ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษา แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ใช้ข้อมูลและขอบเขตการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ ผู้ที่จะให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์แก่ผู้ทำวิจัยซึ่งได้แก่

- (๑) เจ้าของโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา(กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม)
- (๒) พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา (๓) ผู้บริหารโรงเรียนที่อยู่ในโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา (๔) นักเรียนที่อยู่สถานศึกษาโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกประชากรดังนี้

- ผู้รับผิดชอบดูแลโครงการ จำนวน ๒ คน
- พระธรรมวิทยากร จำนวน ๔ รูป
- ผู้บริหารโรงเรียน จำนวน ๔ คน
- นักเรียน จำนวน ๑๖ คน

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดบทบาทของพระธรรมวิทยากร จำนวน ๓ ด้าน คือ

- ๑) ด้านการให้ความรู้ เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาและการดำรงชีวิต เช่น การลดเลืกอบายมุข การดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เป็นต้น

๒) ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นการประพฤติตนเพื่อให้เป็นตัวอย่าง ในการนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เช่น การนำหลักธรรมมาใช้ในการชีวิตประจำวัน การประพฤติตนอยู่ในศีล เป็นต้น

๓) ด้านการสนับสนุน ส่งเสริม คุณธรรมจริยธรรม เพื่อช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเยาวชน เช่น การสนับสนุนส่งเสริมให้เลิกบุหรี่ยาเสพติด สนับสนุนให้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ มีขอบเขตด้านพื้นที่ คือ เนื่องจากมีพระธรรมวิทยากรที่ปฏิบัติงานตามสถานศึกษาซึ่งเป็นสถานศึกษานำร่องทั้งภาครัฐและเอกชน ๒๙ แห่งทั่วประเทศ ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดเขตการศึกษาไว้ทั่วประเทศ

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาครั้งนี้เริ่มตั้งแต่เดือน พฤษภาคม ๒๕๕๖ ถึงเดือน ธันวาคม ๒๕๕๖ รวมระยะเวลา ๗ เดือน

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีบทบาทอย่างไรบ้างต่อโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

๑.๔.๒ พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ประสบปัญหา อุปสรรค และมีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้าง

๑.๔.๓ แนวทางที่เหมาะสมในการส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาดมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรมเป็นอย่างไร

๑.๕ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

แนวทางส่งเสริม หมายถึง แนวทางในการสนับสนุนบทบาทของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา หรือแนวทางในการสนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดียิ่ง

บทบาท หมายถึง การแสดงพฤติกรรมตามฐานะตำแหน่งที่ครองอยู่ในที่นี้เป็นการปฏิบัติศาสนกิจของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมีด้วยกัน ๓ ด้าน คือ

๑) ด้านการให้ความรู้ เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตเช่น การลดเลืกอบายมุข การดำรงชีวิตด้วยความไม่ 'ประมาท' การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เป็นต้น

๒) ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นการประพฤติตนเพื่อให้เป็นตัวอย่างในการนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เช่น การนำหลักธรรมมาใช้ในการชีวิตประจำวัน การประพฤติตนอยู่ในศีล เป็นต้น

๓) ด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเยาวชน เช่น การสนับสนุนส่งเสริมให้เลิกบุหรี่ยาเสพติดสนับสนุนให้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

พระธรรมวิทยากร หมายถึง พระสงฆ์ที่ผ่านการถวายความรู้ ตามโครงการพัฒนาสมรรถนะพระธรรมวิทยากรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยกรมการศาสนาเพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ในโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ในที่นี้มีทั้งสิ้น ๕๘ รูป ซึ่งแยกออกเป็น ๒๙ สถานศึกษาทั่วประเทศ สถานศึกษาละ ๒ รูป

โครงการคลินิกคุณธรรม หมายถึง โครงการที่กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสงฆ์ได้ร่วมกับสถานศึกษาจัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันและแก้ปัญหาเด็กและเยาวชน ซึ่งเริ่มดำเนินโครงการ เมื่อปีงบประมาณ ๒๕๕๖

สถานศึกษา หมายถึง หน่วยงานตามกฎหมายที่มีหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นของภาครัฐหรือภาคเอกชน ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยสถานศึกษาทั้งที่เป็นภาครัฐ และเอกชน รวมทั้งสิ้น ๒๙ สถานศึกษาทั่วประเทศ

กรมการศาสนา หมายถึง ส่วนราชการระดับกรม สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม มีหน้าที่การดำเนินงานของรัฐด้านศาสนา โดยการทำนุบำรุงส่งเสริมและให้ความอุปถัมภ์คุ้มครองกิจการศาสนา พุทธและศาสนาอื่น ๆ ที่ทางราชการรับรอง (ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาซิกข์) ตลอดจนส่งเสริมพัฒนาความรู้คู่คุณธรรม ส่งเสริมความเข้าใจอันดี และสร้างความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งดำเนินการเพื่อให้คนไทยนำหลักธรรมของศาสนา มาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นคนดีมีคุณธรรม

กระทรวงวัฒนธรรม หมายถึง กระทรวงที่มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับวัฒนธรรม ภาษา ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีอื่น ๆ

๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ทราบบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๑.๖.๒ ทำให้ทราบปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๑.๖.๓ ทำให้ได้แนวทางในการส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

๑.๖.๔ สามารถนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงพัฒนาพระธรรมวิทยากร ตลอดจนปรับปรุงพัฒนาระดับโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาให้ดียิ่งขึ้น

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “แนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” ผู้ศึกษาได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดในการส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร
 - ๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
 - ๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระธรรมวิทยากร
 - ๒.๑.๓ แนวคิดในการส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร
 - ๒.๒ โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา
 - ๒.๒.๑ หลักการและเหตุผล
 - ๒.๒.๒ วัตถุประสงค์
 - ๒.๒.๓ กลุ่มเป้าหมาย
 - ๒.๒.๔ การดำเนินงานของสถานศึกษา
 - ๒.๒.๕ บทบาทของพระธรรมวิทยากร
 - ๒.๓ แนวทางส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม
 - ๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม
 - ๒.๓.๒ แนวคิดในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม
 - ๒.๓.๓ หลักธรรมสำหรับส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม
 - ๒.๓.๔ หลักธรรมสำหรับการขึ้นด้านคุณธรรมจริยธรรม
 - ๒.๓.๕ เทคนิคการให้คำปรึกษาของพระพุทธรูปเจ้า
 - ๒.๓.๖ การให้คำปรึกษาด้วยพุทธวิธีการสอน
 - ๒.๓.๗ การพัฒนาคุณธรรมแก่นักเรียนนักศึกษา
 - ๒.๓.๘ หลักธรรมที่เป็นปัจจัยในการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ
 - ๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - ๒.๔.๑ งานวิจัยในประเทศ
 - ๒.๔.๒ งานวิจัยต่างประเทศ
 - ๒.๔.๕ กรอบแนวคิดของการวิจัย

๒.๑ แนวคิดในการส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร

๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ทฤษฎีบทบาท เป็นทฤษฎีที่เน้นว่ามนุษย์จะแสดงพฤติกรรมตามความคิดเห็นหรือทัศนคติที่เป็นผลมาจากความความหวังทางสังคมตามสถานภาพ ตำแหน่ง และเจ้าหน้าที่ทางสังคมของแต่ละบุคคลกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ บทบาทของแต่ละบุคคลเป็นผลมาจากปัจจัยทางจิตวิทยา ซึ่งได้แก่

ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนบุคคล และปัจจัยทางสังคม ได้แก่ตำแหน่งหน้าที่ และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังต่าง ๆ จากสังคม ซึ่งจะสรุปรวบรวมมาเป็นข้อสมมติฐานสำหรับการศึกษารุ่นนี้

บทบาท (Role) คือ การปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) บทบาทเป็นตัวกำหนดความรับผิดชอบของบุคคลในสังคม สังคมยิ่งซับซ้อนมากขึ้นเท่าไร บทบาทก็ยิ่งแตกต่างกันมากขึ้นเท่านั้น^๑

บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามหน้าที่และสิทธิของตนตามสถานภาพทางสังคม การที่บุคคลมีบทบาทต่อสังคมและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ที่สังคมยอมรับ มีความสำคัญเป็นอันมาก เพราะทำให้การจัดระเบียบสังคมดีขึ้นเป็นการควบคุมสังคมให้เป็นระเบียบ ถ้าคนไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ตามบทบาทของตนในสังคม ให้สมกับสถานภาพที่ได้รับ จะทำให้สังคมเสียระเบียบทำให้เกิดปัญหาและความยุ่งยากให้แก่สังคม^๒

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า เป็นการกระทำที่กำหนดให้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู เป็นต้น^๓

บทบาทจึงเป็นความคาดหวังทางการกระทำว่า ในสถานภาพหนึ่ง ๆ ซึ่งบุคคลควรจะมีบทบาทอย่างไรโดยจะมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญ เพื่อให้ทราบว่าแต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาทและสวมบทบาทอย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการเลียนแบบและการสังเกตจากบุคคลที่เรายึด เพื่อจะนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทของตน ที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่าง ๆ ในสังคมนี้ตามที่ตนเองต้องการ แต่ทั้งนี้การเสนอภาพของตนเองหรือแสดงบทบาทและการสวมบทบาทนี้อาจจะสอดคล้องหรือขัดแย้งกับสังคมก็ได้

จากความหมายดังกล่าวมาเมื่อพิจารณาในทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทนี้ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของคำว่าบทบาทไว้ในหลาย ๆ ด้านด้วยกัน แต่โดยส่วนใหญ่ให้ความหมายไว้คล้าย ๆ กันว่า “บทบาทคือ สิทธิและหน้าที่ของบุคคลแต่ละคนที่สังคมกำหนดขึ้นมาตามตำแหน่งที่บุคคลนั้นดำรงอยู่”

สรุปได้ว่า บทบาทเป็นแบบแผนหรือพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ตามสิทธิอำนาจ และหน้าที่ ตามความรับผิดชอบของสถานภาพหรือฐานะของตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลนั้นดำรงอยู่

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระธรรมวิทยากร

ด้านการให้ความรู้ เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตเช่น การลดเลิกลบมายมุข การดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เป็นต้น

^๑ Moorhead, G., & Griffin, R. W. *Organization behavior : Managing people and organizations* (6th ed.). (Boston : Houghton Mifflin, 2001).

^๒ การจัดระเบียบทางสังคม . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.dnfe.5nfe.go.th/ilp/sco1/so31-1-3.htm [๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๖].

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖).

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายคำว่า “การศึกษาสงเคราะห์” หมายถึง การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการจัดการศึกษาในการเตรียมความพร้อมแก่เด็กปฐมวัย ได้แก่ ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด การมอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนนักศึกษา^๔ เป็นต้น

สรุปความว่า ด้านการให้ความรู้ คือการสงเคราะห์ช่วยเหลือด้านความรู้แก่นักเรียน นักศึกษาเยาวชนให้มีคุณธรรมโดยให้ได้รับความรู้ หลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการดำรงชีวิต เช่น การลดเลิกลบมายมุข การดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เป็นต้น

ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นการประพฤติตนเพื่อให้เป็นตัวอย่างในการนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เช่น การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน การประพฤติตนอยู่ในศีล เป็นต้น

ซึ่งเมื่อกล่าวถึงการเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตประจำวัน อันมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุผลนั้น “เพื่อจะได้พัฒนาตนเองให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างปกติสุข และยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้อยู่ใกล้พยานยิ่งขึ้นอีกด้วย นับเป็นการปฏิบัติที่ไม่เสื่อมถอย ทำตนให้ตั้งอยู่ในศีลเป็นเบื้องต้นก่อน”^๕ พระธรรมวิทญญานจึงมีส่วนในการเป็นแบบอย่างที่ดีในการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมและการพัฒนาจิตใจ รู้จักวิธีกัมมครองรักษาอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภค และรู้จักเพิ่มพูนสั่งสมบำเพ็ญความเพียร

เป็นต้นว่า เพื่อทำตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะถ้ายังไม่สิ้นกิเลสอาสวะ มนุษย์ก็จำเป็นต้องพัฒนาตนจนกระทั่งบรรลุถึงปรารถนาประโยชน์ สูงสุดคือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงจากความเป็นปุถุชนสู่อริยะชน ซึ่งสามารถสละโลกียวิสัยเสียได้ แล้วยอมไม่มาเกิดสู่ภพใด ๆ อีกต่อไป เป็นผู้พัฒนาตนดีแล้ว และเป็นแสงสว่างของตนคือ สร้างที่พึ่งถาวรอย่างใด ๆ ก็ที่พึ่งอันหาได้ยากนี้ ทำให้ไม่ได้เลย^๖

ดังนั้นการเป็นแบบอย่างแก่นักเรียนนักศึกษาตลอดจนเยาวชนจำเป็นต้องเป็นผู้มีการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีระเบียบวินัย มีหลักธรรมในการดำเนินชีวิตเป็นหลักปฏิบัติ

ด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเยาวชน เช่น การสนับสนุนส่งเสริมให้เลิบบุหรี่ยาเสพติด สนับสนุนให้บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

^๔ กรมการศาสนา, **คู่มือการจัดการศึกษาสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๕-๖.

^๕ พระพิพิธธรรมสุนทร (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), **เทศนาว่าไรต์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง ๒๕๓๙), หน้า ๘๐.

^๖ วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๗/๖๐.

^๗ ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

^๘ คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, **พุทธศาสนาสุภาษิตเล่ม ๑ ฉบับมาตรฐาน พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมาย ไว้ว่า การสนับสนุน หมายถึง การดำเนินการช่วยเหลือสังคมทางวัตถุในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ได้แก่ โครงการอบรมศีลธรรมจริยธรรม โครงการปลูกป่า โครงการสงเคราะห์ผู้ยากไร้เมื่อมีผู้ประสบภัยขาดแคลน ฯลฯ พระธรรมวิทยากรสามารถเป็นผู้นำในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น ให้การสนับสนุนจัดประชุมอบรมเยาวชนด้านยาเสพติดเป็นประธานโครงการการช่วยเหลือผู้ยากไร้ เป็นที่ปรึกษาโครงการช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม เป็นต้น^๙

การช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ การจัดกิจการอันเป็นประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่พระธรรมวิทยากรดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่พระภิกษุสงฆ์ดำเนินการเพื่อให้ ด้านสังคม สงเคราะห์ ทั้งการสงเคราะห์บุคคล และ สาธารณสงเคราะห์ แยกโดย ลักษณะมี ๔ ประการคือ

๑) การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่ การที่พระสงฆ์ดำเนินการเองซึ่งกิจอย่างใดอย่างหนึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประจำโรงเรียน กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน เป็นต้น

๒) การช่วยเหลือเกื้อกูลกิจการของผู้อื่นเพื่อสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการ และการนั้นเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ เช่น การพัฒนาสถานศึกษา การพัฒนาห้องเรียน อนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม การจัดหาทุนเพื่อการสงเคราะห์และอื่น ๆ

๓) การเกื้อกูลสาธารณสมบัติสถานที่อื่นเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การสร้างอาคารชุดลอกกุศลลง สร้างการประปา การปลูกต้นไม้ และอื่น ๆ

๔) การเกื้อกูลประชาชนหรือสรรพสัตว์ ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในการคอยช่วยเหลือ เช่น จัดตั้งหน่วยอาสาสมัครบรรเทาสาธารณภัย ช่วยเหลือประชาชนทั้งด้านไฟไหม้และน้ำท่วมพร้อมมอบเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ผู้ประสบภัย หรือในยามปกติก็ตั้งกองทุนทำอาหารเลี้ยงเด็กกำพร้าและเด็กด้อยโอกาส หรือกระบวนการสงเคราะห์ปวงชนผู้ประสบภัยพิบัติจากวินาศภัย อุบัติเหตุ และสาธารณภัยซึ่งได้แก่ภัย คือ ความยากจน ความเจ็บไข้

กรมการศาสนา ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพระธรรมวิทยากร โครงการคลินิกคุณธรรม ในสถานศึกษา ว่า^{๑๐}

๑) ให้คำปรึกษาหารือในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการขาดคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษานั้น ๆ

๒) สนทนาธรรม/บรรยายธรรม ตามหลักธรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นหรือตามที่สถานศึกษาประสงค์

๓) ให้การอบรมเยาวชนในสถานศึกษานั้น ๆ โดยใช้เทคนิคการอบรมที่สอดคล้องพฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรม ผสมผสานกับการปฏิบัติธรรม ทำวัตรเช้า-เย็น และนั่งสมาธิ

^๙ กรมการศาสนา, คู่มือการบริหารจัดการวัดฉบับย่อ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔) หน้า ๗.

^{๑๐} กรมการศาสนา, “คลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา”, (กรุงเทพมหานคร : การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสรุปผลการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖. (อัคราเน).

- ๔) จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญทางพระมหากษัตริย์ วันสำคัญทางเทศกาลต่าง ๆ ที่มีพระพุทธศาสนาร่วมกับสถานศึกษาหรือชุมชน
- ๕) ร่วมกับสถานศึกษาจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน
- ๖) จัดทำทะเบียนผู้เข้าร่วมกิจกรรมหรือทะเบียนของผู้เรียน เป็นประจำทุกเดือน
- ๗) พัฒนาเครื่องมือในการับพฤติกรรมของผู้เรียน
- ๘) จัดค่ายคุณธรรม
- ๙) ประเมินผลกลุ่มเป้าหมายร่วมกับสถานศึกษา

๒.๑.๓ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้บัญญัติพระราชบัญญัติเป็นการส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อสังคมไว้ว่า พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันต้องเข้ามามีบทบาทและหน้าที่ในการดำเนินการปรับปรุง แก้ไข เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าเข้ากับยุคใหม่ที่มุ่งแสวงหาความรู้ทางปัญญาจากวัตถุ โดยผ่านสื่อสารสนเทศด้วยมุ่งเน้นการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม ในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข^{๑๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวเกี่ยว กับคุณสมบัติ เพื่อเป็นการส่งเสริมความเป็นนักเผยแผ่ว่า ในการที่จะเป็นนักเผยแผ่ หรือผู้สอนที่ดีต้องมีหรือเสริมบุคลิกภาพให้เป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ฟัง เห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะทั้งทางด้านสรีระมีความสง่างามแห่งพระวรกายทั้งดงาม มีพระสุรเสียงที่ไพเราะน่าฟัง ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาทุกประการ ทั้งยังทรงมีพระมหาปรีชาญาณ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ พระฉวีวรรณผุดผ่องดั่งทอง นาคู นาคูเลื่อมใส มีพระสุรเสียงที่ไพเราะ สุภาพนุ่มนวลแจ่มใส ชัดเจน ชวนฟัง สละสลวย ไม่พร่ามัว ลึกซึ้ง กังวาน ประดุจเสียงพรหม น้ำเสียงไพเราะดุจเสียงนกการเวก^{๑๒}

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับหน้าที่ของนักเผยแผ่ว่า พระสงฆ์ในปัจจุบันอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้น พระสงฆ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงนับแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่๕) เป็นต้นมา มีการติดต่อกับประเทศทางตะวันตกซึ่งมีการเผยแผ่ศาสนาสูงมาก รัชกาลที่ ๕ จึงทรงทำการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้ทันสมัยกว้างขวางขึ้น ในปีพุทธศักราช ๒๔๒๗ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระสงฆ์มีหน้าที่ด้านการศึกษาของชาติ ทรงโปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงตามพระอารามต่าง ๆ โปรดฯให้มีพระสงฆ์สอนภาษาไทยและคณิตศาสตร์ในทุกพระอาราม ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๔๑ ประกาศให้พระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรสอนธรรมะและวิชาความรู้ต่าง ๆ แก่ประชาชน^{๑๓}

วิจิตร เกตวิสิษฐ์ ได้กล่าวถึงแนวทางส่งเสริมหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้ว่า

^{๑๑} สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ม.ป.ป.), หน้า ๗.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (นนทบุรี : พิมพ์ที่บริษัท เอส อาร์ พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๒.

^{๑๓} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒๔.

พระสงฆ์มีหน้าที่สอนธรรมะ การสอนธรรมะต้องมีความรู้ และธรรมะนั้นเป็นความรู้เกี่ยวกับความดี ผู้สอนต้องปฏิบัติดี คนเรียนถึงจะมั่นใจในสิ่งที่ตนเรียน พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สั่งสอนให้ได้ผลต้องปฏิบัติตามที่สอน และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าจึงมีลักษณะดังนี้

(๑) ปฏิบัติดี คือ เป็นผู้สำรวมกาย วาจา ใจ ตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยและหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าบัญญัติ ทำให้เป็นผู้มีกิริยาวาจางดงาม สงบ ผ่องใส สุขุมเยือกเย็น

(๒) ปฏิบัติตรง คือ ปฏิบัติตรงตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า พิจารณาธรรมทั้งหลายด้วยเหตุและผล ปราศจากอคติ ๔ คือ ความลำเอียงเพราะรัก ความหลง ความโกรธ ความกลัวปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม ไม่ปฏิบัติให้ผิดหรือเลี่ยงจากพระธรรมวินัยด้วยกิเลสตัณหา

(๓) ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรม คือ ปฏิบัติเพื่อรู้แจ้ง เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ปฏิบัติศีลสมาธิปัญญาด้วยความเพียร ด้วยขันติ

(๔) ปฏิบัติสมควร คือ ปฏิบัติทางสายกลาง ไม่ปล่อยไปตามอารมณ์หรือกิเลส ไม่ปฏิบัติสุดโต่งไปข้างทรมานตนเองคือ มีทิวฏฐิที่ถูกต้อง ทั้งปฏิบัติตนด้วยความเพียร ๔ อย่าง คือ เพียรระวังบาปไม่ให้เกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้น เพียรกุศลให้เกิดขึ้นในสันดาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมลง^{๑๔}

อภิชัย พันธุเสน ได้กล่าวสรุปถึงปัจจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์ถูกลดบทบาทลงจากการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ มาเป็นผู้ประสานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชน วัดและพระสงฆ์ถูกลดบทบาทที่มีต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาของชาชนบทลง จนกระทั่งเหลือเพียงบทบาทที่สำคัญเพียงเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นคนล้างศพเท่านั้น นอกจากนั้นปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีเหตุจากปัจจัยภายใน สองประการคือ ประการแรก พระสงฆ์ไม่พยายามปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่พยายามประยุกต์ความเจริญต่าง ๆ เหล่านั้นมาสร้างเสริมบทบาทของตนเองขึ้นใหม่ และมีการสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สามารถเข้าใจถึงสภาพปัญหาและโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้^{๑๕}

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ มองบทบาทของพระสงฆ์และเสนอแนวทางส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ไว้ว่า ศาสนาควรมีบทบาทหน้าที่ ๒ ประการคือ ผดุงไว้ซึ่งสังคมอันดีงามและ ต้องเป็นผู้นำในการเรียกร้องเพื่อแสวงสังคมที่ดีกว่า ด้านพระสงฆ์ต้องเข้าไปรับรู้กับสภาพตามความเป็นจริงของสังคมเพื่อจะได้เข้าไปแก้ไขปัญหาและพัฒนา เพราะพระสงฆ์ไม่สนใจหรือมุ่งโลกุตระธรรมอย่างเดียว เท่ากับพระสงฆ์ขาดความเมตตาธรรม กรุณาธรรม และไม่เอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมทุกข์ พระสงฆ์ละทิ้งปัญหาของสังคมออกไปเท่าใด สังคมก็จะมองไม่เห็นความสำคัญของศาสนาและพระสงฆ์มากเท่านั้น

^{๑๔} วิจิตร เกิดวิศิษฐ์, หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๕๗-๕๘.

^{๑๕} อภิชัย พันธุเสน, ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๗.

ประการสำคัญที่สุด ควรมีการอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้ ความเข้าใจในสภาพของสังคมโดยเน้นหนัก ในทางด้านความเป็นผู้นำและมีความรู้ในการพัฒนาสังคม^{๑๖}

กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์ ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาท และการเพิ่มบทบาท สรุปได้ว่า บทบาทหมายถึง การประพฤติปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งและสถานภาพในสังคมนั้น ๆ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไปบทบาทก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย และถ้าบุคคลใดในสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมมากขึ้นเท่าใด บทบาทก็จะเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น^{๑๗}

จากแนวคิดข้างต้น บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย หรืองานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรง ก็คือการให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่าง ๆ สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ด้วยการประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ส่วนการสงเคราะห์สังคมที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าพระเป็นผู้นำท้องถิ่น ก็ควรมีบทบาทด้วยการเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่าในชุมชนมีอะไรที่จะทำให้เกิดแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทางวัตถุจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำ หรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่น มาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ ด้วยการทำหน้าที่ให้เหมาะสมกับบทบาท เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย วัตถุนิยมได้เข้ามามีบทบาทในสังคม หากพระสงฆ์แสดงบทบาททันตามปรากฏการณ์ของสังคมปัจจุบันก็จะสามารถแก้สภาพปัญหา จะส่งผลให้สภาพสังคมและประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้า ในฐานะที่พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคม โดยใช้หลักศาสนาช่วยวางรากฐานความเจริญแก่สังคมในด้านการศึกษา การอาชีพ การปกครอง เป็นต้น เพื่อช่วยส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นของสังคมตลอดจนประเทศชาติ

สรุปแล้ว แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร โดยภาพรวมแล้วมี หลากหลายแนวคิด สามารถสรุปแนวคิด ใหญ่ ๆ คือ ร่างพระราชบัญญัติเพื่อส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ เพื่อเป็นการส่งเสริมบทบาทของพระธรรมวิทยากรต่อสังคม ส่งเสริมเพื่อเสริมสร้างบุคลิกภาพให้เป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ฟัง การอบรมให้ความรู้แก่พระธรรมวิทยากรเพื่อให้พระธรรมวิทยากรมีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติหน้าที่ในสังคม ควรมีการอบรมพระสงฆ์ให้มีความรู้ ความเข้าใจในสภาพของสังคมเพื่อให้สามารถปรับเข้ากับสังคมได้ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลในสังคมกับพระธรรมวิทยากรเพื่อให้พระธรรมวิทยากรปฏิบัติหน้าที่ให้ดีขึ้น

๒.๒ โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

๒.๒.๑ หลักการและเหตุผล

จากรายงานสถานะสังคมของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่ามีเด็กและเยาวชนถูกดำเนินคดีรวม ๕๖,๙๘๑ คดี ความผิดส่วนใหญ่เกี่ยวกับทรัพย์สิน

^{๑๖} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗.

^{๑๗} กมลรัตน์ หล้าสุวงษ์, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐.

ยาเสพติด คดีชีวิต และร่างกาย ^{๑๘} นอกจากนี้ผลการศึกษาเรื่องมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อความรุนแรงของกระบวนการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ยังพบว่าเด็กและเยาวชนจำนวนมากมีประสบการณ์ก่อความรุนแรง เช่น เคยตบ ตี ต่อยคนอื่น เข้าร่วมในการทะเลาะวิวาทเป็นกลุ่ม ตลอดจนถึงพฤติกรรมอันธพาล ช่มชู้ ทำให้คนอื่นบาดเจ็บจากการต่อสู้ และ พกพาอาวุธปืน ประกอบกับในสภาวะปัจจุบันเด็กและเยาวชนมุ่งเรียนรู้ทางโลกเพื่อนำความรู้ ไปประกอบวิชาชีพตามความรู้ความสามารถที่ได้รับจากสถาบันการศึกษา โดยขาดการรับรู้ ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม ขาดการประพฤติปฏิบัติตน ตามคำสอนทางศาสนาทำให้การดำเนินชีวิตประสบกับปัญหาด้านคุณธรรมจริยธรรมจากปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้จึงควร ได้รับการแก้ไขโดย มีพระเป็นผู้ชี้แนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา

ดังนั้น กรมการศาสนาในฐานะหน่วยงานที่มีภารกิจในการดำเนินการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม แก่เด็ก เยาวชน และประชาชนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม จึงเห็นควรจัด “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา” ขึ้น

๒.๒.๒ วัตถุประสงค์

- ๑) เพื่อให้สถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการมีพื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน ในการแจ้งข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาชีวิต การสนทนาธรรม
- ๒) เพื่อให้สถาบันทางศาสนา โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่แนะแนวทางในการแก้ปัญหาทางด้านจิตใจ โดยใช้หลักธรรมทางศาสนา
- ๓) เพื่อให้เยาวชนกลุ่มเป้าหมายสามารถใช้หลักธรรมในศาสนามาใช้ในการดำรงชีวิต
- ๔) เพื่อเป็นการนำมิติทางศาสนาสร้างสังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้เสริมภูมิคุ้มกันทางด้านจิตใจ
- ๕) เพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่มีคุณธรรมจริยธรรม
- ๖) เพื่อสร้างเสริมจิตสำนึกที่ดีต่อการดำรงตนอย่างมีสติ

๒.๒.๓ กลุ่มเป้าหมาย

โรงเรียน/วิทยาลัยอาชีวศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน ๓๐ แห่ง คือ

- ๑) ส่วนกลาง จำนวน ๔ แห่ง (สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา จำนวน ๓ แห่ง และสังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน จำนวน ๑ แห่ง)
- ๒) ส่วนภูมิภาค จำนวน ๒๖ แห่ง สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา จำนวน ๑๗ แห่ง จากสถานศึกษา นำน้อง จังหวัดละ ๑ แห่ง ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย พิชญโลก นครสวรรค์ ปทุมธานี นนทบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี ขอนแก่น ร้อยเอ็ด อุดรธานี อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ชลบุรี และสงขลา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม

^{๑๘} กรมการศาสนา , แนวทางการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑.

การศึกษาเอกชน จำนวน ๙ แห่ง จาก สถานศึกษา จังหวัดละ ๑ แห่ง โดยสามารถคัดเลือกสถานศึกษา
ในจังหวัดน่าน ๑๗ จังหวัด ข้างต้นก็ได้ หรือจากสถานศึกษาในจังหวัดอื่น

๓) ร่างระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วย การจัดตั้งคลินิกคุณธรรมใน สถานศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๖

๔) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อชี้แจงการดำเนินงานโครงการคลินิก คุณธรรมใน
สถานศึกษา โดยมีผู้แทนของสถานศึกษา พระธรรมวิทยากร และผู้แทนสำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัด

๕) จัดพิมพ์คู่มือแนวทางการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมใน สถานศึกษา
เพื่อจัดส่งให้สถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการสำหรับนำไปเป็นแนวทางการดำเนินงาน โครงการฯ

๖) จัดสรรเงินอุดหนุนให้สถานศึกษาที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งคลินิกคุณธรรม
ในสถานศึกษา (ในส่วนภูมิภาคจัดสรรผ่านทางสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดดำเนินการ)

๗) จัดแถลงข่าวและเปิดโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา เพื่อประชาสัมพันธ์
โครงการ ให้ประชาชนรับรู้ทราบ

๘) ติดตามประเมินผล

๙) จัดพิมพ์หนังสือสรุปผลการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

๒.๒.๔ การดำเนินงานของสถานศึกษา

๑) ยื่นคำขอจดทะเบียนจัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

(ก) ส่วนกลาง(กรุงเทพมหานคร) ให้ยื่นคำขอจดทะเบียนต่อกรมการศาสนา
กระทรวงวัฒนธรรม

(ข) ส่วนภูมิภาค ให้ยื่นคำขอจดทะเบียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดผ่านวัฒนธรรม
จังหวัด และให้สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้จัดทำทะเบียน แล้วรายงานให้กรมการศาสนาทราบ

(ค) แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารคลินิกคุณธรรม

(ง) ประชุมคัดกรองกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มเสี่ยงด้านพฤติกรรมที่ควรได้รับ
การอบรมปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

(จ) ร่วมกับพระธรรมวิทยากรจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
ของผู้เรียน

(ฉ) ประชุมคณะกรรมการบริหารคลินิกคุณธรรม เพื่อกำหนดกิจกรรมการเรียน
การสอน และกำหนดแนวทางการดำเนินงานโครงการ

(ช) อำนวยความสะดวกแก่พระธรรมวิทยากร ในการดำเนินกิจกรรมการเรียน
การสอน และด้านอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

(ซ) สรุปผลการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

(ญ) รายงานผลการดำเนินงานให้กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมทราบ

๒.๒.๕ บทบาทหน้าที่ของพระธรรมวิทยากร

๑) ให้คำปรึกษาหารือในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการขาดคุณธรรม
จริยธรรมของนักเรียน นักศึกษาในสถานศึกษานั้น ๆ

๒) สนทนาธรรม/บรรยายธรรม ตามหลักธรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับปัญหาที่เกิด
หรือตามที่สถานศึกษาประสงค์

๓) ให้การอบรมเยาวชนในสถานศึกษานั้น ๆ โดยใช้เทคนิคการอบรมที่สอดคล้องกับพฤติกรรม ของผู้เข้ารับการอบรม ผสมผสานกับการปฏิบัติธรรม ทำวัตรเช้า-เย็นและนั่งสมาธิ

๔) จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ๑
วันสำคัญทางพระมหากษัตริย์ วันสำคัญทางเทศกาลต่าง ๆ ที่มีพิธีทางพระพุทธศาสนาร่วมกับสถานศึกษาหรือชุมชน

๕) ร่วมกับสถานศึกษาจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน

๖) จัดทำทะเบียนผู้เข้าร่วมกิจกรรมหรือทะเบียนของผู้เรียนเป็นประจำทุกเดือน

๗) พัฒนาเครื่องมือในการปรับพฤติกรรมของผู้เรียน

๘) จัดค่ายคุณธรรม

๑๐) ประเมินผลกลุ่มเป้าหมายร่วมกับสถานศึกษา

๒.๒.๖ หลักสูตรการอบรมของพระธรรมวิทยากร

แนวทางการอบรมตามหลักสูตรนี้ประกอบด้วยภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ มีการพัฒนาทั้งทางร่างกาย และจิตใจ แบ่งได้ดังนี้

๑) ภาควิชาการพระพุทธศาสนา ให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจในหลักธรรมให้ถ่องแท้ก่อนการเข้าปฏิบัติ จะได้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง โดยให้เรียนรู้ตามระยะเวลาของการอบรมตามหลักสูตรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒) ภาคอบรมจิตใจ ให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ทำวัตรสวดมนต์เจริญจิตภาวนา ผีกนั่งสมาธิ เดินจงกรม แผ่เมตตา เป็นการฝึกดูแลใจตนเองให้สงบและมีสติอยู่ตลอดเวลา ผีกความหนักแน่นและความอดทนของจิตอันจะนำมาซึ่งการเข้าใจในอารมณ์และจิตใจของตนเอง

๓) ภาคนันทนาการ เป็นการฝึกให้ผู้เข้ารับการอบรมได้แสดงออกอย่างถูกต้อง มีเจตคติที่ดี เป็นคนกล้าหาญที่จะทำความดี มีการสร้างความเป็นกันเองให้กับผู้รับการอบรม เพื่อให้กล้าแสดงออก สร้างความรู้รักสามัคคี

๒.๒.๗ การจัดเตรียมสถานที่

สถานที่เป็นสิ่งสำคัญในการจัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาหากสถานศึกษา แห่งใดมีห้องจริยศึกษาเดิมอยู่แล้วสามารถใช้เป็นสถานที่จัดตั้งคลินิกคุณธรรมได้ ส่วนในกรณีที่ไม่มีห้องจริยศึกษา ให้พิจารณาใช้สถานที่ที่มีความเหมาะสมโดยให้มีพื้นที่ใช้สอยและวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นดังนี้

๑) พื้นที่ของห้องสามารถรองรับนักเรียน นักศึกษาได้ประมาณ ๔๐ คน

๒) ห้องควรอยู่ชั้นหนึ่ง(ชั้นล่าง) ของอาคารและสามารถมองเห็นได้อย่างเด่นชัด

๓) ควรเป็นห้องที่ไม่ลับตา นักเรียน นักศึกษา สามารถเข้าพบพระธรรมวิทยากรได้อย่างสะดวกและเหมาะสม พื้นห้องควรสะอาดสามารถใช้ร่วมกับพื้นที่ในการดำเนิน กิจกรรมของพระธรรมวิทยากรได้

๔) วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น โต๊ะหมู่บูชา โต๊ะทำงานของพระธรรมวิทยากร
ตู้หรือชั้นวางเอกสารประกอบการเรียนการสอน

๕) ภายในห้องควรมีฉากกั้นบังตา สำหรับให้พระธรรมวิทยากร ปฏิบัติกิจของสงฆ์

๖) ติดตั้งป้ายชื่อคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาที่ด้านนอกของห้อง โดยมีตราสัญลักษณ์ ของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ

๒.๒.๘ แนวทางการเบิกจ่ายเงินอุดหนุน

สถานศึกษาที่ได้รับการพิจารณาคัดเลือกจากกระทรวงศึกษาธิการ ให้จัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาและยื่นคำขอจดทะเบียนตามระเบียบแล้วจะได้รับงบประมาณจากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ดังนี้

- ๑) ส่วนกลาง กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม โอนเงินงบประมาณเข้าบัญชีเงินฝาก ของสถานศึกษาที่จัดตั้งคลินิกคุณธรรม
- ๒) ส่วนภูมิภาค กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม โอนเงินงบประมาณให้สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้เบิกจ่ายให้สถานศึกษาที่จัดตั้งคลินิกคุณธรรม

๒.๒.๙ ระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยการจัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

พ.ศ.๒๕๕๖

เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทของเด็กและเยาวชน ในสถานศึกษาอาชีวศึกษา โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างคุณธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นเด็กและเยาวชนที่มีความประพฤติดีมีคุณธรรมและสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข กรมการศาสนา จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยการจัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๖”

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้บังคับใช้ตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ในระเบียบนี้

“คลินิกคุณธรรม” หมายความว่า สถานที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา ของสถานศึกษาโดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนและมี การจัดกิจกรรมภายใต้การบริหาร ควบคุม ดูแล และรับผิดชอบของหัวหน้าสถานศึกษา หรือผู้มีอำนาจดำเนินการแทนนิติบุคคลนั้นตามกฎหมาย

“สถานศึกษา” หมายความว่า สถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนที่กรมการศาสนาให้การสนับสนุน เพื่อจัดตั้งเป็นคลินิกคุณธรรม

“ผู้อำนวยการคลินิกคุณธรรม” หมายความว่า หัวหน้าสถานศึกษา หรือผู้บริหารสถานศึกษา

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการบริหารคลินิกคุณธรรม

“พระธรรมวิทยากร” หมายความว่า พระสงฆ์ที่ผ่านการถวายความรู้ ตามโครงการพัฒนา สมรรถนะพระธรรมวิทยากรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยกรมการศาสนาเพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนจัดกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

“นักเรียน นักศึกษา” หมายความว่า ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในสถานศึกษาที่มีคลินิก
คุณธรรม

ข้อ ๔ ให้สถานศึกษาจัดตั้งคลินิกคุณธรรม เพื่อทำหน้าที่เป็นสถานที่สำหรับดำเนิน กิจกรรม
ทางด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยการให้คำปรึกษา อบรม สนทนาธรรม และดำเนินกิจกรรมใด ๆ ที่
เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในภารกิจของกรมการศาสนา

ข้อ ๕ การจัดตั้งคลินิกคุณธรรม ให้จัดตั้งที่สถานศึกษาโดยมีหลักเกณฑ์ ดังนี้

- ๑) เป็นสถานศึกษาที่มีนักเรียน นักศึกษา ไม่น้อยกว่า ๒ ,๐๐๐ คน
- ๒) มีพระธรรมวิทยากรประจำ จำนวน ๒ รูป
- ๓) มีการจัดกิจกรรม เพื่อนำวัดสู่สถานศึกษา หรือทำสถานศึกษาให้เป็นเสมือนวัด
จัดกิจกรรมด้านคุณธรรมจริยธรรมตลอดจนกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
- ๔) มีสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมและให้คำปรึกษาที่เหมาะสม

ข้อ ๖ ให้ผู้อำนวยการคลินิกคุณธรรมแต่งตั้งคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า
คณะกรรมการบริหารคลินิกคุณธรรม ประกอบด้วย ผู้อำนวยการคลินิกคุณธรรม เป็นประธาน มีรอง
ประธานหนึ่งคน กรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิ ไม่น้อยกว่า ๓ รูป/คน เลขานุการหนึ่งคน จะมี
ผู้ช่วยเลขานุการหรือไม่ก็ได้

ข้อ ๗ คณะกรรมการ มีหน้าที่ดังต่อไปนี้

- ๑) กำหนดนโยบายและแผนงานการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์
และเจตนารมณ์ของการจัดตั้งคลินิกคุณธรรม
- ๒) ให้คำปรึกษา แนะนำ และควบคุมดูแลการดำเนินงานของคลินิกคุณธรรมใน
ด้านต่าง ๆ
- ๓) ออกข้อบังคับคลินิกคุณธรรม

ข้อ ๘ การประชุมของคณะกรรมการ ต้องมีกรรมการมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่ง
ของกรรมการทั้งหมด จึงเป็นองค์ประชุมถ้าประธานกรรมการไม่อยู่หรือไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้
ให้รองประธานปฏิบัติหน้าที่แทน ถ้าประธานกรรมการหรือรองประธานไม่อยู่ หรือไม่อาจปฏิบัติ
หน้าที่ได้ให้กรรมการ ที่มาประชุมเลือกกรรมการคนหนึ่งเป็นประธานในการประชุม

การวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมาก กรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่ง ในการ
ลงคะแนน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งเสียงเป็นเสียงชี้ขาด

ข้อ ๙ การประชุมของคณะกรรมการ เป็นไปตามข้อบังคับคลินิกคุณธรรมและจะต้องมี
การประชุมอย่างน้อยภาคการศึกษาละ ๑ ครั้ง

ข้อ ๑๐ คณะกรรมการจะแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อพิจารณาหรือปฏิบัติอย่างใดอย่าง
หนึ่ง ตามที่คณะกรรมการมอบหมายก็ได้

ข้อ ๑๑ ให้สถานศึกษาที่มีความประสงค์จะขอจัดตั้งคลินิกคุณธรรมยื่นคำขอจดทะเบียน
ตามแบบคำขอจดทะเบียนท้ายระเบียบนี้

ในกรุงเทพมหานครให้ยื่นคำขอจดทะเบียนต่อกรมการศาสนา ในส่วนภูมิภาคให้ยื่นคำขอ
จดทะเบียนต่อกรมการศาสนาผ่านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด

ข้อ ๑๒ ให้ผู้อำนวยการคลินิกคุณธรรมเป็นผู้รับผิดชอบในการเบิกจ่ายเงินงบประมาณตามระเบียบนี้ไปใช้จ่ายในการบริหารงานหรือการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมตามโครงการ/งาน และให้รายงานผลการดำเนินงานให้กรรมการศาสนาทราบ ปีละ ๒ ครั้ง เมื่อสิ้นภาคเรียนในแต่ละปีการศึกษา

ข้อ ๑๓ ให้อธิบดีกรมการศาสนารักษาการตามระเบียบนี้ และให้มีอำนาจตีความและวินิจฉัย ขั้ขาดปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามระเบียบนี้

๒.๒.๑๐ พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและคุณธรรมจริยธรรม

ระบบการศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ได้บัญญัติถึงสิทธิของบุคคลในการรับการศึกษาไม่น้อยกว่า ๑๒ ปี ที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย โดยรวมถึงผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ หรือผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐเพื่อให้ได้รับการศึกษาโดยทัดเทียมกับบุคคลอื่นด้วย^{๑๙} การจัดการศึกษาอบรมขององค์กรวิชาชีพหรือเอกชน การศึกษาทางเลือกของประชาชน การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ตลอดชีวิต ย่อมได้รับความคุ้มครองและส่งเสริมที่เหมาะสมจากรัฐ พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในระดับและทุกรูปแบบ ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและทางสังคม โดยจัดให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของความเป็นไทย มีระเบียบวินัยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ส่งเสริมและสนับสนุนการกระจายอำนาจเพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน องค์กรทางศาสนา และเอกชน จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษาให้เท่าเทียม และสอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ เป็นต้น

ในการนี้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้กำหนดบทบัญญัติไว้ในหมวดต่าง ๆ ทั้งในเรื่องของความมุ่งหมายและหลักการสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา ระบบการศึกษา การบริหารและการจัดการศึกษา มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา บทบัญญัติดังกล่าวส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการศึกษาไทยทั้งระบบ^{๒๐}

คณะรัฐมนตรีได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๕๙) ซึ่งเป็นแผนระยะยาวภายใต้บทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว ที่ใช้เป็นแนวทางการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขององค์กรทางการศึกษาทั้งในทางระดับกระทรวง เขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาที่เน้นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยึดทางสายกลางบนพื้นฐานของความสมดุลพอดี รู้จักประมาณอย่างมีเหตุผล มีความรอบ

^{๑๙} กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ (ฉบับที่ ๒) แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๕๕-๖๗.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

รู้เท่าทันโลก เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อมุ่งให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของคนไทย โดยยึด “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนาโดยมีวัตถุประสงค์และแนวนโยบาย ดังนี้^{๒๑}

๑) พัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุล แนวนโยบาย พัฒนาทุกคนให้มีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้ ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อผู้เรียน ปลุกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และพัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเพิ่มสมรรถนะในการแข่งขัน

๒) สร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญา และการเรียนรู้ แนวนโยบาย พัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของคน ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา สร้างสรรค์ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้

๓) พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคม แนวนโยบาย ส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม จำกัด ลด ขจัดปัญหาทางโครงสร้างเพื่อความเป็นธรรมในสังคม พัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และจัดระบบทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ประเทศไทย มุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society)” คนไทยมีคุณธรรมนำความรู้ รอบรู้เท่าทันโลก ครอบครัวยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพและเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาลดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี โดยมีเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพคน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยให้คนไทยทุกคนได้รับการพัฒนาทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ ความสามารถ ทักษะการประกอบอาชีพ และมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้ตนเองที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย โดยเพิ่ม จำนวนปีการศึกษาเฉลี่ยของคนไทยเป็น ๑๐ ปี ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาหลักของทุกระดับสูงกว่าร้อยละ ๕๕ เพิ่มกำลังแรงงานระดับกลางที่มีคุณภาพเป็นไม่ต่ำกว่าร้อยละ ๖๐ ของกำลังแรงงานทั่วประเทศ และจำนวนบุคลากรด้านการวิจัย ๑๐ คน ต่อประชากร ๑๐,๐๐๐ คน ทั้งนี้ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนที่มีคุณธรรมนำความรู้ ส่งเสริมให้คนไทยเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และสามารถจัดการองค์ความรู้ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่

กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษา เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการสื่อสาร โดยด้านสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์และภาษา ด้านวัฒนธรรมเกิดการซึมซับวัฒนธรรมสากลมากขึ้น วัฒนธรรมโลกใหม่เป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน มีมาตรฐานและแบบแผนเดียวกันมา กขึ้น ประชากรมีการย้ายถิ่นมากขึ้น การเคลื่อนย้ายแรงงานเป็นไปอย่างรวดเร็ว ลักษณะงานในอนาคตจะมีการกระจายการผลิตเป็นขึ้นส่วน เรื่องของคุณภาพและประหยัดต้นทุนจะเป็นปัจจัยสำคัญของการผลิตและการแข่งขัน แรงงาน และความรู้จึงจำเป็นต่อ

^{๒๑} อ้างแล้ว.

เศรษฐกิจและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ รวมทั้งการเคลื่อนจากวัยแรงงานสู่วัยสูงอายุมากขึ้น จากผลของการพัฒนาทางการแพทย์ การสาธารณสุขและวางแผนครอบครัว เศรษฐกิจขยายตัวด้านการเงิน และการธนาคารอย่างกว้างขวาง เกิดการค้าเสรี การลงทุนข้ามชาติ สถาบันการเงินขนาดใหญ่มีอิทธิพลในระดับโลก วิกฤตการณ์น้ำมันส่งผลต่ออำนาจ การต่อรองของกลุ่มผลประโยชน์ ส่งผลต่อรายได้ของประชากรและของประเทศทั่วโลกด้านการเมืองที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มีอิทธิพลเหนือระดับภูมิภาคภายใต้การรวมกลุ่มของประเทศมหาอำนาจ ลัทธิก่อการร้ายสากลแผ่ขยายไปทั่วโลก มีการทำลายล้างและก่อความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ด้านสิ่งแวดล้อมเกิดการใช้และเผาผลาญทรัพยากร ส่งผลให้เกิดกระแสโลกร้อน อุบัติภัยทางธรรมชาติที่รุนแรง เกิดโรคระบาดใหม่ เช่น โรคเอดส์ โรคซาร์ ใช้หวัดนก ที่ต้องหาทางป้องกัน ด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีการสื่อสารที่เจริญรุดหน้าไม่หยุดยั้ง เกิดเครือข่ายเชื่อมโยงถึงกันในพริบตาทั้งด้านข้อมูลข่าวสาร และความรู้ด้วยกลไกจากคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์ วิทยุ โดยเฉพาะความรู้มีบทบาทอย่างสำคัญจนกลายเป็นกระแสควบคุม เศรษฐกิจและสังคมโลก เกิดการแข่งขันกันอย่างเสรี เกิดกระแสเศรษฐกิจสังคมฐานความรู้ เรื่องของการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้มีบทบาทอย่างยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์ บริบทและปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนมีอิทธิพล ส่งผลต่อการศึกษากว่าที่ควรเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยที่เน้นในเรื่องของมาตรฐานและคุณภาพ เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการแสวงหาความรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ขณะเดียวกันการดำเนินการตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติในหลายประการยังไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม อาทิเช่น การจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ และหน่วยงานทางเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่ การศึกษาสถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การส่งเสริมให้เอกชน ครอบครัวยุวมชน สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้มากขึ้น เป็นต้น

ดังนั้น ด้วยเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาการศึกษาเพื่อรองรับ ก้าวให้ทัน และนำการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ในฐานะที่การศึกษามีบทบาทอย่างสำคัญต่อการพัฒนาประเทศในยุคของสังคม และเศรษฐกิจฐานความรู้ จึงจำเป็นต้องจัดทำกรอบทิศทางการพัฒนาการศึกษาในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๕๙) เพื่อเป็นกรอบการพัฒนาการศึกษาขององค์กร / หน่วยงานทางการศึกษาต่อไป

๒.๑.๑๑ กลวิธีและอุปายในการอบรมสั่งสอนนักเรียนเยาวชน

๑) การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบายและการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำเห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น เช่นเมื่อจะอธิบายให้เห็นว่าบุคคลควรพูดแต่คำที่น่าพอใจ ไม่ควรพูดคำไม่น่าพอใจ แม้แต่สัตว์อื่นเขาก็ชอบคำพูดที่น่าพอใจเช่นกัน ก็เล่านิทานชาดกเรื่อง โคนันทวิศาล^{๒๒} เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมาย

^{๒๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๘/๑๒.

เพียงใด จะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ต่าง ๆ มีอุทาหรณ์และนิทานปรากฏอยู่ทั่วไป เฉพาะคัมภีร์ชาดก อย่างเดียวก็มีนิทานชาดกถึง ๕๔๗ เรื่อง

๒) การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏ ความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบ ให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ ความหนักแน่นเข้าใจ เช่นกลืนดอกไม้ลอยไปทวนลมไม่ได้ กลืนจันทน์ กลืนกฤษณาหรือกลืนกระลำพักก็ ลอยไปทวนลมไม่ได้ ส่วนกลืนของสัตว์บุรุษ ลอยไปทวนลมได้ กลืนศิลาอดเยี่ยมกว่ากลืนหอมเหล่านี้ คือ กลืนจันทน์ กลืนกฤษณา กลืนดอกกุหลาบ และกลืนดอกมะลิ^{๒๓} ตัณหาเยื่อเมรัญ แกมนุชย์ผู้ ประพฤติประมาท เหมือนเถายานทรายเจริญในป่า เขาย่อมเร่ร่อนไปมา เหมือนวานรที่ต้องการผลไม้ เทียวเร่ร่อนไปมาในป่า ฉะนั้น^{๒๔}

๓) ใช้อุปกรณ์การสอน ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่าง ๆ ที่จัดทำ ขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมา อย่าง กว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ ผู้คนใช้กันอยู่ อย่างไรก็ดี มีตัวอย่างที่ทรงใช้อุปกรณ์การสอนเหมือนกัน โดยทรงใช้เครื่องมือที่อยู่ใน กรณีสอนผู้เรียนที่มีอายุน้อย ๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้ง่ายกว่านามธรรม บางทีก็ทรงใช้วิธีทายปัญหาซึ่ง ช่วยให้เกิดความรู้สึกสนุกสำหรับเด็ก ดังปรากฏในสามเณรปัญหา ความว่า “อะไรชื่อว่า หนึ่ง...อะไร ชื่อว่า สอง...อะไรชื่อว่า สาม...อะไรชื่อว่า สี่”^{๒๕}

๔) ทำให้ดูเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้า ทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่าง ก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามที่ เป็นอยู่โดยปกติ แต่ที่ทรงปฏิบัติเป็นเรื่องราวเฉพาะก็มี ดังเช่น คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระ อานนทตามเสด็จ ขณะเสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุรูปหนึ่ง อาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูลและอุจจาระของตน ไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหาจัดการ ทำความสะอาด ให้นอนโดยเรียบร้อย เสร็จแล้วจึงทรงประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามเรื่องนั้น และตรัส ตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดาผู้คอยพยาบาล ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกเธอไม่ พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะคอยพยาบาลพวกเธอ ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะพยาบาลเรา ก็จงพยาบาลภิกษุให้ เกิด”^{๒๖}

๕) การเล่นภาษา เล่นคำและใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ ข้อนี้ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชา สามารถของพระพุทธเจ้าที่มีรอบไปทุกด้าน เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรอง พระองค์ก็ทรงตอบ เป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสด บางทีเขาทูลถามหรือกล่าวข้อความ โดยใช้คำที่มี ความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดใน

^{๒๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕๔-๕๕/๔๓-๔๔.

^{๒๔} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๔/๑๓๗.

^{๒๕} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔/๕.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๒๔/๒๔๐.

ความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม คำสนทนาโต้ตอบแบบนี้ มีรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แผลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียรสเสียความหมาย บางครั้งผู้มาเฝ้าบริภาษพระองค์ ด้วยคำพูดต่าง ๆ ที่รุนแรงยิ่ง พระองค์ยอมรับคำบริภาษเหล่านั้นทั้งหมด แล้วทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องดีงามเช่น กรณีของเวรวิญญูชพราหมณ์และสีหเสนาบดีผู้รับแผนมาจากนิครนถ์นาฏบุตร

๖) อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เริ่มแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทโธบายที่ได้ผลดียิ่งยิ่ง ในการสั่งสอนแสดงธรรมก็เช่นกัน ทรงมักเริ่มต้นด้วยบุคคลที่เป็นพระมหากษัตริย์หรือประมุขของประเทศ อีกทั้งผู้นำของลัทธิต่าง ๆ ทำให้การประกาศพระศาสนาของพระองค์นั้นได้ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งและรวดเร็ว อีกทั้งเป็นการยืนยันพระปรีชาสามารถของพระองค์เป็นอย่างดีด้วย

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส วิธีสอนนี้เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปริปากะแห่งอินทรีย์หรือญาณ ผู้สอนต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือดัดดันทำ แต่ต้องต้นตัวอยู่เสมอเมื่อถึงจังหวะและโอกาส ก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านเลยไปดังตัวอย่างเช่น ในระยะเริ่มแรกประกาศพระพุทธศาสนา ณ วันมาฆปุณณมี หลังตรัสรู้ ๓ เดือนเมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสงฆ์สาวกมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระองค์ก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ เป็นการชี้แจงจังหวะและโอกาสให้เกิดประโยชน์

๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตาย ตัดต้นหา มานะ ทิฐิเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญสุด แต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกรู้สีกว่าแพ้ บางคราวเมื่อสมควรก็ยอมรับให้ผู้เรียนรู้สีกว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรข่มก็ข่ม โอนอ่อนผ่อนตามก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ ดังพระดำรัสว่า “เราฝึกผู้ที่ควรฝึกได้ด้วยวิธีแบบสุภาพบ้าง วิธีแบบรุนแรงบ้าง วิธีทั้งแบบสุภาพและแบบรุนแรงบ้าง”^{๒๗}

๙) ลงโทษและการให้รางวัล มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกอบรมชุมชนได้ดีถึงเพียงนี้โดยไม่ต้องใช้อำนาจลงโทษไม่ใช้วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม การลงโทษน่าจะมีอยู่แบบหนึ่ง หมายถึงการลงโทษตนเอง ซึ่งมีทั้งในทางธรรมและวินัย ในทางวินัยถือว่า มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว และบทบัญญัติเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ โดยความเห็นชอบแห่งสงฆ์ ส่วนในทางธรรม ภิกษุที่เหลื่อขอคืออยากสอนอยากจริง ๆ สอนไม่ได้จริง ๆ ก็จะกลายถูกเพื่อนพรหมจารีและเพื่อนภิกษุถือว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรว่ากล่าวสั่งสอนและตักเตือน ไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วยไม่ว่าทางธรรมหรือวินัย โดยวิธีนี้ซึ่งถือเป็นบทลงโทษที่รุนแรงที่สุด ส่วนการให้รางวัล ทรงใช้การชมเชยยกย่อง แต่ก็เป็นในรูปแบบการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น คือกล่าวชมโดยธรรม ให้เขามั่นใจในการทำความดี

๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นบางครั้งคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการ และกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป อย่างไรก็ตามการได้เห็นตัวอย่างการแก้ปัญหาเช่นนี้ อาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในแนวทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้

^{๒๗} วจ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๗๐.

บ้าง การประกาศพระศาสนาพระพุทธเจ้าก็ทรงประสบปัญหาเฉพาะหน้าอยู่ตลอดเวลา และทรงแก้ไขสำเร็จไปในรูปต่าง ๆ กัน ดังเช่นที่ปรากฏในธัมมชันธ์สูตร อังโกสกสูตร สุนทริกสูตรและกสิสูตร เป็นต้น

บรรจบ บรรณรุจิ กล่าวถึงพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้าไว้หลายประการ ดังนี้^{๒๘}

๑) วิธีการสอนแบบอธิบายเชิงวิเคราะห์ วิธีนี้ทรงใช้ในการสอนพระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะ และพระอัสสชิ โดยทรงชี้ให้เห็นทางปฏิบัติที่ผิดและเสนอแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง รวมทั้งทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงสามัญลักษณะคือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ กับทรงใช้สอนพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะและพระนาคิยะ พระสารีบุตร พระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าเวทนาไม่เที่ยง พระมหาโมคคัลลานะพระองค์ทรงวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงว่าธาตุ ๔ คือ ปฐวี อาโต เตโช วาโย ที่ประชุมกันเข้าเป็นกายเป็นของไม่ใช่ตัวตน

๒) วิธีการสอนแบบอธิบายธรรมขั้นต่ำขึ้นไปถึงธรรมขั้นสูง วิธีนี้ทรงใช้สอนพระยสะ พระวิมล พระสุพาหุ พระปุลณชิ พระควัมปติ และพระมหากัปปินะ โดยทรงชี้ให้เห็นว่า ทานและศีลมีผลส่งให้ไปเกิดในสวรรค์อันเป็นแดนที่พรั่งพร้อมด้วยเบญจกามคุณ แต่ถึงอย่างไร เบญจกามคุณในสวรรค์นั้น ก็ยังเป็นของต่ำซ้ำให้โทษ เป็นทุกข์ สุดท้ายทรงชี้ให้เห็นว่าการออกบวชเป็นทางที่ดีที่สุด แล้วทรงต่อยอดเรื่องทุกข์ เหตุเกิดของทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้เข้าถึงความดับทุกข์

๓) วิธีการสอนแบบให้ผู้ฟังตั้งปัญหาทูลถาม วิธีนี้ทรงใช้สอนพระกมมารกัสสปะ พระสภิกะพระอชิตะ พระติสสเมตเตยยะ พระปุลณกะ พระเมตตคุ พระโธตกะ พระอุปสัวะ พระนันทะ พระเหมกะ พระโธเทยยะ พระกัปปะ พระชตุกัณณิ พระภัทราวุธ พระอุทยะ พระเปสาละ พระโมฆราช และพระปิงคิยะ โดยทรงเปิดโอกาสให้พระสาวกตั้งคำถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความพ้นทุกข์

๔) วิธีการสอนแบบยกเรื่องให้สอดคล้องกับประสบการณ์เดิมของผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้สอนพระอุรวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ พระคยากัสสปะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระสาวกทั้ง ๓ รูปนี้คุ้นเคยกับการบูชาไฟจึงทรงยกเรื่องไฟ คือ รากะ โทสะ โมหะ มาสอนเพื่อทรงชี้ให้เห็นว่า ไฟดังกล่าวเผาไหม้สัตว์ให้เร่าร้อนเช่นเดียวกับไฟที่ท่านทั้ง ๓ เคยบูชาแล้ว

๕) วิธีการสอนแบบแสดงธรรมตามใจผู้ฟัง วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระนาลกะ พระปุลณณะ พระอานนท์ พระกังขาเรวตะ พระสุภูติ พระปิลินทวัจนะ พระนาลกะประสงค์จะฟังโมเนยปฏิบัติ พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟังตามที่ทูลขอ พระปุลณณะประสงค์จะฟังพระดำรัสตรัสเตือนสำหรับอยู่ในสุนาปรันตชนบท พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟัง พระอานนท์ประสงค์จะได้ฟังธรรมะทุกเรื่อง ที่ตรัสสอน พระองค์ก็ทรงแสดงให้ฟัง พระกังขาเรวตะ พระสุภูติและพระปิลินทวัจนะ ๓ รูปนี้ประสงค์จะรับกรรมฐานไปปฏิบัติก็ทรงประทานให้ตามที่ทูลขอ กับทรงใช้สอน พระมหาโกฏิฐิกะ พระนันทะ พระภค พระกิมพิละ พระภัททิยะ(กาฬิโคธาบุตร) พระมหาอุทายี พระโสภิตะ พระรัฐบาล พระเสละ พระอุวาณะ พระมหาปณณก พระพากุละ พระกุนทธานะ ซึ่งพระสาวกทั้ง ๑๓ รูปนี้แม้จะไม่มีหลักฐานระบุว่าได้ฟังธรรมเรื่องอะไรจากพระพุทธเจ้า แต่ก็มีหลักฐานระบุว่าท่านได้ปฏิบัติตามกรรมฐาน จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า ท่านจะต้องได้รับกรรมฐานมาจากพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะต่างล้วนได้ฟัง

^{๒๘} บรรจบ บรรณรุจิ, *เล่มนี้มีปัญหา*, (กรุงเทพมหานคร : พรบุญการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕-๕๔.

ธรรมในสำนักพระพุทธเจ้าทั้งสี่ และพระพุทธเจ้าจะต้องทรงประทานกรรมฐานให้ตามที่ทูลขอ เหมือนที่ทรงประทานแก่พระกัณหาเรวต พระสุภูติ และพระปิลินทวัจนะ อย่างแน่นอน

๖) วิธีการสอนแบบตำหนิให้ตระหนัก วิธีนี้ทรงใช้สอน พระยโสเช พระสาคตะ พระอุปเสนะ พระปิณโฑลภารทวาชะ โดยทรงตำหนิพระยโสเชในเรื่องที่พระบริวารของท่านส่งเสียงดัง ทรงตำหนิพระสาคตะในเรื่องที่ท่านดื่มเหล้าจนเมาหมดสติ ทรงตำหนิพระอุปเสนะในเรื่องบวชได้เพียง ๑ พรรษา ก็เป็นอุปัชฌาย์บวชให้กุลบุตรอื่น และทรงตำหนิพระปิณโฑลภารทวาชะในเรื่องไม่รู้ประมาณในอาหาร ซึ่งพระสาวกทั้ง ๔ รูปนี้เมื่อถูกตำหนิก็ตระหนักและบำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหัตตผล

๗) วิธีการสอนแบบให้ความหวัง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระนันทะ พระวัคชีสะ โดยทรงให้ความหวังแก่พระนันทะว่าหากบรรลุอรหัตตผลก็จะได้นางฟ้าตามที่ปรารถนา และทรงให้ความหวังแก่พระวัคชีสะว่า หากได้เรียนรู้อาการ ๓๒ แล้วก็จะรู้ที่เกิดของพระอรหันต์ตามที่ต้องการ ซึ่งเมื่อพระสาวกทั้ง ๒ รูปนี้ได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้วก็รู้ทันทีว่า ความหวังที่พระพุทธเจ้าทรงให้ไว้นั้นคือ อุบายสอนธรรมที่ฉลาด

๘) วิธีการสอนแบบให้ลองผิดก่อนแล้วจึงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกให้ภายหลัง วิธีนี้ทรงใช้สอนพระโสณโกฬิวิสะ และพระเมฆิยะ โดยทรงปล่อยให้พระโสณโกฬิวิสะบำเพ็ญเพียรอย่างหนักด้วยการเดินจงกรมจนกระทั่งเท้าแตกได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสก่อนแล้ว จึงทรงสอนวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง คือ บำเพ็ญเพียรแต่พอเหมาะไม่ตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป และทรงปล่อยให้พระเมฆิยะไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วไม่สามารถข่มจิตได้จนต้องกลับมาหาพระองค์อีก และทูลขอให้ตรัสบอกวิธีทำจิตให้สงบ ซึ่งเมื่อพระสาวกทั้ง ๒ รูปนี้ปฏิบัติตามที่ตรัสบอกก็ได้บรรลุอรหัตตผล

๙) วิธีการสอนแบบตรัสแนะเสริม วิธีนี้ทรงใช้สอน พระอนนรุทธะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระอนนรุทธะกำลังตรึกถึงธรรมะอย่างถูกต้อง แต่ยังไม่แจ่มแจ้งถึงได้ตรัสแนะเสริมให้ติดต่อไปจนเข้าใจแจ่มแจ้ง

๑๐) วิธีการสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป วิธีนี้ทรงใช้สอน พระราหุล และพระจูฬปันถก พระองค์ทรงสอนพระราหุล ซึ่งมีอายุ ๑๕ ขวบเพิ่งบวชใหม่ให้สำรวมในการพูด เมื่อท่านมีอายุ ๑๘ ปี พระองค์ก็ทรงสอนให้พิจารณารูปทั้งปวงว่าไม่ใช่ของเรา เพื่อบ่มปัญญาของท่านให้แก้หลักในหลักของไตรลักษณ์ และเมื่อท่านอายุ ๒๐ ปี พระองค์ทรงเห็นว่ามีปัญหาแก่กล้าแล้ว จึงตรัสเตือนให้ท่านเร่งทำที่สุดของทุกขให้ได้ ส่วนพระจูฬปันถก พระองค์ทรงสอนให้ท่านนั่งมองดูดวงอาทิตย์พลางลูบผ้าขาว พร้อมทั้งนึกบริกรรมว่า “ผ้าเช็ดฝุ่น ผ้าเช็ดฝุ่น” ครั้นผ้าขาวเริ่มสกปรก พระองค์ก็ทรงสอนให้ท่านได้คิดพิจารณาเปรียบเทียบจิตเหมือนผ้าขาวจนได้บรรลุธรรม

๑๑) วิธีการสอนแบบเลือกให้ศึกษา วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระอุบาลี โดยที่ทรงพิจารณาเห็นว่าพระอุบาลีนี้หากไปอยู่ปฏิบัติธรรมตามลำพังแล้วก็จะชำนาญเฉพาะการเจริญวิปัสสนาเท่านั้น แต่จะไม่เชี่ยวชาญในการพิจารณาตัตสณพระวินัยจึงทรงบอกให้ท่านอยู่ปฏิบัติธรรมในสำนักของพระองค์ ซึ่งท่านก็ทำตามตามที่ทรงเลือกให้

๑๒) วิธีการสอนแบบย้อนคำพูดให้คิด วิธีนี้ทรงใช้ในการสอน พระองคุลิมาล โดยเมื่อวันที่พระองคุลิมาลวิงโล่หมายจะปลงพระชนม์ของพระองค์พร้อมทั้งร้องตะโกนบอกให้พระองค์หยุด พระองค์ได้ตรัสย้อนว่า พระองค์หยุดแล้วแต่พระองคุลิมาล(ขณะนั้นยังเป็นโจร)ต่างหากที่ยังไม่หยุดซึ่ง

ก็หมายความว่า พระองค์หยุดทำบาปแล้ว แต่พระองค์ยังไม่หยุด พระองค์เฝ้าตามที พระองค์ทรงหมายถึง จึงยอมทั้งดาบแล้วทูลขอโทษ

๑๓) วิธีการสอนแบบรอให้ผู้ฟังมีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิต วิธีนี้ทรงใช้สอน พระพาหิยะ โดยทรงพิจารณาเห็นว่าพระพาหิยะขณะเฝ้าพระองค์อยู่นั้น สภาพร่างกายและจิตยังไม่ พร้อมเพราะเดินทางมาไกลและเพิ่งมาถึง ร่างกายยังเหนื่อยอ่อนและจิตก็ไม่สงบ เพราะดีใจเกินไปที่ ได้มาพบพระองค์ ดังนั้นเมื่อท่านทูลขอให้แสดงธรรมให้ฟังจึงทรงยับยั้งไว้ก่อน ต่อเมื่อเห็นว่าท่านหาย เหนื่อยและจิตก็สงบแล้วจึงทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๑๔) วิธีการสอนแบบปลอบใจ วิธีนี้ทรงใช้สอนพระวัฏกสิ โดยในตอนแรกทรงขับไล่ พระวัฏกสิเพราะโทษฐานที่ละทิ้งการบำเพ็ญสมณธรรม เทียวติดตามดูพระรูปกายของพระองค์ เป็นเหตุให้พระวัฏกสิเสียใจถึงขั้นจะไปกระโดดภูเขาฆ่าตัวตาย พระองค์จึงเสด็จไปปลอบและทรงให้ กำลังใจจนพระวัฏกสิเกิดความรู้แจ้งได้บรรลุอรหัตตผลในที่สุด

๑๕) วิธีการสอนแบบยั่วให้แสดงความสามารถแล้วให้ออวาท วิธีนี้ทรงใช้ในการ สอนพระโสณกุฏิกัณณะ โดยทรงให้พระโสณกุฏิกัณณะซึ่งเดินทางมาเฝ้าจากแคว้นอวันตีได้แสดง ความสามารถด้วยการสวดสรภัญญะ ครั้นแล้วได้ตรัสชมและประทานพระโอวาท

๑๖) วิธีการสอนแบบแสดงธรรมโปรดคนทั่วไปแต่มีเป้าหมายอยู่ที่คนคนหนึ่งหรือ กลุ่มหนึ่ง วิธีนี้ทรงใช้สอน พระมหากัจฉายนะ และพระกาฬุทายี เป็นต้น

พระโสณธรรมวาทิ (บุญมา อาคมปุณโณ ฌ) ได้กล่าวถึงรูปแบบวิธีการสื่อสารเคล็ดลับ หรือศิลปะการเทศน์ ที่น่าสนใจ^{๒๙} ไว้ดังนี้

คำว่า “เคล็ดลับ” หมายถึงกลเม็ดหรือวิธีที่ชาญฉลาดที่คนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักหรือรู้จักแต่ ยังไม่คุ้นเคยนัก

คำว่า “ศิลปะ” หมายถึง ความมีฝีมือหรือความชำนาญในการแสดงออก ในที่นี้หมายถึง ศิลปะในการเทศน์

ส่วนคำว่า “การเทศน์” หมายถึง การยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงเพื่อสั่งสอนประชาชนให้รู้ให้ เข้าใจ จะได้ละชั่วทำดีมีสวรรค์และนิพพานเป็นจุดหมายของชีวิตการเทศน์ในที่นี้ หมายถึงการเทศน์ ๒ แบบ ดังนี้

๑) การเทศน์ปฏิภาณ ไม่อ่านคัมภีร์

๒) การเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา

ในการเทศน์นั้น มีเคล็ดลับและศิลปะสำคัญที่นักเทศน์ควรทำความเข้าใจอยู่ ๓ ประการ คือ ทุณ ทาง ธรรม

๑) คำว่า “ทุณ” หมายถึง พื้นความรู้และความสามารถที่มีอยู่เดิม ถ้าจะเป็น นักเทศน์ต้องมีอย่างน้อย ๖ ประการ ดังนี้

๑. รู้หลักธรรม

๒. จำหลักสูตร

^{๒๙} พระโสณธรรมวาทิ(บุญมา อาคมปุณโณ ฌ), **วิชาการเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : เอมี่เทรดดิ้ง , ๒๕๔๔), หน้า ๓๑-๓๓.

๓. พุทธะฉาน

๔. ปฏิภาณไว

๕. น้ำใจงาม

๖. มีความรอบรู้

๒) คำว่า “ทาง” หมายถึง วิธีเข้าถึงความสำเร็จโดยสามารถ “เทศน์ได้” รวมไปถึง “เทศน์เป็น” การจะทำได้ดังนี้ ต้องมีวิธีการเหล่านี้เป็นแนวทาง ดังนี้

๑. มีครูแนะนำ

๒. ท่องจำเทศนา

๓. ฝึกว่าปากเปล่า

๔. เข้าใจวางโครง

๕. ฟัง เขียน เพียร อ่าน

๖. ปฏิภาณว่องไว

๗. จิตใจสงบ

๘. ชอบคบบัณฑิต

๙. เกาะติดสถานการณ์

๓) คำว่า “ธรรม” ในที่นี้ หมายถึง หลักการและอุดมคติของนักเทศน์ การเทศน์ควร ปฏิบัติไปตามหลักการ ดังนี้

๑. เทศนาตามขั้นตอน

๒. สั่งสอนอย่างมีเหตุผล

๓. เมตตาต่อสาธุชน

๔. ไม่กังวลกับเครื่องกัณฑ์

๕. ไม่กระทบตนกระทบท่าน คือหลักการเทศนา

พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมบุญโณ) ได้กล่าวถึงหลักนิทานกับการเทศน์ไว้ว่า

“นิทาน” ก็คือนิยายหรือเรื่องที่จะนำมาเล่าสู่กันฟังในโอกาสต่าง ๆ เป็นสื่อนำไปสู่ความสนใจ เข้าใจช่วยให้เรื่องที่เล่านั้นเกิดมโนภาพเป็นรูปธรรมขึ้น และคงไม่มีใครปฏิเสธว่านิทานไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตไว้ ดังนี้

๑) นิทานเป็นกาวใจระหว่างคุณตาคุณยายกับหลาน ๆ

๒) นิทานเป็นรางวัลความเชื่อฟังที่พ่อแม่จะให้กับลูก ๆ

๓) นิทานเป็นสื่อการสอนของครูอันแสนวิเศษ

๔) นิทานเป็นหุ่นของธรรมะที่จะช่วยขยายเรื่องนั้น ๆ ให้กระจ่าง

๕) นิทานเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์อันสำคัญของนักสอน นักพูด นักเผยแผ่

๖) นิทานเป็นแคปซูลที่เคลือบเรื่องขมให้เป็นขนมหวาน

การใช้นิทานประกอบการบรรยายเป็นเรื่องธรรมดาในวงการพุทธศาสนา แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงเล่านิทานประกอบการสอนธรรม ดังจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงแบ่งคำสอนออกเป็น ๙ หมวด เรียกว่า นวัคสัตถุศาสน์ คือสุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาลา อุทาน อิติวุตต

กะ ชาตก อัปภูตธรรม และเวทลละ ในบรรดาคำสอนทั้ง ๙ หมวดนี้ นิทานธรรมะ จัดเข้าในหมวดที่ ๗ คือ ชาตก พระอรรถกถาจารย์ระบุว่า ในพระไตรปิฎกมีชาตกทั้งสิ้น ๕๕๐ เรื่อง เช่น ในมโนรทปุณณิ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาคที่ ๒ หน้า ๒๘๒ ท่านกล่าวไว้ว่า “ปัญญาสาธิกานิปญจ ชาตกสถานิ ชาตกนติ เวทิตพพานิ ” ควรทราบว่า ชาตก ๕๕๐ เรื่อง จัดเป็นชาตก แต่ในพระไตรปิฎก บาลีปัจจุบัน มีชาตกจริงเพียง ๕๔๗ เรื่องเท่านั้น

การใช้นิทานประกอบการสอนธรรมช่วยให้ผู้ฟังเกิดสัมปหังสนา คือได้ความบันเทิง ในธรรม และในขณะเดียวกันก็ได้สัมผัสสนา คือความแจ่มแจ้งในธรรมไปด้วย การเล่านิทานจะได้ผล ดังกล่าวก็ต่อเมื่อผู้เล่าพยายามโยงเข้าหาหัวข้อธรรมในทำนองว่า“นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า” ดังนั้นนิทาน ชาตกจึงประกอบด้วยภาพชีวิต คำคม และคำถ้อยร่ายกรองสรุปคติสอนใจไว้มอบ อนันนิทานนั้นมี หลากหลายมากชนิด ทางนิทานไทย แยก ฝรั่ง อาหรับ พม่า มอญ เขมร จีน ฯลฯ แต่เมื่อประมวลแล้ว เห็นจะแบ่งเป็นประเภทได้ ๑๒ ประเภท ดังนี้^{๓๐}

- ๑) นิทานตัวอย่าง มีบุคคล สถานที่ ประกอบ เช่น ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่
- ๒) นิทานเปรียบเทียบ เรื่องนำไปสู่คติธรรม หรือความสำนึกที่ดียิ่งขึ้น ชี้ให้เห็นผลของการกระทำ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ชยัน-รวย เกียรติ-จวน-จน
- ๓) นิทานกระทบกระเทียบ เรื่องที่เล่าเสียดสี เหน็บแนม หรือล้อเลียนฝ่ายตรงข้าม ให้เจ็บ(ใจ)หรืออาย เช่น คนศีรษะล้านหรือคนที่มีปมด้อย ใครจะพูดข้อแหวหรือแฉต้องเรื่องอื่น ๆ เลียน ๆ เตียน ๆ โลง ๆ ไม่ได้ เพราะมักจะน้อยใจ
- ๔) นิทานชาตก เรื่องเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เช่น สุวรรณสาม มโหสถ ปรากฏอยู่ในพระสูตรหรือชาตกต่าง ๆ
- ๕) นิทานตลก เรื่องที่เล่าเพื่อคลายเครียดหรือสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง ฟังแล้ว สนุกสนานเกิดความเพลิดเพลิน แต่ไม่ถือเป็นจริงจัง
- ๖) นิทานพื้นบ้าน เรื่องที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือถิ่นฐานย่านนั้น ๆ เช่น เรื่องก่องข้าวน้อย หม่าแม่ ที่จังหวัดยโสธร เป็นต้น
- ๗) นิทานปรัมปรา เรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาหลายยุคสมัย มักมีอภินิหาร
- ๘) นิทานประเทืองปัญญา เรื่องที่สอนให้รู้จักคิดหรือแก้ปัญหา เช่น นิทานอีสป หรือ ศรีธัญชัย เป็นต้น
- ๙) นิทานปริศนาปัญหาธรรม เรื่องที่นำปริศนามาตั้งแล้วมีตัวละครหรือธรรมะมา อธิบายให้เกิดความเข้าใจและซาบซึ้ง เช่น อะไรเอ๋ย ? ยามเช้าเจ้าสีชา คลานไปมาร้องไห้แง เทียงวัน กลับ ผันแปร เป็นสองขาน่าแปลกใจ สายัณห์ตะวันเย็น กลับกลายเป็นสามขาได้ สัตว์นี้คืออะไร ใคร ตอบได้ช่วยบอกที
๑๐. นิทานเทียบสุภาษิต เรื่องที่นำสุภาษิต คำโคลงมาตั้งแล้วมีนิทานเล่าเทียบเรื่อง เรียกอีกอย่างว่า นิทานกระทู้
๑๑. นิทานวรรณคดี เช่น เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน , พระอภัยมณี, ไกรทอง-ชาละวัน, อิเหนา เป็นต้น

^{๓๐} พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) , วิชาการเทศนา, (กรุงเทพมหานคร : เอมี่เทรดดิ้ง , ๒๕๔๔), หน้า ๓๔-๓๖.

๑๒. นิทานโบราณคดี เรื่องจริงที่เกิดขึ้นแต่ไม่ได้มีการจดบันทึกไว้ เล่าสืบ ๆ กันมา มีที่ไปที่มา บุคคล สถานที่ และเวลาจริงสรุปได้ดังนี้ว่า นักเทศน์ นักเผยแผ่จำเป็นต้องมีนิทานไว้เป็น สื่อสอนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ดังนี้

๑. เพื่อเผยแพร่ข้อคิด คติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในรูปของนิทาน
๒. เพื่อส่งเสริมศิลปะในการสื่อคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยนิทาน
๓. เพื่ออนุรักษ์ธรรมนิทานทุกรูปแบบของนักเทศน์ นักปราชญ์ทางศาสนาทั้ง

บรรพชิตและคฤหัสถ์ไว้มิให้สูญด้านผู้แสดงธรรมเผยแผ่

สมาน งามสนิท ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ส่งสารไว้ว่า ผู้ส่งสารที่ดีต้องประกอบด้วย คุณสมบัติ คือสัปปุริสธรรม ๗ ประการ^{๓๑} ดังนี้

๑) ธัมมัญญตา เป็นผู้รู้ธรรมะคือหลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะ สื่อสาร รู้แจ้งแทงตลอดในทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ของตน

๒) อัตถัญญตา รู้จักเนื้อหาสาระ ความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ของ สื่อสารที่แน่นอน ชัดเจน (Goal oriented)

๓) อัตตัญญตา รู้จักตนเอง รู้ว่าตนคือใคร มีความพร้อมหรือไม่พร้อมอย่างไร การรู้จักตนเองเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เมื่อเรารู้จักตนเองดีแล้ว จะนำไปสู่การยอมรับตน (Self Acceptance) แล้วจะเปิดเผยตน (Self Disclosure) สามารถสื่อสารภายในตนได้ดียิ่ง ผู้ที่สามารถสื่อสารภายในตน ได้ดีจะเป็นคนที่สามารถรับรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีวิจารณ์ญาณที่สุขุม รอบคอบ มีเหตุผล ทำให้ การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๔) มัตตัญญตา รู้จักประมาณ รู้จักความพอดี การสื่อสารบางอย่างหากมากเกินไป ผู้รับสารก็รับไม่ได้ หากน้อยเกินไปก็ไม่เพียงพอ การรู้จักประมาณในการสื่อสาร (Frequency) คือไม่ ส่งสารซ้ำซากมากเกินไปหรือน้อยเกินไป จึงเป็นคุณสมบัติประการสำคัญอีกประการหนึ่งของผู้ส่งสาร

๕) กาลัญญตา รู้จักเวลา ผู้ส่งสารต้องรู้จักเวลาในการสื่อสารว่า เวลาไหนควร เวลา ไหนไม่ควร หากผู้ส่งสารไม่รู้จักเวลาในการสื่อสาร แม้ว่าจะเป็นการสื่อสารภายในตน การสื่อสาร ระหว่างบุคคล หรือการสื่อสารมวลชน ย่อมมีประสิทธิภาพลดลง

๖) ปริสัญญตา รู้จักชุมชน รู้จักสังคม ในทางนิเทศศาสตร์เรียกว่า กลุ่มผู้รับสารหรือ กลุ่มเป้าหมาย ผู้ส่งสารต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารจึงจะประสบความสำเร็จ ยิ่งรู้จักมากเท่าไร การสื่อสารยิ่งมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พุทธธรรมได้อย่างมี ประสิทธิภาพนั้น เพราะพระองค์ทรงรู้แจ้งแทงตลอดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายหรือกลุ่มเป้าหมาย จึงทำให้ การเผยแผ่พุทธธรรมของพระองค์ประสบความสำเร็จ

๗) ปุคคลปโรปรัญญตา รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลว่า ผู้รับสารแต่ละคนแต่ ละกลุ่มมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง มีจิตอัธยาศัย มีศักยภาพในการรับสารมากน้อยแค่ไหน เพียงใด การที่ผู้ส่งสารรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลได้นั้น ทำให้สามารถแยกแยะผู้รับสารได้ในส่วน ของผู้รับสารตามแนวแห่งพุทธะ แบ่งผู้รับสารออกเป็น ๔ กลุ่มเปรียบเหมือนดอกบัว ๔ เหล่าดังนี้

^{๓๑} สมาน งามสนิท, องค์ประกอบของการสื่อสารที่พึงประสงค์ตามแนวแห่งพุทธะ(กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

๑. กลุ่มบัวพ่นน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์จะแย้มบานทันที กลุ่มนี้เปรียบเหมือนผู้มีปัญญาเฉียบแหลม มีการศึกษาดีแล้ว ไม่ต้องการเนื้อหาหรือการอธิบายอะไรมาก เพียงแต่ยกหัวข้อธรรมก็สามารถรู้ได้

๒. กลุ่มบัวใต้ผิวน้ำ เพียงรอวันจะโผล่พ้นน้ำขึ้นมารับแสงพระอาทิตย์แล้วแย้มบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบเหมือนผู้มีปัญญามากอยู่แล้ว ให้ข้อมูลข่าวสารเพียงเล็กน้อยก็เข้าใจได้ ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

๓. กลุ่มบัวที่จมอยู่กลางน้ำ โอกาสที่จะโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำเพื่อรับแสงอาทิตย์แล้วแย้มบานเปรียบเหมือนกลุ่มคนที่มีปัญญานานกลาง หากประดับประดาดี ๆ โอกาสจะประสบความสำเร็จในชีวิตก็มีมาก การสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้ ต้องละเอียดอ่อน เนื้อหาต้องตรงประเด็น ชัดเจนและถูกต้อง เพราะกลุ่มนี้ไม่เปลี่ยนแปลงอะไรง่าย ๆ

๔. กลุ่มบัวในโคลนตม คือบัวที่ยังเป็นหน่อ ยังไม่โผล่พ้นโคลนตมขึ้นมา โอกาสที่จะเป็นอาหารของปลาและเต่าก็มีอยู่มาก เปรียบเหมือนกลุ่มผู้รับสารที่มีปัญญาทึบ ห่อหุ้มด้วยอวิชชา คือความไม่รู้แจ้ง การสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้ต้องออกแรงมาก

ในส่วนขององค์ประกอบของสารตามแนวทางแห่งพุทธะนั้น มีหลักสำคัญที่ต้องศึกษาอยู่ ๕ หลัก ดังนี้

๑) สัจจะ ได้แก่ เรื่องที่เสนอต่อมวลชนนั้น ต้องเป็นเรื่องจริง เสนอหรือส่งสารตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือน

๒) ตถตา เรื่องแท้ เรื่องที่เสนอหรือส่งสารนั้น ต้องเป็นเรื่องแท้ เสนอตามสภาพที่แท้จริงไม่คาดเดา ไม่แต่งแต้ม ไม่ใส่สีหรือใส่ไข่

๓) กาละ เรื่องที่เสนอนั้น ต้องเหมาะสมกับกาลเวลา

๔) ปิยะ เรื่องที่เสนอนั้น เป็นเรื่องที่คนชอบ หรือเสนอโดยวิธีที่ผู้รับสารชื่นชอบ

๕) อัตถะ เรื่องที่เสนอหรือส่งสารนั้น ต้องเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

สรุปการอบรมสั่งสอน พระสงฆ์ในฐานะผู้ส่งสาร มีความรู้และความสามารถในการเผยแผ่ฝึกอบรมทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ อย่างจริงจัง เนื้อหาธรรมะ มีวิธีนำเสนอที่เหมาะสม กล่าวคือ วิธีนำเสนอที่เร้าใจ ยังไม่สามารถโน้มน้าวใจประชาชนให้หันมาสนใจธรรมะมากยิ่งขึ้น และประชาชนมีพื้นฐานทางด้านศีลธรรมได้สนใจธรรมะอันเนื่องมาจากอิทธิพลทาง การเผยแผ่ธรรมะเพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้รับสารทุกกลุ่ม จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของทุกฝ่ายโดยเฉพาะ พระสงฆ์ซึ่งมีหน้าที่โดยตรง จะต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการให้ทันยุคทันสมัย การเผยแผ่ธรรมจึงประสบผลสัมฤทธิ์อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๓ การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม

๒.๓.๑ แนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม

คนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า “คุณธรรมจริยธรรม” คำทั้งสองมีความหมายเป็นอันเดียว หรือมีความหมายเหมือนกัน ในความเป็นจริงคำว่า คุณธรรม กับคำว่า จริยธรรม เป็นคำที่แยกออกจากกัน เป็น ๒ คำ และมีความหมายที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า คุณธรรม และจริยธรรม ให้ถ่องแท้ก่อน

วัฒนาร เรื่องจินดา ได้กล่าวถึงความหมายของคุณธรรม และจริยธรรม โดยอ้างถึงคำจำกัดความที่อริสโตเติล ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า เป็นคุณสมบัติที่ทำให้มนุษย์บรรลุถึงจุดมุ่งหมายเฉพาะของความเป็นมนุษย์ได้ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ คุณธรรมทางปัญญา (Intellectual Virtue) และคุณธรรมทางจริยธรรม (Ethical Virtue) โดยได้กล่าวว่า คุณธรรมทางปัญญา เกิดจากการสอนและการไตร่ตรองทางปรัชญาที่ต้องอาศัยเวลา และประสบการณ์ ส่วนคุณธรรมทางจริยธรรม เป็นผลมาจากลักษณะนิสัย เป็นสิ่งที่ไม่ได้มีอยู่ก่อน แต่เป็นผลมาจากการฝึกฝนจนเป็นนิสัย^{๓๒}

๑) ความหมายของคุณธรรม

คุณธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลควรประพฤติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ หรือหลักธรรมชาติที่ควรประพฤติ เพื่อเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เป็นการประพฤติที่ดีงามของมนุษย์เราเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม

Dictionary of contemporary English ได้ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Virtue” ไว้ ๒ ประการด้วยกัน คือ ๑) หมายถึงความดีงามของลักษณะนิสัย หรือพฤติกรรมที่เกิดจากการกระทำจนเคยชิน ๒) หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิด และมาตรฐานของสังคมเกี่ยวกับความประพฤติและศีลธรรม^{๓๓}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” หมายถึง สภาพคุณงามความดี^{๓๔}

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑) ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงาม สภาพที่เกื้อหนุน^{๓๕}

พจนานุกรม ให้ความหมายคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณธรรมความดีงามที่มีอยู่ในตัวบุคคลโดยความหมาย ๒ นัย คือ^{๓๖}

๑. โดยนัยที่เป็นภาวะทางจิตนั้น คุณธรรมแปลว่าความคิดที่ว่าบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำและเป็นที่ยอมรับ และบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ผิดหรือเลว ทั้งนี้เป็นไป ทั้งโดยความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและแต่ละสังคม นอกจากนี้คุณธรรมยังเป็นคุณภาพหรือสถานะในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ควรทำและยอมรับได้

^{๓๒} วัฒนาร เรื่องจินดา, “คุณธรรมที่จะช่วยให้สังคมเข้มแข็งและก้าวหน้า : ศึกษากรณีทัศนะของนักคิดในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘)

^{๓๓} Longman, Dictionary of Contemporary English, (London : Longman Group, 1995).

^{๓๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖)

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑.

^{๓๖} พจนานุกรม, อ้างถึงในพระนิพนธ์ ชุตินิธโร : “ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารครูและผู้บริหารกลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนากรุงเทพมหานคร” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๒),

๒. คุณธรรมเป็นระบบลักษณะการประพุดิและคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นที่ยอมรับกันในสังคมหรือเฉพาะกลุ่มคนคุณธรรม ตามรูปศัพท์แปลว่า สภาพของคุณงามความดี

พระราชวรมนี (ประยูรธ ปยุตโต) ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรมหมายถึง การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีวิต การใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกแง่ทุกด้านทุกระดับ ทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ จริยธรรมที่จะพูดต่อไปขอทำความเข้าใจกันก่อนว่าจะใช้ ในความหมายที่กว้างอย่างนี้ แม้แต่การปฏิบัติกรรมฐาน เจริญสมาธิ บำเพ็ญสมณะ เจริญวิปัสสนา ก็รวมอยู่ในคำว่า คุณธรรม^{๓๗}

บุญมี แทนแก้ว ได้สรุปความหมายของ คุณธรรม คือสิ่งที่พึงประสงค์สุดท้ายของบุคคลและสังคม จะเข้าถึงได้ต้องมีความรู้ดี ความรู้ถูกต้อง เพราะความรู้ดี ความรู้ถูกต้องจะสามารถปลูกฝังนิสัยที่ดีได้^{๓๘}

วัฒนากร เรื่องจินดา ได้กล่าวถึงความหมายของคุณธรรม และจริยธรรม โดยอ้างถึงคำจำกัดความที่อริสโตเติล ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า เป็นคุณสมบัติที่ทำให้มนุษย์บรรลุถึงจุดมุ่งหมายเฉพาะของความเป็นมนุษย์ได้ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ คุณธรรมทางปัญญา (Intellectual Virtue) และคุณธรรมทางจริยธรรม (Ethical Virtue) โดยได้กล่าวว่า คุณธรรมทางปัญญา เกิดจากการสอนและการไตร่ตรองทางปรัชญาที่ต้องอาศัยเวลา และประสบการณ์ ส่วนคุณธรรมทางจริยธรรม เป็นผลมาจากลักษณะนิสัย เป็นสิ่งที่ไม่ได้มีอยู่ก่อน แต่เป็นผลมาจากการฝึกฝนจนเป็นนิสัย^{๓๙}

วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึง คุณธรรม ไว้ว่า หมายถึง อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยนี้ได้มาจากความพยายาม และความประพฤติที่ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน^{๔๐}

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ ได้กล่าวถึง คุณธรรมครู (Teacher's function) สมบัติหรือความสามารถที่มีอยู่ภายในตัวครู โดยกล่าวความหมายของคุณธรรม ตามพจนานุกรม Collin cobuild ซึ่งอธิบายว่าคุณธรรมมีความหมาย ๒ นัยคือ^{๔๑}

๑. โดยนัยที่เป็นภาวะทางจิตนั้น คุณธรรมแปลว่าความคิดที่ว่าบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่ควรทำและเป็นที่ยอมรับ และบางพฤติกรรมเป็นสิ่งที่ผิดหรือเลว ทั้งนี้เป็นไปทั้งโดยความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและแต่ละสังคม นอกจากนี้คุณธรรมยังเป็นคุณภาพหรือสถานะในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ควรทำและยอมรับได้

^{๓๗} พระราชวรมนี (ประยูรธ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๓๔.

^{๓๘} บุญมี แทนแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๕๐.

^{๓๙} วัฒนากร เรื่องจินดา, “คุณธรรมที่จะช่วยให้สังคมเข้มแข็งและก้าวหน้า : ศึกษากรณีทัศนะของนักคิดในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘).

^{๔๐} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมตตา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙๙.

^{๔๑} ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, ความรู้คู่คุณธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗๘.

๒. คุณธรรมเป็นระบบลักษณะการประพุดิและคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนส่วนใหญ่ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเป็นที่ยอมรับกันในสังคมหรือเฉพาะกลุ่มคนคุณธรรม ตามรูปศัพท์แปลว่า สภาพของคุณงามความดีซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายความหมายไว้ว่า คุณธรรมคือ ธรรมที่เป็นคุณ ความดีงามสภาพที่เกื้อกูล

พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายของคุณธรรม หมายถึง คุณสมบัติฝ่ายดีโดยส่วนเดียวเป็นที่ตั้งหรือเป็นประโยชน์แก่สันติภาพและสันติสุขจึงเป็นที่ต้องการของมนุษย์ คุณธรรมเป็นสิ่งที่ต้องอบรมโดยเฉพาะเพื่อให้เกิดขึ้นเหมาะสมกับที่เราต้องการ^๒

พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดี โดยเฉพาะควรสำเร็จประโยชน์ต่อนักเรียนได้จริงนี้ เราต้องมียोगค์ ๓ เป็นอย่างน้อย คือ^๓

๑. ครูดี คือ มีครูซึ่งเป็นผู้มีคุณลักษณะสมบูรณ์พร้อมทั้งด้านความรู้ และความสามารถเหมาะสมต่อการเป็นผู้สอนคนให้เป็นคนดี มีความรู้ได้แท้จริง

๒. ครูดี มีวิธีการสอนดี คือ เป็นผู้ที่สามารถสอนหรือพัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะแห่งความเป็นพลเมืองดีตามที่สังคมต้องการ

๓. ครูดีต้องจัดการสิ่งแวดล้อมดี คือ จัดหรือพัฒนาสิ่งทั้งปวงที่นักเรียนจะเรียนรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสจากทางด้านกายและใจให้มีคุณลักษณะเอื้อต่อการพัฒนาให้นักเรียนเป็นผู้มีความประพฤติดี

วิวัฒน์ ชัตติยะมาน ให้ความหมายคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม เป็นสิ่งที่ดำรงที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งจะแสดงออกมาโดยการกระทำทางกาย และวาจา ที่เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ได้สรุปหลักธรรมทางศาสนาและคุณธรรม ประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นความดีงาม ความถูกต้อง ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจบุคคล ทำให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะกระทำการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือทำประโยชน์ให้ผู้อื่น โดยไม่เบียดเบียนตนเอง หรือกระทำการที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น ครูที่ประกอบด้วยคุณธรรมย่อมเป็นครูที่มีความเหมาะสมสำหรับความเป็นครู เป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่องจากสังคมโดยทั่วไป นิสิตครูจึงควรนำหลักธรรมทางศาสนาและคุณธรรมที่ได้ศึกษาไปแล้ว ไปปฏิบัติเพื่อส่งเสริม ป้องกัน แก้ไขและพัฒนาบุคลิกภาพและจรรยาบรรณครูของตนเองต่อไป^๔

จรรยาพร ธรณินทร์ ให้ความหมายคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง แนวความคิดที่ดีเป็นตัวบังคับให้ประพฤติดี คือสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจและคุณธรรม

^๒ พุทธทาสภิกขุ, *คุณธรรมสำหรับครู*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓), หน้า ๙๐.

^๓ พุทธทาสภิกขุ, *คุณธรรมสำหรับประชาชน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๙๙.

^๔ วิวัฒน์ ชัตติยะมาน, *เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณลักษณะและจรรยาบรรณครู*, (ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

คือจริยธรรมที่แยกเป็นรายละเอียดแต่ละประเภท หากประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ก็จะเป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจของผู้นั้น^{๔๕}

สาโรช บัวศรี ให้ความหมายคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม หมายถึงหลักความประพฤติที่อบรมกริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัย ให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม อยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี ละเว้นความชั่ว มีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ความควรในการปฏิบัติตนเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อย และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น มีคุณธรรมและมโนธรรมที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดี โดยมีสำนึกที่จะใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึงประสงค์^{๔๖}

สรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่ามีประโยชน์ เป็นลักษณะของความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจ เป็นสภาพคุณงามความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นเวลายาวนาน เป็นตัวกระตุ้นให้มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบที่ดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามทางจิตใจ เป็นคุณค่าของชีวิต ในการบำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เพื่อนมนุษย์ ให้เกิดความรักสามัคคี ความอบอุ่นมั่นคงในชีวิต ดังนั้นคุณธรรมเป็นบ่อเกิดของจริยธรรม

หลักธรรมที่พระพุทธศาสนานำมาประกาศเป็น “คุณธรรม” อันมีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันทั้งหมด คือ เมื่อปฏิบัติตามข้อธรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้วย่อมเกี่ยวข้องกับข้อธรรมข้ออื่น ๆ ตามมา เป็นแนวคิดทางจริยศาสตร์ที่กำหนดข้อประพฤติปฏิบัติทางกายและใจ เริ่มตั้งแต่ข้อปฏิบัติพื้นฐานทางกายไปสู่ขั้นสูงที่เป็นข้อปฏิบัติทางความคิด เพื่อความหลุดพ้นทางจิตใจ

คุณธรรมที่สำคัญยิ่งของคนในชาติที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านทางพระพุทธศาสนา โดยปรัชญาแนวคิดนั้น เน้นหลักธรรมที่เป็นสัจธรรม เป็นวิธีการสอน การเผยแผ่สืบทอดหลักธรรมสู่การปฏิบัติ เน้นคุณธรรมในการใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผล หลักธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนานำมาสั่งสอนมี ๓ ประการคือ ๑) ให้เว้นจากความชั่วทั้งปวง ๒) ให้ทำความดี ๓) ให้ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด

๒) ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรม (Morality) เป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดีงาม ถูกต้อง อันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคมและจริยธรรมจะมีได้ต้องปลูกฝัง ผูกพัน โดยเริ่มจากการปลูกฝังคุณธรรม (Virtue) ลงในใจก่อน การปลูกฝังคุณธรรมจำต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนาอันได้แก่ ศีล (Precept) อันหมายถึง หลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติเพื่อตัด หรือฝึกหัดกายวาจาให้เรียบร้อย ให้เป็นปกติ กล่าวคือ จะพูดหรือทำสิ่งใด ให้เป็นไปตามปกติ อย่าให้ผิดปกติ (ผิดศีล) เช่น พูดไม่ถูกต้อง ให้เป็นธรรม กระทำให้ถูกต้อง ให้เป็นธรรม เมื่อพูดหรือกระทำถูกต้องเป็นธรรม ย่อมมีความสุข ความสบาย เยือกเย็น ไม่เดือดร้อนอันเป็นผล การมีความสุขความสบาย เยือกเย็นไม่เดือดร้อน ดังกล่าวจึงเป็นผลของการมีศีลหรือเป็นผลแห่งการมีคุณธรรมในจิตใจ เมื่อมีคุณธรรมใน

^{๔๕} จรยพร ธรณินทร์ **คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.charuayponntorranin.com/index.php?lay=show&ac=article&id=5375831> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].

^{๔๖} สาโรช บัวศรี, **ปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

จิตใจแล้ว ก็เป็นเหตุให้ประพฤติกิริยธรรมได้ถูกต้อง ดังนั้น คุณธรรมและศีล จึงเป็นโครงสร้างของ จริยธรรม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ^{๔๗}

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุดิ) ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” หมายถึง ธรรม คือ ความประพฤติ, การดำเนินชีวิต, ธรรมที่เป็น ข้อประพฤติปฏิบัติศีลธรรม หรือกฎศีลธรรม ความหมายตามบัญญัติสมัยปัจจุบัน กำหนดให้ จริยธรรมเป็นคำแปล สำหรับคำภาษาอังกฤษว่า Ethics นอกจากนี้ยังให้ความหมายว่า จริยะ หรือ จริยธรรมอันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริยะ แปลว่า ความประพฤติอันประเสริฐ หมายถึง มรรคมิ้องค ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๔๘}

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ กล่าวว่า จริยธรรม แยกออกเป็น จริยะ+ธรรม คำว่า จริยะ หมายถึงความประพฤติหรือกิจที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี, หลักคำสอนของศาสนา, หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จึงได้ ความหมายตามตัวอักษรว่า “หลักความประพฤติ” หรือ “แนวทางของการประพฤติ” ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำนิยามว่า จริยธรรม คือ ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม^{๔๙}

วิทย์ วิศุทเวทย์ และ เสถียรพงษ์ วรรณปก ให้คำนิยามว่า จริยธรรม หมายถึง หลักคำสอนว่าด้วยความประพฤติเป็นหลักสำหรับให้บุคคลยึดถือในการปฏิบัติตน^{๕๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายว่า ความสำคัญในการปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรม ในการจัดการเรียนการสอน คุณธรรมจริยธรรมจึงมีความสำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่งในการกระทำต่าง ๆ กล่าวโดยสรุป คุณค่าที่ต้องการในทางจริยธรรมของหลักกรรม มีดังนี้^{๕๑}

๑. ให้เป็นผู้หนักแน่นในเหตุผล และมองเห็นการกระทำและผลการกระทำตาม แนวทางของเหตุปัจจัย ไม่เชื่อสิ่งมโนมาย ตื่นข่าว เช่น เรื่องแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

๒. ให้เห็นว่า ผลสำเร็จที่ตนต้องการ จุดหมายที่ปรารถนา จะเข้าถึง หรือสำเร็จ ได้ด้วยการลงมือทำ คือ จึงต้องพึ่งตนเอง และทำความเพียรพยายาม และไม่มัวคอยโชคชะตา ไม่หวัง ผลดลบันดาลหรือรอผลการเช่นสรวงอ้อนวอน

^{๔๗} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์, ๒๕๔๖).

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุดิ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๗.

^{๔๙} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๘.

^{๕๐} วิทย์ วิศุทเวทย์ และ เสถียรพงษ์ วรรณปก, **หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส.๔๐๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับเติม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๙.

๓. ให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ที่จะดเว้นจากกรรมชั่ว และรับผิดชอบต่อผู้อื่น ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลทำความดีต่อเขา

๔. ให้ถือว่าบุคคลมีสิทธิและหน้าที่โดยธรรมชาติ ที่จะทำการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุงสร้างเสริมตนเองให้ดีขึ้นไป โดยเท่าเทียมกันสามารถทำตนให้เลวลงหรือให้ดีขึ้นไป ให้ประเสริฐจนถึงยิ่งกว่าเทวดา และพรหม ได้ทุก ๆ คน

๕. ให้ถือว่าคุณธรรม ความสามารถ ความดีความชั่วที่ทำ ความประพฤติปฏิบัติ เป็นเครื่องวัดความทราม หรือประเสริฐของมนุษย์ไม่ให้มีการแบ่งแยกโดยชาติชั้นวรรณะ

๖. ในแง่กรรมเก่า ให้ถือเป็นบทเรียน และให้รู้จักพิจารณาเข้าใจตนเองตามเหตุผล ไม่ควรเพ่งโทษแต่ผู้อื่น มองเห็นพื้นฐานทุนเดิมของตนที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อรู้จักที่จะแก้ไขปรับปรุง และวางแผนสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าต่อไปถูกต้อง

๗. ให้ความหวังในอนาคตสำหรับสามัญชนทั่วไป

ไพฑูรย์ สีนลรัตน์ กล่าวว่าผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนจริยธรรมก็คือ การที่ผู้เรียนนำเอาความรู้เรื่องจริยธรรมและวัฒนธรรมไปประพฤติปฏิบัติ จริยศึกษาที่สอนให้แค่ทฤษฎีแต่ไร้ผลทางปฏิบัติ จัดเป็นครึ่งทางจริยศึกษาเท่านั้น จริยศึกษาต้องมุ่งให้ผู้เรียนเกิดความงอกงามดังนี้^{๕๒}

๑. เกิดความรู้ (Knowledge) คือรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อันเป็นความรู้ความเข้าใจหลักจริยธรรมตามทฤษฎี แต่ความรู้เรื่องจริยธรรมเช่นนี้ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าผู้เรียนจะมีจริยธรรมคนบางคนทำผิดทั้ง ๆ ที่รู้ว่าผิด ทั้งนี้เพราะว่าเขาขาดน้ำใจที่จะปฏิบัติตามหลักจริยธรรมนั้น

๒. เกิดเจตคติ (Attitude) หรือ “น้ำใจที่จะปฏิบัติ” คือมีศรัทธาในความดีนิยมยกย่องคนดี มีอุดมคติ ต้องการปฏิบัติตนเป็นคนดีตามแบบอย่างของกัลยาณชน มีค่านิยมสอดคล้องกับหลักจริยธรรมไม่เห็นว่า การเป็นคนดีมีจริยธรรมเป็นเรื่องคร่ำครึหรือล้าสมัย กล่าวโดยสรุป ก็คือมีคุณธรรมประจำใจนั่นเอง

๓. เกิดทักษะ (Skill) คือ คล่องแคล่วชำนาญในการปฏิบัติ โดยการนำหลักจริยธรรมมาปฏิบัติในชีวิตจริงจนเป็นนิสัย ข้อนี้เป็นผลจากสองข้อข้างต้น นั่นคือรู้ว่าอะไรเป็นความดี และมีคุณธรรมประจำใจ เมื่อสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจทำอย่างใดอย่างหนึ่งจะเลือกแต่สิ่งที่ดีงามเท่านั้น

และได้กล่าวถึงการปลูกฝังจริยธรรมด้วยเหตุผล โดยได้อ้างถึงทฤษฎีของ โคลเบอร์ก ได้ศึกษาการใช้เหตุผลทางจริยธรรม ทฤษฎีของเขาได้ครอบงำ ความคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาของประเทศตะวันตกเป็นจำนวนมากตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา และได้มามีอิทธิพลต่อการคิดของนักจิตวิทยาและนักการศึกษาไทย ตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมาด้วย การวิจัยเกี่ยวกับจริยธรรมที่ทำให้ประเทศไทยก็อยู่ในกรอบของแนวคิดและวิธีการของ โคลเบอร์ก การเสนอแนะวิธีปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนไทยก็อยู่ในกรอบของแนวความคิดและวิธีการของโคลเบอร์ก เช่น ดังนี้

๑. แนวความคิดพื้นฐาน หมายถึง กฎเกณฑ์ในการตัดสินใจความถูกผิดของการกระทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎเกณฑ์นี้ขึ้นอยู่กับพัฒนาการทางปัญญาซึ่งผูกพันกับอายุของบุคคล

^{๕๒} ไพฑูรย์ สีนลรัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๙๘, ๑๒๕.

๒. วิธีปลูกฝังจริยธรรม คือ การพัฒนาผู้เรียนให้มีกฎเกณฑ์ในการตัดสินใจ ถูกผิดด้วยเหตุผลในระดับสูง

จริยธรรม คือการแสดงออกในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติอันเป็นหน้าที่ที่ครูควรพึงกระทำ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึงหลักการของทฤษฎีและแนวคิดที่จะพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่ดีของผู้เรียน ดังนี้

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psycho analysis Theory Sigmund Freud) มีแนวคิดว่าคุณคนใกล้ชิดที่สำคัญของเด็ก เช่น พ่อแม่ หรือ ครูอาจารย์จะต้องปลูกฝังมโนธรรมให้แก่เด็กตั้งแต่วัยเยาว์วัย เพื่อจะได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีจริยธรรม และมีพฤติกรรมที่พึงปรารถนาสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

ทฤษฎีการเผชิญความจริง (Reality Theory Glaser) ให้แนวคิดว่าคุณคนใกล้ชิดเด็ก เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ จะต้องช่วยเด็กประเมินตนเองตามความเป็นจริง ช่วยให้มีความยอมรับข้อบกพร่องของตนเอง ช่วยในการวางแผนปรับปรุงพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ช่วยสนับสนุนให้มุ่งมั่นในการทำตามโครงการเปลี่ยนพฤติกรรมที่พึงปรารถนา^{๕๓}

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ข้อสรุปจากการประมวลการประชุมระดมความคิด ได้ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่ดีที่พึงประพฤติปฏิบัติ มีพฤติกรรมที่ดีงามต้องประสงค์ของสังคมเป็นหลัก หรือกรอบที่ทุกคนกำหนดไว้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม เกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุข เกิดความรักสามัคคีเกิดความอบอุ่น มั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต เช่น ศีลธรรม กฎหมาย ธรรมเนียม ประเพณี

สรุปได้ว่า “จริยธรรม” หมายถึงพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงการปฏิบัติดี ปฏิบัติถูกต้อง อันเป็นผลมาจากความคิดที่สังคม หรือบุคคลมีความเห็นว่าเป็นการปฏิบัติที่ดี เป็นกรอบกำหนดไว้เพื่อให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีความร่มเย็นเป็นสุข มีความรักความสามัคคี และมีความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต

ดังนั้นจากการศึกษาเอกสารขั้นต้นที่ได้นำเสนอแล้วนั้น สามารถประมวลคำว่า “คุณธรรม” และ “จริยธรรม” เข้าด้วยกันได้เป็น “คุณธรรมจริยธรรม(Moral Virtucls) มีความหมายว่าเป็นการประพฤติ ปฏิบัติที่เป็นสิ่งที่ดีงาม ถูกต้องตามมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับของสังคม หรืออาจจะให้ความหมายได้ว่า “คุณธรรมตามกรอบจริยธรรม”

๒.๓.๒ แนวคิดในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ได้กำหนดคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข โดยมีการพัฒนาที่เหมาะสมกับวัย เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการส่งเสริมคุณธรรม และจริยธรรมในนักเรียน ซึ่งในมาตรฐานการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กำหนดคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ของผู้เรียนไว้ ๖ ประการ คือ

^{๕๓} สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ, **ชุดอบรมด้วยตนเอง การพัฒนาการเรียนรู้สู่ครูมืออาชีพตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒** : การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม, หน้า ๕๓-๕๘.

- ๑) ผู้เรียนมีวินัย มีความรับผิดชอบ
- ๒) ผู้เรียนมีความซื่อสัตย์ สุจริต
- ๓) ผู้เรียนมีความกตัญญู กตเวทิตะ
- ๔) ผู้เรียนมีเมตตากรุณา โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว
- ๕) ผู้เรียนมีความประหยัดและใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า
- ๖) ผู้เรียนปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม^{๕๔}

ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงระบบการศึกษาที่คุณธรรมนำความรู้ว่า อุปสรรคของการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม คือ ระบบการศึกษาที่เอาวิชาเป็นตัวตั้ง มุ่งเน้นว่าเรียนวิชาอะไร ได้ใช้ตำราอะไร สอบวิชาอะไร และสำเร็จวิชาอะไร ในเรื่องนี้ท่านเจ้าคุณพรหมคุณาภรณ์ พุดมา ๒๐-๓๐ ปีว่าเป็นการศึกษาแยกส่วน แยกการศึกษาจากชีวิต เด็กไม่อยากคุยกับพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เพราะคุยแล้วไม่ได้คะแนน เพราะคะแนนไปอยู่ในการท่องตำรา อันที่แท้จริง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย มีความรู้ในตัวน่าจะเรียนรู้ หากนำจริยธรรมไปทำเป็นวิชา จริยธรรมก็จะไม่เกิด เพราะจริยธรรมไม่ใช่วิชา เหมือนกับที่ท่านอาจารย์พุทธทาสจะย้ำว่า การเรียนรู้ที่สำคัญที่สุด คือ การปฏิบัติและการได้ผลจากการปฏิบัติที่เรียกว่าปฏิเวธ คือผลจากการปฏิบัติ^{๕๕}

ภณิชนา ชมสุวรรณ ได้กล่าวถึง พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ในเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรมที่พึงประสงค์ อันเป็นแนวทางในการส่งเสริมคุณธรรม และจริยธรรมให้กับคนไทย ได้แก่

- ๑) พากเพียร หมายถึง พลังในการปฏิบัติตน ปฏิบัติงานโดยไม่ย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก ลำบากและอุปสรรค จนสามารถทำงานได้บรรลุเป้าหมาย
- ๒) เสริมสร้างคนดี หมายถึง การตั้งกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับให้กับตนเอง โดยใช้ปัญญาพิจารณาและวินิจฉัยการกระทำ และความประพฤติมิให้ผิดพลาดและเสื่อมเสีย
- ๓) รู้รักสามัคคี หมายถึง การมีความรับผิดชอบในอันที่จะใช้ความรู้ ความคิดความสามารถ ในการเกื้อกูล สร้างสรรค์ร่วมกับผู้อื่นเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม
- ๔) มีน้ำใจ หมายถึง ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น การให้อภัยให้กำลังใจ ตลอดจนรู้จักการวางตัวอย่างเหมาะสมกับกาลเทศะ
- ๕) ใฝ่ประหยัด หมายถึง การรู้จักคิด วิเคราะห์ พิจารณาในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยความประหยัด
- ๖) ซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง การใช้สติปัญญาในการกระทำให้เกิดประโยชน์ อย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ระลึกถึงความถูกต้อง จนกระทั่งได้รับความเชื่อมั่น และงานประสบความสำเร็จ

^{๕๔} สำนักรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา, มาตรฐานตัวบ่งชี้และเกณฑ์พัฒนาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทจุดทอง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

^{๕๕} ประเวศ วะสี, ระบบการศึกษาที่คุณธรรมนำความรู้, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผลนันทบุรี, ๒๕๕๐), หน้า ๓-๕.

๓) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การยอมรับตนเองทั้งในด้านความเป็นอยู่ ด้านความรู้ ความสามารถ เพื่อเรียนรู้ พัฒนาตนเองในการปฏิบัติงาน ยอมรับความคิดของผู้อื่น ไม่ก้าวร้าวในหน้าที่ของผู้อื่น

๔) เรียงร้อยไมตรี หมายถึง การมีวิสัยทัศน์ที่กว้างขวาง มีเหตุผล มีจิตใจมั่นคง ไม่มีอคติ รู้จักประสานสัมพันธ์กับบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของงาน

๕) หัวใจมีเมตตา หมายถึง การมีความคิดและจิตใจที่เปิดกว้าง หนักแน่น มีเหตุผล ไม่เห็นแก่ตัว ร่วมแรงร่วมใจกับผู้อื่น โดยถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก^{๕๖}

ดวงเดือน พันธุมนาวิน กล่าวอธิบายถึงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษา ในระดับอุดมศึกษา ไว้ว่า จิตลักษณะด้านคุณธรรมจริยธรรมของนิสิตนักศึกษา เป็นสิ่งสำคัญ ต่อพฤติกรรมของบุคคลและมีบทบาทต่อคุณภาพชีวิตของบุคคลเหล่านั้นต่อไปในอนาคต สถาบันการศึกษาจึงควรมุ่งที่จะจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะช่วยพัฒนาจิต ลักษณะสำคัญ ๑๐ ประการในนิสิตนักศึกษาไทย ประกอบด้วย จิตลักษณะ ๘ ด้าน ได้แก่

- ๑) การมีสติปัญญาขั้นนามธรรม
- ๒) สุขภาพจิตดีและการปรับตัวได้ทางจิตสังคม
- ๓) การหยั่งลึกทางสังคมสูง
- ๔) ค่านิยมทางการศึกษาและการใฝ่รู้สูง
- ๕) แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง
- ๖) เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นกฎเกณฑ์และเหนือกฎ
- ๗) มุ่งอนาคต ควบคุมตนเองสูง
- ๘) เชื่ออำนาจในตนเองมาก

ส่วนจิตลักษณะที่สำคัญต่อนิสิตนักศึกษาโดยเฉพาะมี ๒ ประการ

- ๙) ทัศนคติ คุณธรรม และค่านิยมของคนเก่ง ดี มีความสุข

๑๐) จรรยาบรรณวิชาชีพ ซึ่งหมายถึง คุณธรรม ค่านิยม และการเคารพกฎ ระเบียบ มีจริยธรรมตามทวิชาการและวิชาชีพของตนกำหนดไว้เพื่อการเป็นคนดี คนเก่ง และมีสุขในงาน อาชีพ ของตน^{๕๗}

สรุปได้ว่า การที่จะส่งเสริมให้นักศึกษามีคุณธรรม และจริยธรรมนั้น สำคัญที่สุดคือ สถาบันการศึกษา ที่จะจัดระบบการเรียนการสอน รวมถึงวิชาที่เรียนให้เกื้อกูลสนับสนุนให้นักศึกษา ตระหนักถึงความสำคัญของคุณธรรม และจริยธรรม โดยจะต้องปลูกฝังให้นักศึกษา มีคุณธรรมในด้าน ต่าง ๆ อาทิ ความซื่อสัตย์ ความมีน้ำใจ การมีความสามัคคี และเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๓.๓ หลักธรรมสำหรับส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

^{๕๖} ภณิษฐา ชมสุวรรณ, “คุณธรรมที่พึงประสงค์ของนักศึกษาอาชีวศึกษาตามความต้องการ ของตลาดแรงงาน”, รายงานการวิจัย, (ทุนสนับสนุนจากศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม : สำนักงาน จัดการองค์ความรู้, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^{๕๗} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ทฤษฎีต้นไม้วีจริยธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล , พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, สถาบัน, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๒.

การปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่นักเรียนหรือการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลนั้น ๆ ย่อมจะก่อให้เกิดผลที่ดีได้ผลที่ดีดังกล่าวคือ ความสุขนั่นเอง วิธีการกระทำที่ดีจึงเป็นการกระทำตามหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ตรัสสอนโดยเน้นหลักการกระทำและการกระทำทุกอย่างจะต้องมีสติ คือ ระลึกรู้อยู่เสมอว่าจะทำ พูดหรือคิดสิ่งใด และจะต้องมีปัญญา คือ ความรู้รอบรู้รอบคอบ รู้ให้ถ้วนถี่อีกด้วย การกระทำเช่นนั้นจะให้ผล เป็นอย่างไร ทุกข์หรือสุข ถ้ารู้ว่าจะให้ผลเป็นสุขทั้งแก่ตนและสังคมแล้ว ควรทำประโยชน์ตนแล ะสังคม พระพุทธองค์ยังให้เลือกเอาประเด็นหลัง แต่ถ้ารู้แน่แจ่มแจ้งว่าจะเกิดความทุกข์โทษแล้ว ควรเว้นให้ห่างไกล ควรปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้น

๑) หลักไตรสิกขา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง กระบวนพัฒนาหรือปลูกฝังเริ่มต้นคือ การศึกษาได้แก่ สัมมาทิฐิ เมื่อมี สัมมาทิฐิเป็นแกนนำเป็นรากฐาน กระบวนของการศึกษาภายในตัวบุคคลก็ดำเนินไปได้กระบวนของการศึกษามีขั้นตอนใหญ่ ๆ ที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ

๑. อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจาและสัมมาอาชีวะ เจริญองกามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางความประพฤติ วินัยและความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐานอารยชน เป็นพื้นฐานแก่การสร้างเสริมคุณภาพจิตใจที่ดี

๒. อธิจิตสิกขา การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ เจริญองกามขึ้น จนบุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิตใจ สมรรถภาพทางจิต และสุขภาพจิต พัฒนาถึงมาตรฐานอารยชน เป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาปัญญาได้ดี

๓. อธิปัญญาสิกขา การศึกษาด้านหรือขั้นตอนที่ฝึกปรือให้เกิดมีสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ เจริญองกาม มีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นต่าง ๆ เป็น อิศเรศรด้วยปัญญาอย่างแท้จริง เมื่อทำความเข้าใจอย่างนี้ก็มองเห็นรูปร่างของกระบวนกรแห่งการศึกษา^{๕๙}

๒) หลักโอวาทปาติโมกข์

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความของ โอวาทปาติโมกข์ ไว้ว่า คือคำสอนที่เป็นหลักใหญ่หรือหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาและในโอวาทปาติโมกข์มีหลักสำคัญอยู่ ๓ ประการ เนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๓ ส่วนดังนี้^{๖๐}

๑. อุดมการณ์

จุดยืนและอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนาต้องการให้บุคคลถือเป็นจุดยืน และความฝึกฝนสูงสุดที่ควรสร้างให้เกิดมีแก่ตน โดยมีเนื้อสาระอยู่ ๔ ประการ ได้แก่

๑) ความอดทน คือ ความอดกลั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง ได้แก่ อดทนต่อความตรากตรำ อดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อการกระทบกระทั่ง และอดทนต่ออำนาจกิเลส

๒) ท่านผู้รู้ทั้ง หลายกล่าวว่านิพพานเป็นบรมธรรม ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต หมดกิเลสหมดทุกข์สิ้นเชิง คือ พระนิพพาน

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม* (บริษัทธรรมสภา), ๒๕๔๖, หน้า ๑๑-๑๕

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *หนังสือประจำวันมาฆบูชา*, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร สภาองค์กรพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ๒๕๔๓), หน้า ๖๕-๖๗.

๓) ผู้ทำร้ายคนอื่น ไม่เชื่อว่าเป็นผู้ดเว้น ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นผู้สงบ คือ สอนให้บุคคลมุ่งมั่นใช้ชีวิตสุขสงบไม่เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นให้เดือดร้อน

๒. หลักการ

หลักการของพระพุทธศาสนา อันเป็นหลักการใหญ่ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามทางศีลธรรม เนื้อหาส่วนนี้มี ๓ ประการ ได้แก่

๑) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง คือ การงดเว้นสิ่งที่เรียกว่า “บาป” พุจริต อกุศลและอบายมุข การไม่ประพฤตินิสัยที่ไม่ดี พุจริต มีโทษ อันก่อให้เกิดความเศร้าหมองทั้งทางกาย วาจา และใจ เรียกว่า อกุศลกรรม

๒) การทำความดีให้ถึงพร้อม คือ การฝึกอบรมตนให้เกิดมีที่เรียกว่า บุญ สุจริต กุศลในตน คือ ประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในความดี ทั้งทางกาย วาจาและใจ

๓) การทำจิตใจให้สะอาด คือ การฝึกพัฒนาจิตใจโดยวิธีการฝึกจิตแบบต่าง ๆ เพื่อให้จิตมีความผ่องใสภายใน ได้แก่ การมีคุณภาพจิตที่ดี มีสมรรถาธิที่ดีด้วยวิธีการของพระพุทธศาสนา ๖ ประการ คือ

๓. วิธีการทั้ง ๖ ประการ

๑) การไม่กล่าวร้าย คือ การไม่กล่าวร้ายบุคคลอื่นให้เดือดร้อน
๒) การไม่ทำร้าย คือ ไม่ทำร้ายข่มเหงบีบบังคับให้ใครเชื่อ
๓) การสำรวมระวังในโอวาทปาติโมกข์ คือ มีความสำรวมระมัดระวังในวินัยและมารยาททางสังคม

๔) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคสิ่งของ คือ การเป็นผู้รู้จักประมาณในการใช้จ่าย

๕) ที่นั่งที่นอนอันสงัดเงียบ คือ การอยู่ในที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่ดี

๖) การประกอบความเพียรทางจิตใจ คือ การฝึกทำจิตใจให้เกิดความสงบเป็นสมาธิเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต

๓) เบญจศีลและเบญจธรรม

เตือนตรง ได้กล่าวถึง ธรรมะสำหรับมนุษย์ไว้ว่า คือ ธรรมะที่ทำให้มนุษย์ดีกว่าสัตว์เดรัจฉาน (หรืออมมนุษย์) มี ๕ ประการ ดังนี้^{๖๑}

๑. รักเป็น (เมตตาและกรุณา) ปราปรณาให้ทุกข์ชีวิตมีสุขพ้นจากความทุกข์ภัย มีจิตใจอ่อนโยน ไม่โทดร้ายรุนแรง

๒. เย็นได้ (สัมมาอาชีวะ) ไม่ตอลุกเป็นไฟคิอดอยากได้ของคนอื่น เลี้ยงชีวิตด้วยงานสุจริตและด้วยจิตพอเพียง

๓. ไคร่ดี (กามสังวร) มีความสำรวมระวังทางกาม มีกายวาจางาม ไม่ลวนลาม สำนอนเยี่ยงสัตว์เดรัจฉาน

^{๖๑}เตือนตรง, ธรรมะมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย สือตะวันและกองทุนไตรสิกขา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

๔. มีเครดิต (สัจจะ) คิด พูด ทำ ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริตและจริงใจ ไม่เล่ห์เหลี่ยมมายา นำเคารพนับถือ

๕. จิตแจ่มใส (สติสัมปชัญญะ) ไม่หลงใหลมัวเมา ไม่ประมาทเลินเล่อ รู้ตัวทั่วพร้อมว่าอะไรควรและไม่ควร ธรรมนี้ได้แก่เบญจธรรม ๕ คู่กับเบญจศีล ๕ เรียกว่า “ธรรมะมนุษย์” ก็เพราะธรรมนี้มีแล้วทำให้คนเป็นมนุษย์สมบูรณ์ถ้าไม่มีธรรมนี้แล้วคนก็ไม่แตกต่างอะไรจากสัตว์เดรัจฉาน

๔) ปิดประตูแห่งความเสื่อม

ผู้ไม่ปรารถนาที่จะสร้างความเสื่อมเสียให้แก่ตัวเอง ต้องปิดประตูแห่งความเสื่อมเสีย ละเว้นจากอบายมุข ปิดช่องทางแห่งความเสื่อม ๖ ประการ คือ^{๖๒}

๑. ไม่เสพสุรายาเมาที่ให้โทษ
๒. ไม่เอาแต่เที่ยวไม่รู้เวลา
๓. ไม่จ้องหาแต่การบันเทิง
๔. ไม่หลงไปในการพนัน
๕. ไม่พัวพันมัวมิตรชั่ว
๖. ไม่จมอยู่ในความเกียจคร้านการงาน

๕) เป้าหมายของการพัฒนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของมนุษย์ไว้ว่า มนุษย์เมื่อเกิดมาแล้วย่อมมีเป้าหมายของชีวิตแล้วก็ต้องพยายามทำให้สำเร็จ และเป้าหมายของชีวิตมี ๓ ระดับ ได้แก่^{๖๓}

๑. เป้าหมายเบื้องต้น คือ การเลี้ยงตัวเอง เลี้ยงครอบครัวได้ ต้องมีอาชีพและอาชีพต้องบริสุทธิ์ในการดำเนินชีวิตปัจจุบันหรือประโยชน์ปัจจุบัน ๔ ได้แก่
 - ๑) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืน
 - ๒) มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้
 - ๓) มีสถานภาพที่ดีเป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม
 - ๔) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ
๒. เป้าหมายระดับกลาง คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ เท่าที่สามารถทำได้ การกระทำด้วยเมตตาและปัญญาในระดับนี้เรียกว่า สัมปรายิกัตถะประโยชน์ มี ๕ ได้แก่
 - ๑) ความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
 - ๒) มีความภูมิใจในชีวิต สะอาดที่ได้ประพฤติสุจริต
 - ๓) มีความอึดใจในชีวิต มีคุณค่าที่ได้เสียสละทำประโยชน์
 - ๔) ความกล้ากล้ามั่นใจที่มีปัญญาแก้ปัญหาในชีวิต
 - ๕) ความโล่งจิต มั่นใจว่าได้ทำความกรรมดีมีทุนประกันภพใหม่

^{๖๒} อุดมพร อมรธรรม, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พระเจ้าอยู่หัว , (สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๗ -๑๒๐.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตที่ดีงาม , พิมพ์ครั้งที่ ๓๔๕ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑-๒๒.

๓. เป้าหมายระดับสูงสุด คือ การบรรลุพระนิพพาน การหมดกิเลส ความโลภ โกรธ และหลง มีความสุข ไม่กลับมาเกิดอีกหลังชีวิตเสียไป ให้ทุกคนบรรลุเป้าหมายนี้ได้ในชีวิตนี้ แต่ที่ควรพยายามสะสมบารมีในชีวิตต่อไป คือ ปรมาตมะประโยชน์ หรือประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่

๑) จุดหมายเพื่อตนเอง หรือประโยชน์ตน คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้นทำให้เกิดแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ลุถึง

๒) จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือประโยชน์ผู้อื่น คือ ประโยชน์ ๓ ชั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือผู้อื่น หรือเพื่อนมนุษย์ให้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตเขาเองไปจนถึงตามลำดับ

๓) จุดหมายร่วมกัน หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์สุขเพื่อความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์ บำรุงรักษา เพื่อเกื้อกูลให้ตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย

๒.๓.๔ หลักธรรมสำหรับการขึ้นด้านคุณธรรมจริยธรรม

คำว่า “ศีลธรรม” คือ วิธีการกระทำหรือปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลของการกระทำนั้น ๆ ถ้าการกระทำดี ย่อมจะก่อให้เกิดผลที่ดีได้ผลที่ดีดังกล่าวคือ ความสุขนั่นเอง วิธีการกระทำที่ดีจึงเป็นการกระทำตามหลักศีลธรรม ในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสสอนโดยเน้นการกระทำ หรือหลักการ เช่นเดียวกันแต่การกระทำทุกอย่างจะต้องมีสติ คือ ระลึกละเอียดอยู่เสมอว่า จะทำ พูดหรือคิดสิ่งใด และจะต้องมีปัญหา คือ ความรู้รอบ รู้อย่างรอบคอบ รู้ให้ถ้วนถี่อีกด้วย^{๒๔} การกระทำเช่นนั้นจะให้ผลเป็นอย่างไร ทุกข์หรือสุข ถ้ารู้ว่าจะให้ผลเป็นสุขทั้งแก่ตนและสังคมแล้ว จึงควรกระทำในประโยชน์ตนและสังคม แม้จะไม่ได้ประโยชน์แก่ตน หากแต่ได้ประโยชน์แก่สังคม พระพุทธองค์ยังให้เลือกเอาประเด็นหลัง แต่ถ้ารู้แน่ชัดแล้วว่า จะเกิดความทุกข์โทษแล้ว ควรเว้นให้ห่างไกล ดังนั้น ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จึงตระหนักยิ่งทั้งในหลักการและผลที่จะเกิดขึ้นด้วย ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า^{๒๕}

“ผู้มีปัญญาควรรักษาจิตที่เห็นได้ยากยิ่ง ละเอียดยิ่ง ย่อมไปหาแต่อาภรณ์ที่ปรารถนา เพราะจิตที่คุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้”

ฉะนั้นหลักในการประพฤติที่จะต้องมีความสุข เพราะความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนาอันเป็นผล แต่จะเกิดผลได้จะต้องมีหลักการที่จะต้องปฏิบัติ ในพระพุทธศาสนาคุณห้า หรือชาวบ้านจะมีความสุขได้ต้องพยายามปฏิบัติตามหลัก เบญจศีล เบญจธรรม อันเป็นธรรมที่บุคคลเป็นมนุษย์สมบูรณ์ได้

เบญจศีล มาจากคำสองคำ คือคำว่า เบญจ แปลว่า ๕ และคำว่า ศีล แปลว่า ปกติ รวมเป็น เบญจศีล คือ ศีล ๕ ประการ หมายถึงการรักษากายวาจาให้เป็นปกติ โดยสรุปได้แก่การงดเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวงนั่นเอง^{๒๖} ศีลนั้นเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้น เพื่อคอยควบคุมความประพฤติให้

^{๒๔} บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, หน้า ๑๒๕.

^{๒๕} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๓๖.

^{๒๖} สำนักงานคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ธรรมศึกษาขั้นตรี ฉบับปรับปรุงใหม่ที่ประกาศใช้ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๑๓๖.

เรียบริ้อยดั่งาม ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น รวมทั้งสังคมส่วนรวม เป็นคุณธรรมที่ช่วยผดุงสังคมให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขไว้ทุกซอกทุกซอก ทำให้สังคมมนุษย์มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน เคารพในสิทธิของกันและกัน ดังนั้น ศีลจึงถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ทุกคนที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ เบญจศีลนั้นมี ๕ ประการ ได้แก่^{๖๗}

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดิตทางประเวณี
- ๔) มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการกล่าวเท็จ
- ๕) สุราเมรัยมัชฌิมาทักขณานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการดื่มสุราเมรัยและของ

มึนเมา

เบญจศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ ท่านจัดเป็นสิกขาบท คือ ข้อที่พึงศึกษาและปฏิบัติมิให้ขาดหรือต่างพร้อยด้วยประการทั้งปวง

เบญจธรรม แปลว่า ธรรม ๕ ประการ เป็นธรรมข้อที่ควรปฏิบัติคู่กับเบญจศีล หรือศีล ๕ ประการ เบญจธรรมนี้เป็นข้อปฏิบัติที่สนับสนุนให้การรักษเบญจศีลมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจัดเป็นคู่ ๆ ได้ดังต่อไปนี้^{๖๘}

ข้อที่ ๑ เมตตากรุณา หมายถึง ความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ปราศจากความทุกข์ด้วยประการทั้งปวง ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่นให้ลำบากเดือดร้อน เมื่อผู้อื่นมีทุกข์ก็พลอยหวนใจไปด้วย เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์ในสังคมมีความเมตตาปรานีและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เช่น บิดามารดา มีความรักในบุตร ไม่คิดอาฆาตพยาบาทต่าง ๆ เป็นต้น เบญจธรรมนี้คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์

ข้อที่ ๒ สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง คุณธรรมข้อนี้เป็นเครื่องสนับสนุนให้ผู้มีศีลสามารถรักษาศีลไว้ได้อย่างมั่นคง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ เช่น การทำมาหากินโดยสุจริตเที่ยงธรรม เว้นจากมิฉฉาอาชีวะที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นและสังคมทั่วไป เบญจธรรมข้อนี้คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๒ คือการเว้นจากการลักทรัพย์

ข้อที่ ๓ กามสังวร หมายถึง ความสำรวมระวังในกามให้ยินดีพอใจในคู่ครองของตนเท่านั้น ชายที่มีภรรยาแล้วไม่พึงประพฤตินอกใจภรรยาเป็นเด็ดขาด และต้องเอาใจใส่ยกย่องภรรยาตามสมควรแก่ฐานะ และภรรยาก็ต้องดูแลปรนนิบัติ เอาอกเอาใจสามีให้มีความสุข เบญจธรรมข้อนี้คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๓ คือ เว้นจากการประพฤติดิตในกาม

ข้อที่ ๔ สัจจาจา หมายถึง ความมีสัตย์ คือ มีความจริงใจ ซื่อตรงทั้งต่อตนเอง มิตรสหาย และเพื่อนร่วมงาน รักษาสัจจะเท่าชีวิต มีความสุจริตยุติธรรมในใจ พูดคำไหนเป็นคำนั้น ผิดก็ยอมรับผิด ถูกก็ว่าไปตามนั้น ไม่มีลำเอียง เป็นผู้มีวาจาสัตย์เป็นที่เชื่อถือได้ ไม่กลับไปกลับมา อันจะมีผลทำให้ผู้อื่น เชื่อถือในถ้อยคำ ยอมรับนับถือในความสุจริต เบญจธรรมข้อนี้คู่กับเบญจศีลข้อที่ ๔ คือ เว้นจากการพูดเท็จ

^{๖๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๓๓.

^{๖๘} คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ, หนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๘.

ข้อที่ ๕ สติสัมปชัญญะ หมายถึง ความมีสติรอบคอบฝึกฝนตนเองมิให้หลงประมาท มัวเมาสติ ได้แก่ ความระลึกได้ในขณะที่ทำ พูด คิดอะไรก็ตาม ต้องพยายามตั้งสติให้ดี สัมปชัญญะ ได้แก่ ความรู้สึกตัวในขณะที่ทำ พูด หรือคิด เช่นเดียวกัน สติสัมปชัญญะนั้นเป็นธรรมที่มากู้กัน เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือไม่เกิดความประมาทพลั้งเผลอ เมื่อจะทำ จะพูด จะคิด ก็จะเป็นไปด้วย ความเรียบร้อยตามหลักธรรม เบญจธรรมข้อนี้คู่กับ เบญจศีลข้อที่ ๕ คือ เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย

สรุปแล้วเบญจศีล เบญจธรรม จึงเป็นหลักธรรมที่จะต้องปฏิบัติคู่กัน หลักเบญจศีลนั้นให้ มนุษย์ละเว้นจากการไม่ประพฤติชั่ว เมื่อไม่ประพฤติชั่วแล้วจะต้องพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เป็นการ พัฒนาตนเองดังนั้นจะต้องมีปฏิบัติตามหลักเบญจธรรมด้วย จึงจะถือว่าเป็นผู้ประพฤติดี

ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และการประพฤตินให้เป็นประโยชน์แต่สังคม หรือส่วนรวมจะทำให้สำเร็จ และให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานในด้านที่ดีนั้น จะต้องมีความคุณธรรมที่ จะช่วยให้สำเร็จ หรือความเจริญก้าวหน้าในทางด้านคุณธรรมจริยธรรมดังประสงค์ คือ อิทธิบาท ๔ ประการ^{๖๙} ได้แก่

- ๑) ฉันทะ ความพึงพอใจหรือต้องการที่จะทำ หรือใฝ่ใจจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป
- ๒) วิริยะ ความเพียรหรือขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม แข็งขัน อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง
- ๓) จิตตะ ความคิดหรือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยใจให้ ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป
- ๔) วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน ได้แก่ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบ หาเหตุผล และตรวจสอบข้อสงสัยย้อนในสิ่งที่ทำนั้นมีการวางแผนวัดผล คิดค้นวิธีแก้ไข ปรับปรุง

ผู้มีความคุณธรรม ๔ ประการ ย่อมเจริญก้าวหน้าในชีวิตเป็นอย่างดี เราอยู่ในสังคมเดียวกัน มีมนุษยธรรม คือ เบญจศีล เบญจธรรม เป็นพื้นฐานชีวิต ครุ่นคิดใน กุศลกรรมบถ คือ ทางก่อความ ดีงาม ความฉลาด ซึ่งจะทำให้มนุษย์เราประพฤติดีอยู่ในศีลธรรม

กุศลกรรมบถ กรรมที่เป็นทางแห่งกุศล ทางที่ผู้ใดทำแล้วถือว่าเป็นการทำความดี มี ๑๐ ประการ คือ^{๗๐}

ทางกายกรรม ๓ ได้แก่

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการฆ่าสัตว์)
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการลักทรัพย์)
- ๓) กาเมสุมิฉาจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤติดีในกาม)

ทางวจีกรรม ๔ ได้แก่

- ๑) มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ)
- ๒) ปิสุณาย วาจา เวรมณี (เว้นจากการพูดส่อเสียด)
- ๓) ผรุสหาย วาจา เวรมณี (เว้นจากการพูดคำหยาบ)

^{๖๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๗๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

๔) สัมผัสปลาปา เวรมณี (เว้นจากการพูดเพื่อเจ้า)

ทางมโนกรรม ๓ ได้แก่

- ๑) อนภิขมา (ไม่โลภอยากได้ของเขา)
- ๒) อพยาบาท (ไม่ปองร้ายเขา)
- ๓) สัมมาทิฐิ (ไม่เห็นผิดจากคลองธรรม)

เมื่อมนุษย์เราก่อความดีงาม ก็จะมีบุญกุศลก้ำวหน้า เมื่อเห็นความเจริญก้ำวหน้าของมวลมนุษย์ทางด้านคุณธรรมจริยธรรมแล้ว ควรยอมรับนับถือชื่นชมยินดีในความสามารถนั้น ๆ ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่ควรมี อคติ คือความลำเอียงไม่ยุติธรรม

อคติ คือ ความลำเอียง ความเอนเอียงเข้าข้าง วางตัวไม่เป็นกลาง ไม่มีความยุติธรรม ๔ ประการ^{๗๑} ได้แก่

- ๑) ฉันทาคติ - ลำเอียงเพราะรัก
- ๒) โทสาคติ - ลำเอียงเพราะชัง
- ๓) โมหาคติ - ลำเอียงเพราะเขลา (หยาบ)
- ๔) ภยาคติ - ลำเอียงเพราะกลัว

อคติทั้ง ๔ เมื่อทำเข้าข้อใด ก็เป็นเหตุให้เสียความยุติธรรม ความเป็นผู้ใหญ่ทั้งสิ้น เพราะเกรงว่าเขาจะดี หรือเจริญก้าวหน้ายิ่งกว่า ควรเป็นพรหมวิหารธรรม ซึ่งจัดเป็นผู้ประเสริฐ

พรหมวิหาร คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม เป็นธรรมที่ท่านผู้ใหญ่ควรยึดถือไว้เป็นแนวปฏิบัติ เป็นธรรมที่ทำให้บุคคลผู้ประพฤติตามเป็นผู้ใหญ่ มี ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) เมตตา - ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นผู้สุข จัดการปองร้ายผู้อื่นได้
- ๒) กรุณา - ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ จัดความคิดเบียดเบียนผู้อื่นได้
- ๓) มุทิตา - ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี จัดความไมยยินดีต่อผู้อื่นได้
- ๔) อุเบกขา - การวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ จัดความกระทบ

กระทบใจต่อผู้อื่นได้^{๗๒}

ผู้ดีผู้ประเสริฐทางด้านคุณธรรมจริยธรรม จะต้องปฏิบัติ จะต้องบำเพ็ญให้มีในตนเป็นนิตย์ หรือเป็นปกตินิสัย ผู้ที่แผ่เมตตา จะทำให้ผู้นั้นมีเมตตากรุณาย่อมถึงความสมบูรณ์พูนสุขโดยนัยตรงกันข้ามนี้ กระแสจิตอันระคนด้วยเมตตากรุณานั้นย่อมปรุงใจของผู้แผ่เมตตานั่นเองให้สงบเยือกเย็น และในโอกาสเดียวกันก็ไปคลี่คลายความมุ่งร้ายในจิตใจของผู้คิดร้ายต่อเรา ให้คลายความเหี้ยมโหดลงด้วย พระพุทธองค์ทรงสรุปอานิสงส์ (ประโยชน์) ของเมตตาไว้ ๑๐ ประการ^{๗๓} คือ

- ๑) นอนหลับสบาย

^{๗๑} ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘.

^{๗๒} สำนักงานคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ธรรมศึกษาขั้นตรี ฉบับปรับปรุงใหม่ที่ประกาศใช้ปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓.

^{๗๓} คณะญาติธรรมวัดป่าโสมพนัส, **ท้าวตราช-เย็น และมหาสติปัฏฐานสูตร แปล**, (สกลนคร : สำนักพิมพ์ไผ่ไหม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓.

- ๒) ตื่นขึ้นก็สบาย
- ๓) ไม่ฝันร้าย
- ๔) เป็นที่รักของมนุษย์
- ๕) เป็นที่รักของอมมนุษย์
- ๖) เทวดาคุ้มครองรักษา
- ๗) คุ่มกันอันตรายต่าง ๆ
- ๘) จิตใจตั้งมั่นด้วยดี
- ๙) ผิวพรรณผ่องใส

๑๐) ไม่ตายอย่างหลงใหลลึมสติ

การอยู่ร่วมกันในสังคมก็มีความสุข ถ้าหากทุกคนเป็นผู้ประพฤดี แต่อย่างไรก็ตามการจะบังคับให้ทุกคนเป็นคนประพฤติดีด้วยกันหมดนั้นเป็นไปได้ยาก เพราะแต่ละคนมีไม่เหมือนกัน

การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียนจึงเป็นสิ่งจำเป็นมากในสังคมปัจจุบัน เพื่อปลูกฝังให้นักเรียนเป็นผู้ที่มีมารยาท มีความเคารพในสิ่งที่ตั้งงาม มีสัมมาคารวะต่อผู้อื่น

การวะ คือ ความเคารพ ความนับถืออย่างหนักแน่น ความเอื้อเฟื้อด้วยกิริยาที่นอบน้อม เช่น การลูกรับ ฯลฯ รวมถึงการประพฤติมารยาทอย่างอื่นด้วยความตั้งใจ ไม่กระด้างกระเดื่อง มี ๖ ประการ^{๗๔} ได้แก่

- ๑) พุทธคารวตา - ความเคารพนับถือพระพุทธเจ้า
- ๒) ธัมมคารวตา - ความเคารพนับถือพระธรรม
- ๓) สังฆคารวตา - ความเคารพนับถือพระสงฆ์
- ๔) ศึกษาคารวตา - ความเคารพเอื้อเฟื้อในการศึกษา
- ๕) อัปมาทคารวตา - ความเคารพเอื้อเฟื้อในความไม่ประมาท
- ๖) ปฏิสันถารคารวตา - ความเคารพเอื้อเฟื้อในการทำปฏิสันถาร

เมื่อนักเรียนรู้จักสัมมาการวะ ให้ความเคารพได้อย่างถูกต้องแล้ว การอยู่ร่วมกันก็จะมีความสุขในสังคม ทำให้เกิดความรักความสามัคคีให้หมู่คณะ เมื่อจากกันไปยอมทำให้ระลึกถึงกัน

สาราณียธรรม คือ ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน (เป็นที่เคารพนับถือของผู้อื่น สมานสามัคคีกลมเกลียวในหมู่คณะไว้ได้ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กันและกัน) มี ๖ ประการ คือ

- ๑) เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยขนขวายในกิจธุระของเพื่อนกันด้วยกาย มีพยาบาลภิกษุไข้ เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา
 - ๒) เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยขนขวายในกิจธุระของเพื่อนกันด้วยวาจา เช่น กล่าวสั่งสอน เป็นต้น ด้วยจิตเมตตา
 - ๓) เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือคิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนกัน
 - ๔) แบ่งปันลาภที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรมให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณรไม่หวังไว้
- บริโภคจำเพาะผู้เดียว

^{๗๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๑๙-๓๒๒.

๕) รักษาสิลบริสุทธ์เสมอกันกับเพื่อนพระภิกษุสามเณรอื่น ๆ ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น

๖) มีความเห็นร่วมกันกับภิกษุสามเณรอื่น ไม่วิวาทกับใคร ๆ เพราะมีความเห็นผิดกัน

ใครต้องการอยู่ร่วมกันในหมู่คนส่วนมาก หรือในสังคม ต่างคนก็ต่างรูปแบบกันไป ฉะนั้นจะต้องรู้จักในการคบเพื่อน เลือกคบบุคคลที่ดีจึงจะได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่งดงาม เพื่อนที่ดี คือ มิตรแท้ เพื่อนที่ไม่ดี เรียกว่า มิตรเทียม^{๗๕}

มิตรปฏิรูป หรือ มิตรเทียม มี ๔ ประเภท ได้แก่

๑. คนปอกลอก ได้แก่

- ๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- ๒) เสียให้น้อยคิดเอาให้มาก
- ๓) เมื่อมีภัยจึงรับทำกิจเพื่อน
- ๔) คบเพื่อนเพราะเห็นประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด ได้แก่

- ๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย
- ๒) อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
- ๓) สงเคราะห์สิ่งไม่มีประโยชน์
- ๔) ออกปากฟังมิได้

๓. คนหัวประจบ ได้แก่

- ๑) จะทำดีก็คล้อยตาม
- ๒) จะทำชั่วก็คล้อยตาม
- ๓) ต่อหน้าว่าสรรเสริญ
- ๔) ลับหลังตั้งนินทา

๔. คนชักชวนในทางฉิบหาย ได้แก่

- ๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา
- ๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน
- ๓) ชักชวนมั่วเมาในการเล่น
- ๔) ชักชวนเล่นการพนัน

มิตรแท้ มี ๔ ประเภท ได้แก่

๑. มิตรมีอุปการะ ได้แก่

- ๑) ป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
- ๒) ป้องกันสมบัติของเพื่อนผู้ประมาท
- ๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งอาศัยได้
- ๔) เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์เกินที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ได้แก่

^{๗๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๖/๒๐๙.

- ๑) บอกความลับตนแก่เพื่อน
- ๒) ปกปิดความลับของเพื่อน
- ๓) ไม่ละทิ้งยามวิบัติ
- ๔) แม้ชีวิตอาจสละแทนได้

๓. มิตรณะประโยชน์ ได้แก่

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำชั่ว
- ๒) แนะนำให้ทำดี
- ๓) ให้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง
- ๔) บอกทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีความรักใคร่ ได้แก่

- ๑) มีทุกข์ ๆ ด้วย
- ๒) มีสุข ๆ ด้วย
- ๓) ได้เถียงคนพูดติเตียน
- ๔) รับรองคนพูดสรรเสริญ

บทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของวัดในพระพุทธศาสนาหลักธรรมไตรสิกขา^{๗๖} นำมาใช้ในหลักสูตรอย่างเป็นระบบในการดำเนินชีวิต ๓ ด้าน ได้แก่ ศีล สมาธิ และ ปัญญา สิกขา คือการศึกษา ที่ฝึกอบรมพัฒนาชีวิต ๓ ด้านนั้น มีดังนี้

๑) สิกขา / การฝึกศึกษา ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จะเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ ตลอดจนสรรพสัตว์ หรือสิ่งแวดล้อมทางวัตถุก็ตาม ด้วยอินทรีย์ (เช่น ตา หู) หรือด้วยกาย วาจา กิเลส เรียกว่า ศีล (เรียกเต็มว่า อธิศีลสิกขา)

๒) สิกขา / การฝึกศึกษา ด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ (เรียกเต็มว่า อธิจิตตสิกขา)

๓) สิกขา / การฝึกศึกษา ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา (เรียกเต็มว่า อธิปัญญาสิกขา)

รวมความว่า การฝึกศึกษานั้น มี ๓ อย่าง เรียกว่า สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพูดด้วยถ้อยคำของคนยุคปัจจุบันว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ

เมื่อมองจากแง่ของสิกขา ๓ จะเห็นความหมายของสิกขาแต่ละอย่างดังนี้

๑) ศีล คือ สิกขาหรือ การศึกษาที่ฝึกในด้านการสัมพันธ์ติดต่อกับปฏิบัติจัดการกับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางวัตถุและทางสังคม ทั้งด้วยอินทรีย์ต่าง ๆ และด้วยพฤติกรรมทางกาย-วาจา พูดอีกอย่างหนึ่งว่า การมีวิถีชีวิตที่ปลอดเวรภัยไร้การเบียดเบียน หรือการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคม และแก่โลก

๒) สมาธิ คือ สิกขา หรือ การศึกษาที่ฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น เมตตา กรุณา ความมีเมตตา ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสุภาพอ่อนโยน ความเคารพ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ในด้านของความสามารของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความกล้าหาญ ความขยัน ความ

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับเติม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕๑.

อดทน ความรับผิดชอบ ความมุ่งมั่นแน่วแน่ ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความมีปีติอิ่มใจ ความมีปราโมทย์ร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ สรุปคือ พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

๓) ปัญญา คือ สึกขาหรือการศึกษาที่ฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักหาความรู้ การรู้จักพิจารณา การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ทดลอง ตรวจสอบ ความรู้เข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การเข้าถึงความจริง การนำความรู้มาใช้ในการแก้ไขปัญหา และคิดการต่าง ๆ ในทางเกื้อกูลสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่ง เน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่เป็นจริง ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดภัย ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักทั้ง ๓ ประการแห่งไตรสิกขา ที่กล่าวมานี้ เป็นการศึกษาที่ฝึกคนให้เจริญพัฒนาขึ้นไป ในองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านของชีวิตที่ดีงาม ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

ย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การฝึกศึกษาที่จะให้มีชีวิตที่ดีงาม เป็นสิกขา ชีวิตที่ดีงามที่เกิดจากการฝึกศึกษานั้น เป็นมรรค

๒.๓.๕ เทคนิคการให้คำปรึกษาของพระพุทธเจ้า

เทคนิคการให้คำปรึกษาของพระพุทธเจ้า ทุกครั้งพระองค์ทรงวางหลักการหรือเป้าหมายอย่างชัดเจน เพื่อที่จะช่วยเหลือบุคคล ให้ศึกษาค้นพบสภาพความเป็นจริงของชีวิตเข้าใจและยอมรับที่จะพัฒนาตนเอง นี่เป็นการแสดงออกถึงความเอื้ออาทร ความเอาใจใส่ ความเมตตาปราณีการช่วยเหลือเกื้อกูลอย่างบริสุทธิ์ใจ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกระทำเพื่อช่วยเหลือเหล่าสัตว์ทั้งหลายด้วย พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ แสดงให้เห็นว่า พระองค์มีวัตถุประสงค์หลัก คือการช่วยเหลือมนุษย์ให้สามารถช่วยตนเอง และเป็นที่พึ่งของตนเองได้ รวมตลอดถึงการเป็นที่พึ่งทั้ง ทางด้านการงาน และด้านจิตใจด้วย ทั้งหมดนี้ มีความสมบูรณ์อยู่ในศิลปะการให้คำปรึกษา หรือเป็นกระบวนการให้คำปรึกษา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งสำคัญ ๓ ประการ^{๗๗} ดังนี้

- ๑) บุคคลที่มีความยุ่งยากลำบากใจ ได้แก่ ผู้รับการปรึกษา
- ๒) บุคคลที่คอยให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่มีความยุ่งยากใจ ได้แก่ ผู้ให้การปรึกษา
- ๓) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ การปรึกษา กับผู้รับคำปรึกษา มีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างในตัวผู้รับการปรึกษา

กระบวนการทั้ง ๓ ประการนี้ สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของตัวผู้รับคำปรึกษาได้มากหรือน้อยนั้นขึ้น อยู่กับผู้ให้คำปรึกษาว่า จะมีทักษะ เทคนิค หรือวิธีการที่มีต่อการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มาขอรับคำปรึกษา และเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อกระบวนการให้คำปรึกษาอย่างมาก โดยในเรื่องเทคนิคนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงใช้แล้วกับพุทธบริษัททั้งสิ้น เรียกว่า เทคนิคการสอน หรือ สติการสอน ซึ่งสามารถนำมาเป็นแบบอย่างและเป็นหลักของการให้คำปรึกษาได้โดยรายละเอียดเกี่ยวกับเทคนิคการสอนหรือสติการสอนจะเห็นในหัวข้อ (การให้คำปรึกษาดด้วยพุทธวิธีการสอน) แต่ที่นี้จะกล่าวโดยภาพรวมถึงกระบวนการสำคัญที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการให้คำปรึกษา

^{๗๗} พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา, **ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

หลักการสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการให้คำปรึกษา ที่เรียกว่า เทคนิคและลีลาการ สอน ดังกล่าวแล้วนั้น มีอยู่ ๔ ประการ^{๗๘} ด้วยกันคือ

๑) สันทิสสนา คือ การชี้แจงให้ชัดเจน เป็นขั้น ตอนของการแจกแจงเรื่องที่สอน แสดงเหตุ และผลให้ชัดเจน ผู้ฟังเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง

๒) สมาทปนา คือ การโน้มน้าวจิตใจให้ผู้ฟังอยากปฏิบัติตาม เป็นการบรรยายชี้ให้ ผู้ฟังเห็นความสำคัญของเรื่องที่สอน จนเกิดความอยากที่จะฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ

๓) สมุตเตชนา คือ การเข้าใจให้อาจหาญ แก่กล้าเป็นเทคนิคในการกระตุ้นให้ ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจที่จะเรียนรู้ กระทำให้สำเร็จ สู้งาน ไม่ย่อท้อ ไม่กลัวลำบาก

๔) สัมปหังสนา คือ การปลุกให้ผู้เรียนสดชื่นร่าเริง เป็นเทคนิคให้ผู้เรียนเกิดความ สนุกสนาน โดยชี้ให้เห็นผลดี หรือประโยชน์ที่จะได้รับ และแนวทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จสูงขึ้นไป

หลักการสำคัญทั้ง ๔ ประการนี้ถือเป็นสิ่งสำคัญของเทคนิคการให้คำปรึกษาที่พระ พุทธองค์ทรงใช้ โดยเริ่มต้นด้วยการชี้แจงในเรื่องที่ทรงให้คำปรึกษา พร้อมกับโน้มน้าวจิตใจให้เห็น ตามยินดีปฏิบัติด้วยความกระตือรือร้น มีเทคนิคต่าง ๆ ทำให้ผู้มารับคำปรึกษาเกิดความสดชื่น มี ความร่าเริงใจมองเห็นเป้าหมายของการรับคำปรึกษา และสุดท้ายสามารถแก้ไขปัญหาความทุกข์ของ ตนเองได้เมื่อพิจารณาส่วนต่าง ๆ แล้ว ก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับวัตถุประสงค์การสอน ๖ ประการ^{๗๙} คือ

๑. ทรงสอนสิ่งที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง

๒. ทรงเข้าใจสิ่งที่สอนอย่างท่องแท้สมบูรณ์

๓. ทรงสอนด้วยเมตตามุ่งประโยชน์แก่ผู้เข้ารับคำสอนเป็นที่ตั้ง ไม่หวัง

ผลตอบแทน

๔. ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน อันเป็นตัวอย่างที่ดี

๕. ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจให้ใกล้ชิดสนิทสนม และฟังพอใจได้ความสุข

๖. ทรงมีหลักการและวิธีการสอนที่ยอดเยียม

โดยสรุป เทคนิคการให้คำปรึกษาดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงวางเป้าหมายหลักของ กระบวนการให้คำปรึกษาแต่ละครั้งนั้น มีความประสงค์ช่วยเหลือให้ผู้ที่มาขอรับคำปรึกษาสามารถ ตัดสินใจได้ด้วยตนเอง พร้อมทั้ง เข้าใจและยอมรับตนเองในด้านต่าง ๆ ตลอดจนตระหนักถึงความ ต้องการของตนเอง และดำเนินตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ และมีทัศนคติใหม่ ๆ ที่ดีเกิดขึ้นรู้จักการ พัฒนาพึ่งตนเองได้โดยสมบูรณ์ และท้ายที่สุดสามารถจัดการกับปัญหาความทุกข์นั้นได้

ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาและขจัดจากความทุกข์ หรือต้องการให้พ้นจากความทุกข์ที่ว่่านี่พระ พุทธองค์ทรงเคยใช้และปฏิบัติมาแล้ว จนกระทั่ง บรรลุถึงจุดหมายสูงสุด นั้น คือ พระนิพพาน อันเป็น

^{๗๘} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม , (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๘.

^{๗๙} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต) , พุทธวิธีในการสอน , พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ ธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑-๓๒.

ประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติตามหลักกรรมฐาน หรือเรียกว่า ภาวนา ๒ มีสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน^{๔๐}

๒.๓.๖ การให้คำปรึกษาด้วยพุทธวิธีการสอน

การให้คำปรึกษาด้วยพุทธวิธีการสอน หมายถึง เป็นวิธีการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัทมี พระภิกษุ พระภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พร้อมทั้ง เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายซึ่งทรงได้รับยกย่องพระนามว่า “สตถา เทวมนุสสานิ” ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย โดยจำแนกพุทธวิธีการสอนไว้ ๔ ประการ คือ ๑) หลักการสอน ๒) ลีลาการสอน ๓) วิธีการสอน และ ๔) เทคนิคการสอน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) หลักการสอนของพระพุทธเจ้า

หลักการสอนของพระพุทธเจ้า การสอนแต่ละครั้งนั้น พระองค์ทรงคำนึงถึงหลักการ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่สอน ๒) เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียน และ ๓) เกี่ยวข้องกับตัวการสอนโดยผู้วิจัยสรุปสาระสำคัญ ดังนี้

ก) เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่สอน หมายความว่า เนื้อหาที่จะสอนนั้น มีความจำเป็นจะต้องเลือกให้ตรงกับลักษณะนิสัย หรือความพร้อมของผู้เรียนเป็นหลัก และสอนตรงประเด็นและเข้าใจปัญหาของเด็กพร้อมทั้ง หาวิธีการแก้ไขปัญหานั้น และมุ่งเป็นประโยชน์ต่อเด็กโดยตรงซึ่งเรื่องของเนื้อหาที่สอนนี้พระองค์ทรงตรัสไว้ ๖ หลัก คือ

- ๑ . สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก
- ๒ . สอนเนื้อเรื่องทีละกลุ่มลึกลงไปตามลำดับขั้นละมีความต่อเนื่องกัน
- ๓ . ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง
- ๔ . สอนให้ตรงเนื้อหา ไม่ออกนอกเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา
- ๕ . สอนอย่างมีเหตุผล ตามความเป็นจริงได้
- ๖ . สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความรู้ความเข้าใจ^{๔๑}

ข) เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียน หมายความว่า การสอนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สอนก็คือ ต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล หรือความแตกต่างในเรื่องของจิต ๖ ซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ที่นี้สำหรับผู้เรียนพระพุทธองค์ทรงจำแนกบุคคลไว้ ๔ ประเภท คือ

- ๑ . บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน เพียงยกหัวข้อขึ้นเท่านั้น เรียกว่า อุกมฺหิตฺถญฺญ เทียบกับบัวพินน้ำ พอรับสัมผัสกับรัศมีก็จะบาน ณ วันนั้น
- ๒ . บุคคลผู้สามารถเข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านได้อธิบายความออกไป เรียกว่า วิปจิตฺถญฺญ เทียบกับบัวปริมน์น้ำ จะบานต่อวันรุ่งขึ้น
- ๓ . บุคคลผู้พอจะหาทางค่อยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการยกเยื้องให้เข้าใจได้ต่อไป เรียกว่า เนยยะ เทียบกับบัวงามได้พินน้ำจักบานในวันต่อ ๆ ไป

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

๔ . บุคคลผู้แก้ปัญหา มีดวงตามืดมิด ยังไม่อาจให้บรรลุคุณสมบัติในชาตินี้ เรียกว่า ปทปรมะ เทียบกับบัวจมใต้น้ำจักเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า^{๘๒}

ค) เกี่ยวข้องกับตัวการสอน หมายความว่า การสอนมีจุดเริ่มต้นด้วยการโน้มน้าวจิตใจให้ผู้เรียนอยากติดตาม อยากรู้ อยากเห็น ที่เรียกว่า การนำเข้าสู่บทเรียน โดยการสร้างสภาพแวดล้อมให้มีความปลอดภัย และมีความเป็นกันเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม้ตถาคตจะแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายตถาคตย่อมแสดงด้วยความเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ถ้าแม้จะแสดงแก่ภิกษุณี แก่อุบาสก อุบาสิกา แก่ปุถุชนทั้งหลาย โดยที่ผู้แสดงแม้แก่คนชราพรานนก ก็ย่อมแสดงด้วยความเคารพ หาแสดงโดยขาดความเคารพไม่”^{๘๓} จากพุทธพจน์แสดงให้เห็นว่า ผู้สอนหรือผู้ให้คำปรึกษานั้น จะต้องทำตัวให้เป็นกัลยาณมิตรอย่างดีกับผู้ที่มารับคำปรึกษา เพราะถือว่าเป็นการให้เกียรติซึ่งกันและกัน และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันด้วย กล่าวคือ พระองค์ทรงประสงค์มุ่งหวังความรักใคร่สามัคคีกัน

๒) ลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า

ลีลาการสอนการสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้งแม้ที่เป็นเพียงการสนทนาทั่วไปซึ่งมิใช่มีความมุ่งหมายเฉพาะกรณีพิเศษก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ ได้แก่

๑) สันติสนทนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒) สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติ หรือหัดทำก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

๓) สมุตเตชนา ระวังให้อาจหาญกลัวกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่กลัวเหนื่อยไม่กลัวยาก

๔) สัมปหังสนา ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้เข้มแข็งเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ^{๘๔}

๓) วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีหลายประการและมีความเหมาะสมกับผู้ฟังหรือผู้สนทนาด้วย เมื่อจบการสอนหรือการสนทนามักจะได้รับผลสมความมุ่งหมาย หมายความว่าผู้ฟังได้บรรลุผลมรรคผลบ้าง จนแสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นพุทธมามกะบ้าง สุตแล้วแต่บุญบารมีหรืออินทรีย์

^{๘๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓-๔๔.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

ของแต่ละคนซึ่งแก่อ่อนไม่เท่ากัน^{๘๕} ซึ่งเรื่องของบารมีนี้พระพุทธรองค์กระทำเป็นประจำที่เรียกว่า พุทธจริยา หรือ พุทธกิจประจำวันโดยทรงปฏิบัติทุก ๆ วันมีอยู่ ๕ ประการ ได้แก่

๑. เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต
๒. เวลาเย็นทรงแสดงธรรม
๓. เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
๔. เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเวทดา
๕. ไกลสว่างทรงตรวจพิจารณาเวไนยสัตว์ที่พระองค์ควรเสด็จไปโปรดหรือไม่มี

อะไรเป็นเหตุปัจจัย และสามารถเข้าถึงธรรมที่พระองค์แสดงได้หรือไม่^{๘๖}

โดยพุทธกิจทั้ง ๕ ประการดังกล่าวมา จัดเป็นการเผยแผ่พุทธธรรมหรือวิธีการสอนของพระองค์นั่นเอง และเมื่อจำแนกแล้วสามารถแบ่งออกเป็น ๔ วิธีด้วยกัน^{๘๗} ดังนี้

๑. วิธีการยอมรับคำสอนของนักปราชญ์อื่น คือ พระองค์ยอมรับคำสอนของนักปราชญ์ต่าง ๆ ที่พระองค์เห็นว่าดีอยู่แล้วที่มีมาก่อนหน้านั้นหรือร่วมสมัยกับพระองค์ที่จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับคำสอนของพระองค์ได้ และคำสอนนั้น จะต้องเป็นเรื่องจริงมีประโยชน์ เช่น พระองค์ทรงนำเอาฉันทสมัตติ เกี่ยวกับการทำจิตให้เป็นสมาธิเป็นการบำเพ็ญฌานของนักพรตจำพวกฤๅษี และครั้งที่พระองค์ทรงผนวชใหม่ ๆ และหลังจากพระองค์ตรัสรู้แล้ว ได้นำวิธีการนั้นมาปฏิบัติและเผยแผ่สืบต่อมา

๒. วิธีการปฏิบัติ คือ พระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงคำสอนลัทธิอื่นทั้งหมดที่สอนกันมาผิด ๆ ทำให้คนหลงงมงายไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ไม่เป็นสิ่งที่จะนำคนให้พ้นไปจากทุกข์ได้ เช่น บางลัทธิสอนให้คนหมกมุ่นอยู่ในกามคุณที่เรียกว่า “กามสุขัลลิกานุโยค” ถือว่าการแสวงหาความสุขจากกามคุณเป็นหนทางแห่งความสุข พระองค์ตรัสชี้แจงตรงกันข้ามว่า “การหลีกออกจากกามเสียได้เป็นสุขอย่างยิ่ง” บางลัทธิสอนให้ทรมานตนที่เรียกว่า “อิตถกิลมณานุโยค” ซึ่งถือว่าเป็นการประพฤติดิบอย่างแรงกล้า เมื่อตายแล้วย่อมเข้าถึงปรมาตมัน เข้าถึงพรหมโลก แต่พระองค์ทรงตรัสปฏิเสธว่าเป็นการทรมานตนให้ลำบากเปล่า ไม่ใช่หนทางแห่งการตรัสรู้ ไม่ใช่การบำเพ็ญเพื่อตบะ เพราะสิ่งเหล่านี้ พระองค์เคยทดลองทำอย่างยิ่งยวดมาก่อนแล้วและตรัสว่า “ขันติเท่านั้น เป็นตบะอย่างยิ่ง” เช่น พุทธพจน์ที่ว่า “นิพพานํ ปรมํ สุขํ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง การบรรลุพระนิพพานเท่านั้นเป็นบรมธรรม และพระนิพพานเป็นแก่นแท้เป็นหลักธรรมอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา”^{๘๘}

๓. วิธีการปฏิรูป คือ การนำเอาความเชื่อเดิมของประชาชนที่ติดอยู่แล้ว แต่ยังมีจุดบกพร่องอยู่บ้างมาปรับปรุงแก้ไขใหม่ให้ผลในทางปฏิบัติสมบูรณ์ ข้อนี้พระองค์ได้ทรงปรับปรุงแก้ไขหลักการเดิมของเหล่านักบวชที่มีอยู่ก่อนแล้ว ทรงนำมาประยุกต์แก้ไขเพิ่มเติมอีกครั้งเช่น เรื่องการจำพรรษา และวันอุโบสถ เป็นต้น ซึ่งเป็นวันที่ประชาชนยึดถือปฏิบัติกันมาก่อนเมื่อพระองค์

^{๘๕} วศิน อินทสระ, *พุทธวิธีในการสอน*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑.

^{๘๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๕/๔๒.

^{๘๗} ที.สี.อ. (ไทย) ๔/๗๐/๑.

^{๘๘} ที.สี.อ. (ไทย) ๔/๗๐/๑.

ทรงเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี จึงได้นำมาปรับปรุงใช้ใหม่โดยใช้คำเรียกนักบวชในพระพุทธศาสนาว่า ภิกษุบ้าง สมณะบ้าง บรรพชิตบ้าง เพราะการเผยแพร่พระศาสนาจำต้องอาศัยถ้อยคำที่เขาใช้พูดกันในสมัยนั้น

๔ . วิธีการบัญญัติหลักการขึ้น ใหม่ คือ วิธีการนี้ยังไม่มีใคร ๆ ได้นำมาสั่งสอนกันในสมัยนั้น เช่น หลักอริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท อนัตตา และนิพพาน ซึ่งความจริงแล้วเป็นพุทธวิธีในการสอนหรือลักษณะลีลาการสอนนั้นเอง

นอกจากลักษณะทั้ง ๔ ประการข้างต้น พระองค์ทรงพิจารณาจากบุคคลที่กำลังรับฟัง ถ้าบุคคลมีระดับสติปัญญาน้อยก็จะทรงสอนธรรมะอีกรูปแบบหนึ่งผู้มีปัญญามากก็จะใช้อีกรูปแบบหนึ่ง แต่ถึงจะมีวิธีการสอนที่หลากหลายเมื่อจัดเข้าอยู่ในประเภทแล้ว สามารถจำแนกวิธีการสอนได้ ๔ ประเภท คือ

๑ . แบบสาส์นถามหรือสนทนา เป็นการสอนโดยใช้วิธีการถามคู่สนทนา เพื่อให้ทำให้เกิดความเข้าใจธรรมะและความเลื่อมใสศรัทธา วิธีการสอนแบบนี้เห็นได้จากการที่พระองค์ใช้โปรดบุคคลในกลุ่มที่มีจำนวนจำกัดที่สามารถพูดตอบโต้กันได้ การสอนแบบนี้จะมีปรากฏในพระไตรปิฎกหลาย ๆ ที่ เช่น กรณีของปริพพาชกชื่อว่า “วัจฉโคตร ที่เข้าไปทูลถามเรื่องความเห็นสุดโต่ง ๑๐ ประการกับพระองค์ และได้มีการสนทนาแบบถาม-ตอบ ในเรื่องดังกล่าวระหว่างปริพพาชกกับพระพุทธองค์”^{๘๙} การสอนแบบสาส์นถามหรือสนทนา จะมีการถามในรายละเอียดได้มากกว่าการสอนแบบทั่วไป เพราะเป็นการให้ข้อมูลต่อกลุ่มชนที่มีจำนวนจำกัด ซึ่งเมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมจบ ผู้ฟังมักจะได้รับคุณวิเศษจากการฟังธรรมโดยวิธีนี้อยู่เสมอ

๒ . แบบบรรยาย พระพุทธเจ้าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนและพระสาวกเป็นจำนวนมากมารับฟัง ถือว่าเป็นวิธีการที่พระพุทธองค์ใช้มากที่สุดในการแสดงธรรม มีทั้ง การแสดงธรรมที่มีใจความยาว และที่มีใจความแบบสั้น ๆ ตามแต่สถานการณ์ที่เห็นว่าเหมาะสม เช่น ในพรหมชาลสูตร พระองค์ก็ได้บรรยายเกี่ยวกับเนื้อหาของศีล ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ ๑) ศีลระดับต้นที่เรียกว่าจูลศีล ๒) ศีลระดับกลางที่เรียกว่ามัชฌิมศีล ๓) ศีลระดับสูงที่เรียกว่ามहाศีล เป็นต้น^{๙๐}

๓ . แบบตอบปัญหา การสอนแบบตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า จะทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน ซึ่งในการตอบปัญหาของพระองค์นั้นจะทรงพิจารณาจากความเหมาะสมตามลำดับแห่งภูมิรู้ของผู้ถามเป็นสำคัญ เช่น ในเวทตาสังยุตที่มีเวทตาสังยุตถามพระพุทธเจ้าว่า “บุคคลให้อะไรชื่อว่าให้กำลัง ชื่อว่าให้วรรณะ ชื่อว่าให้ความสุข ชื่อว่าให้จักขุ ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง” พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า “บุคคลที่ให้ข้าว ชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทับชื่อว่าให้จักขุ และผู้ให้ที่พักชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ส่วนผู้พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้อมตะ”^{๙๑} เนื้อหาดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงลักษณะการสอนแบบตอบปัญหาการให้ความหมาย และการตีความคำถามในขณะเดียวกันด้วย

๔ . แบบวางกฎข้อบังคับ สอนโดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎข้อบังคับให้พระสาวกได้ปฏิบัติตาม เมื่อพระภิกษุได้กระทำผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วทรงรับทราบจนกระทั่ง

^{๘๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๐-๓/๒๓๖-๒๓๙.

^{๙๐} ที.ส. (ไทย) ๙/๑-๙๑/๑-๖๐.

^{๙๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๘/๔๔.

บัญญัติสิกขาบท^{๙๒} เพื่อความสงบสุขแห่งหมู่คณะ ดังจะเห็นได้จากทรงบัญญัติพระวินัยต่าง ๆ ให้พระภิกษุได้ปฏิบัติตาม ดังพุทธดำรัสในวันที่จะเสด็จปรินิพพานว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๙๓}

ด้วยพุทธวิธีการสอนที่ชาญฉลาด และมีประโยชน์แก่ผู้ฟังนี้เอง พระพุทธเจ้าจึงทรงสามารถตั้ง พุทธจักร ศาสนจักรขึ้น ท่ามกลางศาสดาเจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้น ซึ่งล้วนต่อต้านและ เป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระองค์เสมือนดอกบัวโผล่ขึ้น ท่ามกลางหนองและโคลนตม แต่ที่ทรง สามารถหมุนธรรมจักรอันประเสริฐสู่ดวงใจของมนุษย์ให้ได้รับรสพระธรรมเป็นที่ยอมรับกันทั่วหน้าว่า คำสอนของพระพุทธองค์เป็นสิ่งอันวิเศษให้จริงตั้งแต่บัดนั้น จนกระทั่งบัดนี้^{๙๔}

๔) กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

กลวิธีและอุบายประกอบการสอนของพระพุทธเจ้ามีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงสรุป ดังนี้

๑. การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การสอนแบบนี้จะช่วยให้เข้าใจ ความหมายได้ง่ายขึ้น และเกิดความเพลิดเพลินในการเรียน

๒. การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา การสอนแบบนี้จะใช้อธิบายสิ่งที่เป็น นามธรรมเปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น ตัวอย่างบุคคลที่มีจิตโหดร้ายฆ่าคน ก็จะได้เห็นได้ จากพฤติกรรม หรือการกระทำของบุคคลนั้น ที่เป็นผลออกมาในเชิงรูปธรรม คือ ดิฉก

๓. การใช้อุปกรณ์การสอน การสอนแบบนี้แม้ครั้งพุทธกาลจะไม่มีสื่อการสอนที่ หลากหลายอย่างปัจจุบัน แต่พระองค์ทรงนำเอาสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว คือ ธรรมชาติมาเป็นสื่อในการสอนจน ทำให้พุทธสาวกบรรลุผลนิพพานได้

๔. การทำเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีสอนที่ดีที่สุดในทางจริยธรรม เช่น พระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญพุทธกิจเป็นประจำวัน ถือว่าเป็นพระจริยวัตรอันดีงาม^{๙๕} ซึ่งเรื่องนี้ผู้วิจัยเห็นว่า ปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นผู้สอน พ่อแม่ผู้ปกครอง แม้กระทั่งนักการเมือง ถ้าทำตัวดีแล้วก็จะเกิดประโยชน์ทั้ง แก่ผู้กระทำ เป็นแบบอย่างแก่คนอื่น และก็เป็นประโยชน์แก่ชาติด้วย

สรุปว่า พุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้ามีเป็นอเนกปริยาย ฉะนั้น การที่จะนำหลักการ ทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับศาสตร์อื่น ๆ เพื่อช่วยให้สังคมมีความเป็นสุขโดยเฉพาะ ปัญหาของเยาวชน ณ ปัจจุบัน นับวันก็ยิ่งทวีคูณรุนแรงมากขึ้น มีอยู่หลายรูปแบบฉะนั้น การที่เรา ศึกษาพุทธวิธีการสอน พุทธวิธีการให้คำปรึกษา หรือ พุทธวิธีในการแก้ปัญหา ก็จะสามารถนำมา ประยุกต์ใช้เป็นแบบอย่างที่ดีได้ แต่สิ่งจำเป็นของการนำมาใช้ก็ต้องมีความสุขรอบคอบ พิจารณา อย่างละเอียดโดยยึดหลักโยนิโสมนสิการ จึงจะสามารถก่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้า และก็สามารถ ทำให้ผู้คนหันมานับถือปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนาได้และนอกจากนี้ผู้สอนหรือผู้ให้ คำปรึกษาก็ต้องมีความรอบรู้ทั้ง ทางโลกทางธรรมด้วย และกระทำตนประพฤติปฏิบัติชอบอันเป็น คุณสมบัติภายในของแต่ละบุคคล ซึ่งถือเป็นสื่อที่ดีและเห็นได้ง่ายเพราะคำพูดอย่างเดียวไม่สามารถทำ

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๔๙-๕๐.

^{๙๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๓/๑๘๐.

^{๙๔} วสิน อินทสระ, พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๓.

^{๙๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺต), พุทธวิธีในการสอน, หน้า ๕๑-๕๔.

ให้เข้าใจได้ จึงจำเป็นต้องส่งเสริมความเป็นอิสระทางความคิด ให้โอกาสเขาได้แสดงถึงศักยภาพ ภายในที่มีอยู่ออกมาอย่างเต็มที่ เพื่อมุ่งหวังประโยชน์สูงสุด คือสามารถช่วยแก้ปัญหาความทุกข์ของตนเองได้ด้วยตัวของเขาเอง

๒.๓.๗ การพัฒนาคุณธรรมแก่นักเรียนนักศึกษา

ปัจจุบันการศึกษาทางเลือกกำลังได้รับความนิยม เป็นที่ยอมรับ และรัฐให้ความสำคัญมากขึ้นเนื่องจากสามารถจัดการศึกษาได้สอดคล้องกับหลักการปฏิรูปการศึกษา (ดี เก่ง มีสุข) อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าโรงเรียนในระบบ นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่มุ่งเน้นคุณธรรม นำความรู้ ทำให้โรงเรียนในระบบต้องเร่งดำเนินงานตามนโยบาย แต่มีปัจจัยหลายอย่าง ที่ทำให้โรงเรียนในระบบไม่ประสบความสำเร็จเหมือนอย่างโรงเรียนที่จัดการศึกษาทางเลือก นั้นแสดงให้เห็นว่าการศึกษากลับมาจะเป็นทางรอดให้กับโรงเรียนที่จะพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมผู้เรียน นำไปเป็นแนวทางพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนดีจริง อย่างยั่งยืน ซึ่งถือเป็นเรื่องท้าทายมาก มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้โรงเรียนทางเลือกที่เน้นพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ผู้เรียนประสบความสำเร็จ ได้แก่^{๙๖}

๑) ผู้บริหารโรงเรียน โรงเรียนที่จัดการศึกษาทางเลือกด้านคุณธรรม จริยธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านคุณธรรม มีความรัก ความเมตตาต่อครู และลูกศิษย์ มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความเข้าใจที่แท้จริงในการพัฒนาผู้เรียน โดยปัจจุบันที่ควรเน้นเคารพคุณค่าความเป็นมนุษย์ อาจมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม มีรูปแบบการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนที่เป็นระบบ มีเอกลักษณ์เฉพาะตน เช่น โรงเรียนสัตยาไส ของ ดร. อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา ท่านเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านคุณธรรม มีชื่อเสียง มีวิสัยทัศน์ มีรูปแบบในการพัฒนาคุณธรรมที่เป็นระบบเน้นการบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้ผู้เรียนได้ซึมซับภายใต้บรรยากาศที่สงบเป็นสมาธิเพื่อมุ่งให้ผู้เรียนเป็นคนดี

๒) มีรูปแบบการพัฒนาที่เป็นระบบ กล่าวคือ โรงเรียนทางเลือกผู้บริหารมักจะเป็นผู้คิดรูปแบบการบริหารจัดการศึกษาที่เป็นระบบ เช่น

๑. มีแนวคิด เป้าหมายที่ชัดเจนว่าใช้แนวคิด ยึดหลักปรัชญาใด มีเป้าหมายมุ่งให้ผู้เรียนเป็นอย่างไร และยึดหลักจิตวิทยามนุษยนิยมแนวใหม่ที่มีจุดเน้นในการเคารพในคุณค่าของมนุษย์ ซึ่งโรงเรียนในระบบส่วนใหญ่ยังใช้จิตวิทยาสัตว์ที่เน้นการลงโทษ และให้รางวัลเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดี แต่กลับทำให้เด็กก้าวร้าว มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่าง ๆ ไม่ได้เป็นคนดีจากภายใน การพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนดีจากภายในนั้นเราคงต้องพัฒนาที่จิต และปัจจุบันแนวทางจิตตปัญญาศึกษาเป็นแนวทางสำคัญที่กำลังได้รับความนิยมของนักการศึกษา ที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาคุณธรรมในตัวผู้เรียนอย่างยั่งยืน เป็นการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจด้านในของตัวเอง (การใช้จิตคิดใคร่ครวญจนเกิดปัญญา จิตอิสระ จิตเป็นกุศล จิตอาสา) รู้ตัว เข้าถึงความจริง ทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ ความสุข ปัญญา และความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และสรรพสิ่ง หรือเพื่อให้เกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข

^{๙๖} จักรกฤษณ์ กริช จันทะคุณ. (๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๓) . แบบอย่างที่ดีในการพัฒนาคุณธรรม . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/posts/259325> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].

๒. มีระบบการในการรับนักเรียน โดยส่วนใหญ่แล้วโรงเรียนที่จัดการศึกษาทางเลือกทางด้านคุณธรรม จะรับนักเรียนเข้าเรียนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลต่อเนื่องจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย เนื่องจากการพัฒนาคุณธรรมผู้เรียนนั้นขึ้นอยู่กับวุฒิ

๒.๓.๘ หลักธรรมที่เป็นปัจจัยในการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

๑) อิทธิบาท ๔

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๙๗} ได้กล่าวว่า อิทธิบาทเป็นหลักธรรมที่จะทำให้การทำงานประสบความสำเร็จและมีความสุขไปด้วย คือ ศรัทธา ความศรัทธา คือ ความเชื่อมั่น เป็นตัวเบิกโรงในการทำงานได้ประสบผลสำเร็จและมีความสุขกับงาน ยิ่งได้รวมพลังกับธรรมข้ออื่นก็จะเพิ่มความสำเร็จเพิ่มความสุขในการทำงานยิ่งขึ้นนั้น เรียกว่า อิทธิบาท ๔^{๙๘} ได้แก่

๑. ฉันทะ ความพอใจ ความต้องการจะทำ ไฟใจที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาที่จะทำได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ฉันทะเป็นองค์ธรรมหนึ่งในอิทธิบาท ซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้การทำงานใด ๆ ประสบความสำเร็จ

๒. วิริยะ ความเพียร นั้น คือ ความมุ่งมั่นในการทำงานสิ่งใดให้สำเร็จ ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคขัดขวางใด ๆ วิริยะเป็นองค์ธรรมของหมวดธรรมชื่อ อิทธิบาท พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการทำความเพียร เช่น ความเพียรที่เกิดจากตนเอง และความเพียรที่บุคคลอื่นช่วยกระตุ้น

๓. จิตตะ เอาจิตฝึกไฟ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่กระทำ และทำในสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้นในสิ่งนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

สรุปความได้ว่า การพัฒนาคุณธรรมจะประสบผลสำเร็จ บรรลุตามวัตถุประสงค์ ดังกล่าวได้คือ ต้องได้รับการสนับสนุนจากหลาย ๆ ด้าน เช่น ต่อครอบครัวและชุมชนในวงกว้าง และมีปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อความสำเร็จในการพัฒนาคุณธรรมนั้นประกอบด้วย

๑. การบริหารจัดการที่ดี

๒. การมีรูปแบบการดำเนินงานที่มุ่งใจให้ครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรม เนื้อหาหลักสูตรมีความน่าสนใจเหมาะสมกับสถานการณ์

๓. การสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมอย่างพอเพียง และความร่วมมือจากทุกฝ่ายซึ่งจะหนุนเสริมให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

^{๙๗} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การบริหารจัดการแนวพุทธ , พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๖-๒๐.

^{๙๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

จากการทบทวนงานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระธรรมวิทยากร มีผู้ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและนางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและแนวทางการส่งเสริมบทบาท ซึ่งเป็นบางส่วนเท่านั้น มาใช้ประกอบงานวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งประกอบไปด้วย

๒.๔.๑ งานวิจัยในประเทศ

พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาในการดำเนินชีวิต แนวทางการปฏิบัติธรรม บทบาทในการพัฒนาสังคมและบทบาทในการเป็นผู้นำในการจัดตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติของพระธรรมวิสุทธิมงคล การวิจัยพบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวเกษตรกรกรรม แต่ฐานะการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ ยึดถืออุดมคติวัตร เป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจเป็นพระสงฆ์ นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จากผลวิจัยสรุปได้ว่าการพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ด้านจิตใจ ได้แก่การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และอื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ^{๙๙}

พระมหาสังเวียน ป ญญาโร (ศรีมันตะ) กล่าวไว้ใน บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน สรุปดังนี้ พระสงฆ์ยังมีประโยชน์ต่อสังคมไทย โดยเฉพาะการเผยแผ่ การอบรมศีลธรรมจริยธรรม การจัดการศึกษา และการสงเคราะห์ประชาชนซึ่งเมื่อศึกษาถึงลงไป ในส่วนของการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชน อันเป็นการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น จะพบว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพระสงฆ์ได้เข้ามาช่วยเหลือและดำเนินการอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านอยู่มาก หากใครครวญย้อนกลับไปไตร่ตรองถึงภาพอดีตของไทยดูแล้ว ทุกคนจะนึกถึงบทบาทของพระสงฆ์ ที่จะเป็นหัวใจหลักในการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้ เพราะพระสงฆ์มีปัจจัยที่เอื้อต่อการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของชาวบ้านอยู่มากน้อย ที่สำคัญคือแรงศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระสงฆ์^{๑๐๐}

พระมหานิคม ญาณโสภณ (สมเสนาะ) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ๑) บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ที่ด้านเป็นศูนย์รวมจิตใจ๒) ผลการ

^{๙๙} พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธรรมวิสุทธิมงคล(บัว ญาณสมปนฺโน), วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๔),

^{๑๐๐} พระมหาสังเวียน ปญญาโร (ศรีมันตะ), “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน : ศึกษากรณี พระครูสุภาจารวัฒน์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐),

เปรียบเทียบบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนใน อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม ที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนสถานภาพ เพศ อายุ ตำแหน่ง /หน้าที่ อาชีพ ประสบการณ์การทำงาน เงินเดือน/นิตยภัต ผู้ตอบแบบสอบถาม มีความคิดเห็นต่อบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ๓) ปัญหาเกี่ยวกับบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี คือ แหล่งเรียนรู้ไม่เพียงพอ ขาดป้ายนิทรรศการสำคัญทางพระพุทธศาสนา ขาดบุคลากรทดแทน ข้อเสนอแนะ คือ ควรมีการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการวางแผนกลยุทธ์ เป้าประสงค์ การประเมินผล การปรับปรุงแก้ไข และให้องค์กรส่วนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมมากขึ้น ควรเพิ่มแหล่งเรียนรู้ให้เพียงพอ ควรจัดเจ้าหน้าที่ดูแลแหล่งเรียนรู้ ควรดูแลรักษาอาคารเสนาสนะให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด สวยงาม มั่นคงแข็งแรง และใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า รวมทั้งควรกำหนดพื้นที่สงฆ์และพุทธาวาสอย่างเหมาะสม^{๑๐๑}

วิเชียร เจนจบเขต ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยใน จังหวัดนครปฐม พบว่า บทบาทหลักธรรมและกุศโลบายของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยในจังหวัดนครปฐม ส่วนใหญ่จะเน้นการศึกษาด้านปริยัติธรรม แผนกธรรม ควบคู่ไปกับการปกครองบุคลากรภายในวัด อีกทั้งยังใช้ความเพียรเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนด้วยกิจกรรมทางการเทศน์ การอบรม การประชุมแก่ประชาชน อุบาสก อุบาสิกา ทำการสงเคราะห์ด้านสาธารณูปการด้วยการก่อสร้างสิ่งก่อสร้าง ต่าง ๆ และยังให้การสาธารณสงเคราะห์เป็นที่พอใจแก่ประชาชน^{๑๐๒}

พระมหากำพล คุณงกร ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชนในอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี พบว่า กลุ่มผู้ปกครอง ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๓๑-๔๐ ปี มีอาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชน สถานภาพสมรสอยู่ด้วยกัน มีระดับการศึกษาปริญญาตรีขึ้นไป และมีรายได้ต่อเดือนระหว่าง ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ บาท ความคิดเห็นของกลุ่มผู้ปกครองที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการอบรมทางจริยธรรม คือ ด้านภาวะผู้นำ ด้านการเผยแผ่ธรรม ด้านการให้การศึกษา ด้านการให้ความรู้ ด้านการปกครองและด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศ พบว่า กลุ่มผู้ปกครองมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในด้านการอบรมทางจริยธรรม โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน กลุ่มเยาวชนผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุ ๑๗ ปี มีระดับการศึกษา ม.๖/ปวช. ที่เยาวชนเคยเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์คือ ด้านกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา จำนวนร้อยละของเยาวชนที่เคยเข้ารับการอบรมตามบทบาทของพระสงฆ์ ด้านกิจกรรมทางพระพุทธศาสนามากที่สุด

^{๑๐๑} พระมหานิคม ญาณโสภณ (สมเสนาะ), “บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

^{๑๐๒} วิเชียร เจนจบเขต, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยใน จังหวัดนครปฐม ”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๓),

และความถี่ในการทำกิจกรรมมีจำนวน ๕-๑๐ ครั้งต่อปี ความคิดเห็นของกลุ่มเยาวชนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการอบรมทางจริยธรรมคือ ด้านภาวะผู้นำ ด้านการเผยแพร่ธรรม ด้านการให้การศึกษา ด้านการให้ความรู้ด้านการปกครองและด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศ พบว่ากลุ่มเยาวชนมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการอบรมทางจริยธรรม โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน^{๑๐๓}

พระมหาสุทัต สุทสฺสโน (นุราช) ได้ศึกษาศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษาเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ และศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารและครู จำนวน ๒๐๗ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน T-test และ One-way ANOVA โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ ๐.๐๕ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๔.๑๓ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากทุกด้าน และเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ย คือ ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการบริหารจัดการและด้านการเรียนการสอน

การเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครู พบว่า

๑) ผู้บริหารและครูที่มีเพศแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

๒) ผู้บริหารและครูที่มี อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ ตำแหน่ง แตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ผลปรากฏว่าไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓) ผู้บริหารและครูที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในโรงเรียนที่มีขนาดแตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กกับโรงเรียนขนาดกลางมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนโรงเรียนขนาดใหญ่ไม่แตกต่าง^{๑๐๔}

พระนิคม ชุตินธโร(บุริวงศ์) ได้ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักเรียน และเปรียบเทียบบทบาทของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

^{๑๐๓} พระมหาอำพล คุณงกโร, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชนในอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓),

^{๑๐๔} พระมหาสุทัต สุทสฺสโน (นุราช), “ศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒),

ให้กับนักเรียน กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้ปกครองนักเรียน กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน ๗ คน ครูผู้สอนจำนวน ๒๐๘ คน และผู้ปกครองจำนวน ๓๐๔ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าเอฟ และค่าความแตกต่างเป็นรายคู่โดยวิธีของ Scheffe^{๑๐๕} ผลการวิจัยพบว่า

๑ . บทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับด้านดังนี้ ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความเสียสละ ด้านความมีวินัย และด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง

๒. การเปรียบเทียบบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครูและผู้ปกครอง โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร พบว่า

๑) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีอายุต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ในด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง ด้านความมีวินัย ด้านความซื่อสัตย์ แตกต่างกัน ในด้านความเสียสละ ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๒) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แตกต่างกันทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓) ผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง ที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกันมีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม แตกต่างกันทั้ง ๔ ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

แสงนภา ภักดีศิริวงษ์ ได้ทำการศึกษาค้นคว้าการมีส่วนร่วมของสถาบันศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐ จังหวัดนนทบุรี พบว่า

๑) ด้านการสั่งสอนอบรม พระส่วนมากให้การสั่งสอนอบรมมากกว่าสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ในส่วนที่เป็นเนื้อหาที่ใช้ในการสั่งสอนคือ ความเมตตา ความกรุณา ความกตัญญู

๒) ด้านการสนับสนุนกิจกรรมทางด้านการส่งเสริมจริยธรรม พระส่วนมากมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา อาทิ การจัดโครงการอบรมศีลธรรมนักเรียนภาคฤดูร้อน เป็นต้น

๓) ด้านการให้คำแนะนำปรึกษา พระส่วนมากให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาทั่วไป อาทิ ปัญหาทางด้านการเรียน การเงิน สุขภาพ โดยส่วนมากให้คำแนะนำเมื่อนักเรียน ไปทำกิจกรรมที่วัด

๔) ด้านการเป็นสื่อกลางระหว่างโรงเรียนกับชุมชน พระจะมีส่วนร่วมในการชักชวนสมาชิกในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมมากที่สุด คือ การบอกกล่าวแก่สมาชิกในชุมชนเมื่อสมาชิกในชุมชนมา

^{๑๐๕} พระนิคม ชุตินธโร (บุริวงศ์) “ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒),

ประกอบกิจกรรมทางศาสนา พระจะส่งข่าวสาร แจ้งความเคลื่อนไหว ความก้าวหน้า หรือความเปลี่ยนแปลงของโรงเรียนให้คนในชุมชนทราบ^{๑๐๖}

อ้อมเดือน สดมณี และคณะ ได้ทำการศึกษาสภาพการจัดฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของคนไทยในเชิงลึก จากองค์กรที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการฝึกอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรม จำนวน ๒๐ แห่ง จากการศึกษาพบว่า สภาพการจัดฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม และจริยธรรม แบ่งได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑) การพัฒนาคุณธรรมโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ โดยจะเน้นทั้งความรู้ การปฏิบัติ และความตระหนักในความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ในการอบรมจะใช้สื่อต่าง ๆ เข้ามาประกอบการฝึกอบรม และใช้เทคนิคการสอนของครูมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก

๒) การพัฒนาคุณธรรมโดยผ่านการปฏิบัติธรรม โดยใช้การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ แนวทางในการปฏิบัติมีอยู่หลายแนวทาง ทั้งที่เน้นภาคปริยัติ (ภาคทฤษฎี) และปฏิบัติควบคู่กันไป โดยจะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับระดับความสามารถ พื้นฐานด้านความรู้ของผู้เข้าร่วมปฏิบัติ

๓) การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการทักษะชีวิต โดยผ่านตัวแทนทางสังคม ไม่ว่าจะเป็น พระสงฆ์ ครู-อาจารย์ พ่อแม่ หรือแม่กระทั่งเพื่อน เป็นต้น การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมโดยผ่านกระบวนการทักษะชีวิต โดยผ่านองค์กรต่าง ๆ เป็นรูปแบบ ที่เป็นการผสมผสานการพัฒนาเข้ากับวิถีการดำเนินชีวิต โดยที่เน้นการใช้ธรรมะควบคู่กันไป^{๑๐๗}

สรุปได้ว่า การส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม คือ การวางแผน การจัดกิจกรรม การจัดงบประมาณ เพื่อประเมินคุณธรรมด้านต่าง ๆ เช่น ความซื่อสัตย์ ความข่มใจ ความอดทน เป็นต้น ส่วนปัจจัยเงื่อนไขในการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ได้แก่ สถาบันทางศาสนา สถาบันครอบครัว สื่อมวลชน ชุมชน สิ่งที่ต้องมาคือ การส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมจะต้องดำเนินการโดยการเป็นแบบอย่างที่ดี การมีสื่อที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม รวมถึงการมีส่วนร่วมของเยาวชนและนักศึกษา^{๑๐๘}

พระใบฎีกาไพศาล กมฺพสิริ การทำศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน ในจังหวัดนครปฐม พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนในจังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าทางสถิติที่ ๕.๓๕

และบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน ในจังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมสรุปได้ว่า ครู ผู้ปกครอง และพระสงฆ์ต้องร่วมกันสอนและอบรมเยาวชน เริ่มจากวินัยในใจตน ฝึกฝนตนให้ใฝ่ดี ไม่ควรให้นักเรียนอยู่ในทฤษฎีหรือวิชาการมากเกินไป และควรให้นักเรียน

^{๑๐๖} แสงนภา ภักดีศิริวงศ์, “การมีส่วนร่วมของสถาบันศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม นักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐ จังหวัดนนทบุรี”, **ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาการบริหารการศึกษา : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘),

^{๑๐๗} อ้อมเดือน สดมณี และคณะ, ประสิทธิผลในการฝึกอบรมทักษะและจิตลักษณะที่มีผลต่อพฤติกรรมประหยัดน้ำ และไฟฟ้าของนักเรียนระดับประถมศึกษา, **รายงานการวิจัย**, ฉบับที่ ๙๘, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^{๑๐๘} อ้อมเดือน สดมณี และคณะ, **รายงานการวิจัย**, หน้า ๑๒๓.

ได้ลงมือทำ หรือแสดงผลงานในด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดระบบการแข่งขันกันปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ให้พวกเขาได้แสดงโอกาส นอกจากพ่อแม่ ครูบาอาจารย์แล้ว ธรรมะย่อมสามารถขัดเกลาให้เยาวชนค่อย ๆ เปลี่ยนนิสัยจากการขาดวินัย ไม่มีความรับผิดชอบ ก็หันมารู้หน้าที่มากขึ้น เกิดจิตสำนึกให้กับเยาวชนมากขึ้น และควรชี้ให้เห็นภาพความสุข ความทุกข์ กรรมเวร รวมถึงบาปที่เป็นผลมาจากกระทำความผิด และควรทำให้เด็ก ๆ เปลี่ยนทัศนคติให้พวกเขาารู้สึกว่ามาเจอกับพระแล้วได้แต่ความรื่นรมย์ แล้วกลับไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสุขใจและสนุกสนานอย่างแท้จริง ดังนั้นทุกภาคต้องเดินหน้าไปพร้อมกันในรูปแบบของธรรมะ อย่าปล่อยให้เป็นการละเลยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แล้วจะเกิดผลสัมฤทธิ์ในที่สุด นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะว่าควรจะให้มีการอบรมธรรมะในด้านต่าง ๆ และแสดงให้เห็นถึงผลดีและผลเสียของการกระทำนั้นและยกตัวอย่าง ให้เยาวชนได้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง^{๑๐๙}

พระครูชินวรานุวัตร (คายนว) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของวัดต่องานด้านสาธารณสุข สงเคราะห์ : กรณศึกษาชุมชนบ้านซ่งน้อย จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ๑) บทบาทของวัดต่องานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านการพัฒนาจิตใจ ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ส่วนในด้านการพัฒนาท้องถิ่น อยู่ในระดับปานกลาง และด้านการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง ๒) บทบาทของวัดต่องานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ จำแนกตามสถานสภาพส่วนบุคคลโดยรวม ประชาชนที่มีอาชีพ และประสบการณ์ในการเข้าวัดที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของวัดในงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ สำหรับประชาชนที่มีเพศ อายุ และระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของวัดในงานด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐาน ที่ตั้งไว้ ๓) ปัญหาส่วนใหญ่ของวัดในการดำเนินงานด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ คือปัญหานโยบายการทำงาน ขาดแผนงานการจัดการที่ดีเหมาะสมกับงานและการกระจายงานการอนุเคราะห์ ส่งเสริมในด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ทั้ง ๓ ด้านให้แก่ชุมชนไม่ทั่วถึงครอบคลุมทุกพื้นที่ ขาดการจัดกิจกรรมการด้านส่งเสริมในงานสาธารณสุขสงเคราะห์ให้แก่ชุมชน และการดำเนินงานหรือดำเนินกิจกรรมขาดความต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม และขาดกำลังทุนสนับสนุนและขาดการประสานร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานเอกชน และขาดการส่งเสริมสนับสนุนจากคณะสงฆ์และประกอบกับการทำงานต่างวัดต่างทำ ขาดความร่วมมือกันทำงาน ทำให้การทำงาน ไปคนละทิศไม่สอดคล้องกัน ทำให้งานด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ไม่ก้าวหน้า ตลอดจนขาดบุคลากรที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการทำงานและรองรับการปฏิบัติงานในอนาคตเป็นจำนวนมาก ดังนั้น วัดและคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรีผู้หน้าที่รับผิดชอบงานในด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ทุกระดับ ควรมีการเพิ่มบุคลากรให้เพียงพอและควรเสริมเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ให้มากยิ่งขึ้น และควรมีการกระจายอำนาจหน้าที่ กระจายการปฏิบัติงานอย่างครอบคลุมทุกพื้นที่ทุกวัดของจังหวัดราชบุรีอย่างเหมาะสม ประกอบกับควรทำงานอย่างมีระบบเป็นแนวทางเดียวกัน และมีเครือข่ายร่วมมือกัน โดยการใช้ความรู้ความสามารถของบุคลากรให้เต็มศักยภาพ

^{๑๐๙} พระใบฎีกาไพศาล กมพูสีริ, “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนในจังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, ๒๕๕๕),

ตลอดจนมีความประพฤติงามด้วยศีลาจารวัตรตามหลักพระธรรมวินัย มีความอดทน เสียสละทุ่มเทอย่างจริงจัง เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา^{๑๑๐}

พระครูธรรมธรรสายันท์ ฐิตปุณฺโณ (คงวัฒน์) ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ” พบว่า ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ครูและนักเรียน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษา ในด้านคุณธรรมและจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และด้านความสามารถในการสอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ นอกจากนี้ในด้านความสามารถในการสอน เมื่อพิจารณาเป็นด้านย่อย พบว่า ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ในด้านการเตรียมการสอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และด้านการดำเนินการสอน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนด้านการวัดผลและการประเมินผลการเรียน ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ได้แก่ จำนวนครูพระสอนธรรมศึกษาที่ไม่เพียงพอ การเดินทางของครูพระสอนธรรมศึกษา การจัดเวลาในการเรียน การจัดทำแผนการสอน ค่าตอบแทน รวมไปถึงสื่อการสอนและการพัฒนาสื่อการสอนของครูพระสอนธรรมศึกษาที่ยังไม่ทันสมัย และความไม่มีเอกภาพในการวัดผลและประเมินผล ข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหา ได้แก่ การเพิ่มจำนวนครูพระสอนธรรมศึกษา การจัดให้มีรถรับส่ง การจัดเวลาเรียนให้เหมาะสม การจัดการประชุมร่วมกันของครูพระสอนธรรมศึกษาและผู้บริหารโรงเรียน การเพิ่มค่าตอบแทน การจัดหาสื่อและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ทันสมัย^{๑๑๑}

พระครูวิชัยพัฒนารณ (วิชา วิชโย) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ๑) บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน ๒) ผลการเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์

ความแตกต่างระหว่างตัวแปร พบว่า สถานภาพส่วนบุคคลด้านอายุ พรรษา วุฒิการศึกษา สามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาเปรียญธรรม ไม่มีผลทำให้ความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานทุกข้อที่ตั้งไว้ ๓) ข้อเสนอแนะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในอำเภอโพธาราม จังหวัด

^{๑๑๐} พระครูชินวรานุวัตร (คายวง), “บทบาทของวัดต่องานด้านสาธารณสงเคราะห์ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านฆ้องน้อย จังหวัดราชบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

^{๑๑๑} พระครูธรรมธรรสายันท์ ฐิตปุณฺโณ (คงวัฒน์), “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓),

ราชบุรี จำแนกตามรายด้านของการวิจัย คือ (๑) ด้านจริยวัตรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรอบรมให้พระสงฆ์ที่ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เรียบร้อย เป็นปริมณฑล (๒) ด้านรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรปรับปรุงรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นลักษณะของความร่วมมือทำงานเป็นทีม (๓) ด้านเทคนิคการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คณะสงฆ์ควรจัดให้มีการอบรมเทคนิคในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ ซึ่งอาจจัดเป็นชั่วโมงเรียนหรืออบรมในหลักสูตรพัฒนาศักยภาพ และ (๔) ด้านรูปแบบของการสื่อสาร คณะสงฆ์ควรให้ทุนในการสนับสนุนการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในระดับอำเภอ^{๑๑๒}

พระครูโกศลกิจจานุการ (ณรงค์ ญาณวีโร) ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี จากผลการวิจัยพบว่า ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่าสถานภาพส่วนบุคคลของนักเรียนผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับชั้น และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น มีผลทำให้ความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๑๓}

พระครูวิสุทธิสรคุณ (วิจิต วิจิต) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอนคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี จากผลการวิจัยพบว่า ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย สรุปได้ดังนี้ (๑) ครู นักเรียน ที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอนคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน (๒) ครู นักเรียน ที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอนคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน (๓) ครู นักเรียน ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอนคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน (๔) ครู นักเรียน ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอนคุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน^{๑๑๔}

^{๑๑๒} พระครูวิชัยพัฒนภรณ์ (วิชา วิชโย), “บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภोधธาราม จังหวัดราชบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

^{๑๑๓} พระครูโกศลกิจจานุการ (ณรงค์ ญาณวีโร), “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

^{๑๑๔} พระครูวิสุทธิสรคุณ (วิจิต วิจิต), “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอนคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

โกสุม ผือโย ได้ศึกษาวิจัยบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารและครูโรงเรียนเอกชนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๒ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารและครูโรงเรียนเอกชนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๒ ในสภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก การเปรียบเทียบบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารและครูโรงเรียนเอกชนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๒ พบว่า ผู้บริหารและครูที่มีอายุต่างกันมีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ผู้บริหาร และครู ที่มีประสบการณ์ในการทำงานต่างกัน มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕^{๑๑๕}

กัญจน์คัทธู ปิยะกาญจน์ ได้ทำการศึกษาวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนกลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมที่ดี ครูได้ประเมินเกณฑ์คุณธรรมจริยธรรมอยู่ในระดับพอใช้ถึงดีมาก ในส่วนของผู้ปกครองใช้วิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ที่ผสมผสานกัน ดังนี้ ๑) สอนอบรมโดยตรงโดยบอกให้กระทำ หรือห้ามกระทำการสิ่งใด ๆ ใช้การให้รางวัล และการลงโทษ เป็นส่วนหนึ่งในการสอนอบรม ๒) เป็นต้นแบบใน ๓ ลักษณะ คือ ตัวแบบจริง ตัวแบบสัญลักษณ์ และตัวแบบคำบอกเล่า ๓) สอดแทรกเนื้อหาเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมระหว่างทำกิจกรรมร่วมกัน ในวันหยุด ๔) ใช้หลักศาสนาด้วยการพาบุตรหลานเข้าวัดทำบุญในวันหยุด สวดมนต์ก่อนนอน ชี้แจงให้รู้บาปอันเกิดจากการทำผิดศีล ๕ และชี้แจงให้เห็นผลของการกระทำ^{๑๑๖}

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถาบันการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า คุณธรรมจริยธรรมที่ประชาชนใน ๗ สถาบันของสังคมไทย อันได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันการเมือง การปกครอง ชุมชนท้องถิ่น องค์กรธุรกิจเอกชน สื่อและสื่อสารมวลชน เห็นว่ามีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันด้วยดีคือ ๑) ความพอเพียง ๒) ความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ๓) ความกตัญญูกตเวที ๔) ความซื่อสัตย์ซื่อตรง ๕) ความเสียสละ ๖) ความมีวินัย ๗) ความอดทนอดกลั้น ๘) ความรับผิดชอบ ๙) ความขยันหมั่นเพียร และ ๑๐) ความมีสติ^{๑๑๗}

สายฤดี วรกิจโกศาทร รศ.ดร. และคณะได้ทำการศึกษาวิจัยคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในประเทศไทย จากการวิจัยพบว่า ในการปลูกคุณธรรมจริยธรรมประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. มีจิตสำนึกดีรับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคม

^{๑๑๕} โกสุม ผือโย, “ศึกษามหาวิทยาลัยในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารและครูโรงเรียนเอกชนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๒ ”, **ปริญญาณพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘),

^{๑๑๖} กัญจน์คัทธู ปิยะกาญจน์, “วิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓),

^{๑๑๗} สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล, **คู่มือโรงเรียนคุณธรรม : คู่มือ การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถาบันการศึกษา** , (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๙๙.

๒. มีวิธีการผสมผสานคุณธรรม จริยธรรม เข้ากับวิถีชีวิตโดยรวม
๓. เล็งเห็นประโยชน์ และให้ความสำคัญกับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม
๔. มีผู้นำที่ประพฤติตนเป็นแบบอย่าง ของผู้มีความคุณธรรมจริยธรรม สร้างความเลื่อมใสศรัทธาจากบุคคลรอบข้าง
๕. ยึดแนวทางของศาสนาเป็นวิถีในการดำเนินการอย่างชัดเจนและต่อเนื่อง
๖. มีการยอมรับและให้เกียรติซึ่งกันและกัน มองบุคคลอื่นในด้านบวก สร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกันและกัน
๗. มีการสื่อสารที่ดีกับบุคคลทั้งในภายในและภายนอกองค์กร มีการสนับสนุนให้กำลังใจสมาชิกในองค์กรที่กระทำความดีอย่างสม่ำเสมอ
๘. มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานนอกองค์กร เพื่อสนับสนุนกันและกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย
๙. ยึดมั่นในความดีงามและหมั่นกระทำอย่างสม่ำเสมอ
๑๐. มีเครือข่ายเชื่อมโยง และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายทั้งฝ่ายให้และฝ่ายรับ ทำให้สามารถดำเนินงานได้ในหลายบริบท^{๑๑๘}

สุทธีวรรณ ตันติรจนาวงศ์ รศ.ดร. และศศิกัญจน์ ทวีสุวรรณ รศ.ดร. ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพ กรณีศึกษาในกลุ่มเด็ก / เยาวชนและข้าราชการภาครัฐ ผลการวิจัยพบว่า ๑) ครอบครัว เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมคุณธรรมที่สำคัญที่สุด ในขณะที่ปัจจัยด้านองค์กรทางศาสนา มีผลต่อการส่งเสริมคุณธรรมน้อยที่สุด ๒) กระบวนการปลูกฝังคุณธรรมในส่วนที่เป็นการปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนามีผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมสูงที่สุด การสร้างเครือข่ายคุณธรรมมีผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมต่ำที่สุด ๓) ในส่วนของการส่งเสริมคุณธรรม การเป็นแบบอย่างที่ดี มีส่วนในการส่งเสริมคุณธรรมสูงที่สุด การสร้างสื่อส่งเสริมคุณธรรมมีส่วนในการส่งเสริมคุณธรรมต่ำที่สุด และ ๔) ในการดำเนินงานส่งเสริมคุณธรรม การจัดกิจกรรมมีผลต่อการดำเนินงานสูงที่สุด ในขณะที่การจัดงบประมาณมีผลต่อการดำเนินงานน้อยที่สุด^{๑๑๙}

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้นำเสนอผลการวิจัยเรื่อง สถานภาพสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ ด้านการปลูกฝังคุณธรรม ศีลธรรม ของ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ไว้ว่า เนื้อหาของสื่อโทรทัศน์ สถานีโทรทัศน์ของไทย มีรายการที่ส่งเสริมคุณธรรม ศีลธรรม เพียงร้อยละ ๑๗.๔๖ โดยช่อง ไทยทีพีบีเอส มีรายการประเภทดังกล่าวมากที่สุด ในส่วนของหนังสือพิมพ์ พบว่ามีคอลัมน์ที่ส่งเสริมคุณธรรม ศีลธรรม เพียงร้อยละ ๒.๒๓ โดยที่หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ มีคอลัมน์ที่ส่งเสริมคุณธรรม ศีลธรรมมากที่สุด ในขณะที่นิตยสาร พบว่า คอลัมน์ที่มีเนื้อหาส่งเสริมคุณธรรม ศีลธรรม เพียงร้อยละ ๓.๒๓ โดยที่นิตยสารรักลูก มีคอลัมน์ที่มีเนื้อหาดังกล่าวมากที่สุด จากการศึกษา

^{๑๑๘} สายฤดี วรกิจโกศาทร รศ.ดร. และคณะ, “โครงการวิจัยคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในประเทศไทย”, ทูสนับสนุนงานวิจัยจากศูนย์ส่งเสริมและการพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒), หน้า ๑-๒.

^{๑๑๙} สุทธีวรรณ ตันติรจนาวงศ์ รศ.ดร. และศศิกัญจน์ ทวีสุวรรณ รศ.ดร., รายงานการวิจัยการส่งเสริมคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพ กรณีศึกษาในกลุ่มเด็ก / เยาวชนและข้าราชการภาครัฐ, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔๙-๒๕๕.

ยังพบอีกว่า สื่อโทรทัศน์มีผลกระทบมากที่สุด เมื่อดูถึงผลกระทบด้านอารมณ์ พฤติกรรม และด้านสติปัญญา ในส่วนของนิตยสารส่วนใหญ่ เป็นการนำเสนอในการแสดงออกทางพฤติกรรม ทางเพศมากขึ้น ไม่ยอมรับความเท่าเทียมทางเพศ ทางทีมงานผู้วิจัยได้เสนอแนะว่า ควรเพิ่มรายการที่มีเนื้อหาส่งเสริมคุณธรรม ศีลธรรมในช่วงเวลาไพรม์ไทม์ ควรให้ความรู้ผู้บริโภคสื่อมากขึ้น และรัฐบาลควรจัดตั้งสำนักงานสื่อสร้างสรรค์เพื่อจัดระดับความเหมาะสมของสื่อ^{๑๒๐}

ปนัดดา พังงา ได้ศึกษาวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูนิสัยในการเรียนและแบบการคิดของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ในเขตเทศบาลอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น จำนวน ๒ โรงเรียน คือ โรงเรียนสนามบินและโรงเรียนอนุบาลขอนแก่น จำนวนกลุ่มตัวอย่าง ๒๕๕ คน ได้มาจากการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) ผลการวิจัยพบว่าการ อบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย แบบเข้มงวดกวดขันและแบบปล่อยปละละเลย มีความสัมพันธ์กับนิสัยในการเรียนของนักเรียน^{๑๒๑}

พระมหาณัฐพล คำต่อน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำของผู้บริหารที่ส่งผลต่อขวัญในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จุดประสงค์การศึกษาในครั้งนี้เพื่อทราบภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียน และขวัญในการปฏิบัติงานของครู ความแตกต่างของภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียน และขวัญในการปฏิบัติงานของครูตามความคิดเห็นของครูที่เป็นพระภิกษุและครูที่เป็นฆราวาส และภาวะผู้นำของผู้บริหารที่ส่งผลต่อขวัญในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนปริยัติธรรม ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้^{๑๒๒}

๑. ภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนปริยัติ ธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ ๘ อยู่ในระดับมาก ทั้งโดยภาพรวม และรายด้าน และขวัญในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ ๘ อยู่ในระดับปานกลางทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน

๒. ภาวะผู้นำของผู้บริหาร และขวัญในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ ๘ จำแนกตามความคิดเห็นของครูที่เป็นพระภิกษุ และครูที่เป็นฆราวาส โดยภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน

๓. ภาวะผู้นำของผู้บริหาร โดยภาพรวมส่งผลต่อขวัญในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา กลุ่มที่ ๘ โดยภาพรวม

อังคณา สำเภาประเสริฐ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์แนวคิด ในการปลูกฝังจริยธรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการปลูกฝังจริยธรรมในโรงเรียน

^{๑๒๐} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, “รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๐-๑๒๓.

^{๑๒๑} ปนัดดา พังงา, “ความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดู นิสัยในการเรียน และแบบการคิดของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๓๗

^{๑๒๒} พระมหาณัฐพล คำต่อน, “ภาวะผู้นำของผู้บริหารที่ส่งผลต่อขวัญในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา”, วิทยานิพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘),

และนอกโรงเรียนจะเหมือนกัน โดยใช้ลักษณะคำกล่าวเรื่องที่ให้ข้อคิด ให้คำแนะนำให้เหตุผล ใช้คำถามเปรียบเทียบผู้เป็นเรื่อง ยกตัวอย่าง ยกสุภาษิต เป็นต้น^{๑๒๓}

วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์ กล่าวว่าหลักพุทธธรรม ที่สอดคล้องกับ หลักการบริหารและเหมาะสมแก่ผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ครอบคลุมหลักการครองตน ครองคน ครองงาน จำนวน ๗ หลักธรรม ได้แก่ ธรรมอันทำให้งาม ๒, สุจริต ๓, ขรวาสาธธรรม ๔, สังคหะวัตถุ ๔, กัลยาณมิตร ๗, สัมปยุตธรรม ๗ และโยนิโสมนสิการ ๑๐^{๑๒๔}

คมเพชร ฉัตรศุภกุล ได้ทำการศึกษาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนที่กำลังเรียนในระดับ มัธยมศึกษาปีที่ ๑ - ๓ เพศชายและหญิง อายุ ๑๓ ปี ในเขตการศึกษาที่ ๑ - ๑๒ ที่ครอบคลุมจังหวัด ต่าง ๆ ในภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๒,๑๐๙ คนพบว่า ความกตัญญูอยู่ในระดับมาก ส่วนความขยันหมั่นเพียร ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความมีวินัย ความมั่นใจ ความรับผิดชอบ ความสามัคคี และความอดทนอยู่ในระดับปานกลาง และพบว่าปัญหา และอุปสรรค ในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามความคิดเห็นของบิดา มารดา จำนวน ๑๐๐ คน ครูอาจารย์ ๑๐๐ คน และสื่อมวลชนจำนวน ๘๐ คน พบว่า ส่วนมากขาดวินัย ขาดความรับผิดชอบ ขาดความอดทน ไม่มีวินัยอดทน ไม่ค่อยมีน้ำใจ ไม่ให้ความร่วมมือ ไม่ประหยัดแต่ฟุ่มเฟือย ไม่เชื่อฟังครู-อาจารย์ บิดามารดา ไม่ซื่อสัตย์ ไม่ตรงต่อเวลา ก้าวร้าวใช้ความรุนแรงไม่ได้รับการฝึกอบรม คุณธรรมจริยธรรมจากทางบ้าน เลียนแบบสื่อโฆษณา โดยขาดวิจารณญาณ รับวัฒนธรรมจากต่างชาติ โดยไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบตามลำพัง

ส่วนปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวกับบิดามารดา พบว่า บิดามารดา ไม่มีเวลาให้บุตรธิดาได้ อยู่ใกล้ชิด มัวแต่ยุ่งกับการทำงาน ไม่เป็นแบบอย่างที่เหมาะสม ไม่กล้าแนะนำอบรมสั่งสอนบุตรธิดา บิดามารดายอมรับความเป็นจริงเกี่ยวกับความประพฤติของบุตรธิดาไม่ได้ และประการสำคัญไม่ได้รับความร่วมมือ สนับสนุนจากบิดามารดา นอกจากนี้ยังมีปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับครู - อาจารย์ และสถาบันการศึกษาพบว่าสถาบันการศึกษาไม่ได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม อย่างจริงจัง ครูมีภาระงานการสอนและงานธุรการมากไม่มีเวลาอบรมสั่งสอนเด็ก ขาดการประสานงานร่วมกันระหว่างบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ ของโรงเรียนและสถาบันการศึกษา ขาดการจัด กิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งควรจัดเวลาเพื่อพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมให้นักเรียนอย่างน้อย สัปดาห์ละ ๑ ชั่วโมง ในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม ควรให้สื่อเทคโนโลยีที่ ทันสมัยให้ผู้เรียน ได้มีส่วนร่วมภายหลังการจัดกิจกรรม ควรมีการติดตามผล และครูอาจารย์ใน โรงเรียนควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน^{๑๒๕}

^{๑๒๓} อังคณา สำเภาประเสริฐ, “การวิเคราะห์แนวคิดในการปลูกฝังจริยธรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (คุศศาสตรมหาบัณฑิต : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗)

^{๑๒๔} วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์, “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม”, วารสารศึกษาศาสตร์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒, (พฤศจิกายน ๒๕๔๔-มีนาคม ๒๕๕๐), หน้า ๗๓.

^{๑๒๕} คมเพชร ฉัตรศุภกุล, “การศึกษาและพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กและเยาวชนไทย ระดับมัธยม”, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๗),

พิเชษฐ์ ดลแมน ได้ศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มีต่อผลของโครงการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในโรงเรียนดอนไทรงามพิทยาคม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาภาคเหนือ เขต ๑ ผลการวิจัยพบว่า^{๑๒๖}

๑) ความคิดเห็นของครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่อผลของโครงการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของโรงเรียนดอนไทรงามพิทยาคม โดยรวมอยู่ในระดับมาก

๒) ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ต่อผลของโครงการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของโรงเรียนดอนไทรงามพิทยาคม พบว่ามีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

๓) ความคิดเห็นของครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่อผลของโครงการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของโรงเรียนดอนไทรงามพิทยาคม อยู่ในระดับมาก

๔) ข้อเสนอแนะของครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ต่อผลของโครงการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของโรงเรียนดอนไทรงามพิทยาคมพบว่าเป็นโครงการที่ดีควรได้รับการสนับสนุนส่งเสริมตลอดไป การจัดกิจกรรมควรสอดแทรกคุณค่าความเป็นมนุษย์คือธรรมและจริยธรรมเข้าไปในหลักสูตรสถานศึกษาและแผนการจัดการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมควรมีหลากหลายรูปแบบเน้นการนำไปใช้ปฏิบัติในชีวิตจริง

งามนิตย์ สิริพงษ์ ได้วิจัยเรื่อง “การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนของโรงเรียนพระวิสุทธีวงศ์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี” ผลการวิจัยพบว่า^{๑๒๗}

๑) การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนของครูโรงเรียนพระวิสุทธีวงศ์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ในด้านการจัดการเรียนการสอนและด้านการจัดกิจกรรมเสริม เกี่ยวกับความกตัญญู ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ และความเอื้อเฟื้อ โดยรวมของแต่ละด้านอยู่ในระดับดีมากและเมื่อพิจารณาเป็นรายเรื่องของแต่ละด้านพบว่าทุกเรื่องอยู่ในระดับมากเช่นกัน

๒) เจตคติของครูที่มีต่อการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนไม่มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนของครูในเรื่องความกตัญญูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนของครู โดยรวมและเป็นรายเรื่องอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

๓) ผลการอภิปรายกลุ่ม สรุปว่า นักเรียนมีความพอใจในการเรียนการสอนที่มีบูรณาการจริยธรรมในรายวิชาต่าง ๆ การจัดบรรยากาศให้เหมือนบ้านและอุทยานการศึกษา การจัด

^{๑๒๖} พิเชษฐ์ ดลแมน, “ความคิดเห็นของครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ต่อผลของโครงการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของโรงเรียนดอนไทรงามพิทยาคม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาภาคเหนือ เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม สาขาการบริหารการศึกษา, ๒๕๔๘),

^{๑๒๗} งามนิตย์ สิริพงษ์, “การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนของครูโรงเรียนพระวิสุทธีวงศ์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร , ๒๕๔๗),

กิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนของครูเป็นสิ่งที่ดี ชอบกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมมากกว่าการเรียนรู้จริยธรรมในชั้นเรียน เช่น ค่ายจริยธรรม กิจกรรมในวันสำคัญทางวัฒนธรรม ประเพณีและทางศาสนา เป็นสิ่งที่พวกเขาได้ลงมือกระทำ แสดงออก ได้ประสบการณ์ และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ดี

พระมหาบรรจง จนตคุโต ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ผลการพบว่า ผู้บริหาร /ครูผู้สอนและผู้ปกครองมีความเห็นสอดคล้องกันว่า การพัฒนาระบบประชาสัมพันธ์ของศูนย์พุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสวนดอก ควรมีขอบเขตที่กว้างขวางมากขึ้นและมีประสิทธิภาพครอบคลุมกลุ่มเป้าหมาย มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของศูนย์ให้เป็นที่รู้จักของสาธารณชน เช่น สื่อทางวิทยุชุมชน สื่อสิ่งพิมพ์ในรูปวารสาร จุลสาร สื่อหนังสือพิมพ์ หรือสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น ส่วนกลุ่มผู้เรียน มีความเห็นให้มีการจัดกิจกรรมที่สนุกสนานควบคู่กับการจัดการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา^{๑๒๘}

ฐิตินันท์ ภควัฒนการ ได้วิจัยเรื่อง คุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม พบว่า ระดับความรู้ในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม โดยภาพรวมและรายด้าน ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความมีน้ำใจเสียสละ และความประหยัด พบว่าอยู่ในระดับสูงเช่นเดียวกัน ระดับพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมโดยภาพรวมและรายด้าน ก็อยู่ในระดับสูง เมื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมคุณธรรมจริยธรรมตามตัวแปรเพศ ระดับช่วงชั้น การศึกษาของบิดาและมารดา และอาชีพของผู้ปกครอง พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ยกเว้นรายได้ของผู้ปกครองไม่พบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ^{๑๒๙}

พระประกาศิต ปณณโร (ยามประโคน) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านสะแกขา ตำบลสะแกขา อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัย พบว่าครู เป็นผู้มีบทบาทต่อนักเรียนทั่วไปในด้านการจัดการเรียนการสอน การเลือกเนื้อหาให้เหมาะสมกับนักเรียน การใช้เทคนิคและวิธีการสอน นอกจากนั้นครูยังเป็นผู้ช่วยพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน โดยมุ่งหวังพัฒนาให้ศิษย์เป็นคนดี คนเก่ง มีทักษะความคิด และการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง ในด้านเทคนิค และวิธีการสอนวิชาพระพุทธ ศาสนาของโรงเรียนวัดบ้านสะแกขา พบว่า ครูใช้กิจกรรมต่าง ๆ สำหรับการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนทั้งในด้านพฤติกรรมทางกาย วาจาและจิตใจ ปลุกเร้าให้มีส่วนร่วม ให้โอกาสและเห็นความสำคัญ มีการฝึกทักษะใหม่ให้นักเรียน จัดสถานที่ให้เหมาะสมแก่นักเรียน สร้างบรรยากาศและมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ส่วนวิธีการสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่สำคัญคือ แบบบรรยาย แบบสาธิต ทำกิจกรรม

^{๑๒๘} พระมหาบรรจง จนตคุโต , “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต* , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐),

^{๑๒๙} ฐิตินันท์ ภควัฒนการ, “การศึกษาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ”, *วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต* , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม , ๒๕๕๐),

กลุ่ม การแสดงบทบาทของนักเรียน แนวทางการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน พบว่า ครูและโรงเรียนได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ กิจกรรมไหว้ครู กิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา กิจกรรมวันพบผู้ปกครอง กิจกรรมเสวนาธรรมกิจกรรมเดินจงกรมเพื่อสุขภาพ กิจกรรมต้นไม้พูดได้ กิจกรรมนั่งสมาธิ โครงการค่ายพุทธบุตร การสวดมนต์ทุกวันศุกร์ และการสอบสนามหลวง ฯลฯ กิจกรรมดังกล่าวเป็นการส่งเสริมให้นักเรียน เกิดจิตสำนึก และเป็นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในทางอ้อม ที่แสดงถึงความสามัคคี ความเสียสละ การประพฤติตนตามหลักพระพุทธศาสนา^{๑๓๐}

ปริญญญา ตรีธัญญา ได้วิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาจริยธรรมของเยาวชนนั้นควรได้รับความร่วมมือจากทั้งภาครัฐ เอกชน สามารถทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ ด้านบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน พระสงฆ์ควรนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน เช่น การปฏิบัติสมาธิ เพื่อให้เยาวชนมีจิตใจสงบและโอภาสอารีต่อผู้อื่น พระสงฆ์ควรเป็นแบบทางสังคมด้านความประพฤติที่ดี ควรประพฤติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้เยาวชนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และในการสอนต้องคำนึงถึงช่วงวัยของเยาวชนด้วย พระสงฆ์ควรเตือนให้เยาวชนรู้จักความประมาท และควรกล่าวถึงโทษของความประมาท โดยนำเหตุการณ์ปัจจุบันมาแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรม พระสงฆ์ควรส่งเสริมให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และควรจัดกิจกรรมควบคู่ไปกับการให้ความรู้ เช่นการจัดค่ายคุณธรรม และต้องนำสื่อมัลติมีเดียมาประกอบการสอน เพื่อเป็นการจูงใจให้เยาวชนสนใจ พระสงฆ์ควรมีบทบาทเป็นผู้นำเยาวชนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณี ให้เยาวชนเกิดความรักหวงแหน และรู้จักช่วยเหลือสังคมโดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามความเหมาะสม^{๑๓๑}

พรพานิ ทับทิมโต ได้วิจัยเรื่อง การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในเยาวชน ผลการ ศึกษาพบว่า โรงเรียนทอสีเป็นโรงเรียนที่สอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงประถมศึกษา ซึ่งเรียกได้ว่ามีเยาวชนของชาติศึกษาอยู่ที่นี่เป็นจำนวนมาก โรงเรียนทอสีได้ทำการปลูกฝังให้เด็กนักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรมควบคู่ไปกับการศึกษาเล่าเรียนทางด้านวิชาการด้วย อีกทั้งนโยบายหรือแก่นหลักของโรงเรียนก็เน้นให้นักเรียนนั้นมีคุณธรรมจริยธรรม ความดีงามอยู่ในตัวเอง โรงเรียนมีการพัฒนาเด็กนักเรียนทางด้าน พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งเป็นหลักในการพัฒนา มิใช่เพียงแต่เด็กนักเรียนเท่านั้นที่ได้รับการพัฒนาทางด้านนี้ แต่รวมทั้งครู ผู้บริหารทั้งหลายก็ได้รับการพัฒนาด้วย ซึ่งทำให้โรงเรียนนี้มีการพัฒนาคนอย่างแท้จริง และที่สำคัญโรงเรียนทอสีนั้นยังเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งแตกต่างจากโรงเรียนทั่วไป กล่าวคือ เป็นโรงเรียนที่ใช้หลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้านำมาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจถึงหลักพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไปพร้อม ๆ กับการรู้ถึงวิชาการ ความรู้ทั้งหลายที่โรงเรียนสั่งสอนให้ แต่ที่สำคัญไปกว่านั้นก็คือ โรงเรียนเน้นที่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นหลักความจริงของสรรพสิ่งทั้งหลายที่โรงเรียนเรียกว่า

^{๑๓๐} พระประกาศิต ปญญาโร (ยามประโคน) , “บทบาทของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านสะแกฯ ตำบลสะแกฯ อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒),

^{๑๓๑} ปริญญญา ตรีธัญญา, “บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน ”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗),

วิชาชีวิต มากกว่าทางด้านวิชาการที่โรงเรียนทั่วไปสั่งสอนได้ ดังนั้นจากจุดนี้จะเห็นได้ว่าโรงเรียนทอสี ไม่ได้เน้นการปลูกฝังให้นักเรียนมีความรู้ทางด้านวิชาการเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังปลูกฝังคุณงามความดี ศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมลงสู่เด็กด้วยการปฏิบัติที่จะนำผู้เรียนเข้าใจถึงหลักธรรมคำสอนทั้งหลายได้ ซึ่งจุดนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมลงสู่เด็กและเยาวชนไทย ให้มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความดีงาม คุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้เยาวชนไทยทั้งหลายกลายเป็นทรัพยากรที่ดีของชาติ และพัฒนาประเทศให้ก้าวสู่ความเจริญทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจสืบต่อไป^{๑๓๒}

พระครูสังฆรักษ์พรหมลิขิต ยโสโร (คำเกษ) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีวิชัยวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัย พบว่า ๑) นักเรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีวิชัยวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ ๒) ผลการเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีวิชัยวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความแตกต่างตัวแปร เพศ อายุ ระดับการศึกษาและระดับผลการเรียน มีผลให้ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมไม่แตกต่างกัน จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ส่วนอาชีพผู้ปกครองนั้น แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ และ ๓) ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรค และแนวทางในการแก้ปัญหาบทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีวิชัยวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม พบว่า ปัญหาที่สำคัญได้แก่ เด็กนักเรียนบอຍและไม่เอาใจใส่ในการเรียน แนวทางในการแก้ไขปัญหา ได้แก่ ควรตั้งกฎระเบียบข้อบังคับในการลงโทษนักเรียนอย่างหนักในเรื่องนี้เรียน และส่งเสริมเด็กที่มีความขยันเรียนโดยมีทุนเรียนดี และทุนสำหรับผู้ขยันแต่ขาดทุนทรัพย์ในการเรียน^{๑๓๓}

พระมหาสิงห์ชัย ธมมชโย (เชียวสุก) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมเยาวชน ในตำบลศรีดงเย็น อำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่ จากผลการวิจัย พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ตามความคาดหวังของกลุ่มผู้ปกครอง มีความเห็นว่า พระสงฆ์ทาบบทบาทในด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศเป็นอันดับหนึ่ง และคาดหวังให้พระสงฆ์แสดงบทบาทในการอบรมเยาวชนให้ตั้งอยู่ในจริยธรรมให้มากขึ้น และการเป็นตัวอย่งที่ดีของเยาวชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและครอบครัวเนื่องจากผู้ปกครองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพนอกบ้าน ทำให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานทำได้ไม่เต็มที่^{๑๓๔}

^{๑๓๒} พรพณีย์ ทับทิมโต, “การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในเยาวชน”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐),

^{๑๓๓} พระครูสังฆรักษ์พรหมลิขิต ยโสโร (คำเกษ), “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีวิชัยวิทยา อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

^{๑๓๔} พระมหาสิงห์ชัย ธมมชโย (เชียวสุก), “บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชนในตำบลศรีดงเย็นอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔),

ระพิน ชูชื่น ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน ในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่า ด้านการสั่งสอนอบรมทางด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนในสถานศึกษา พระสงฆ์ส่วนมากเคยเข้ามาสั่งสอนอบรมด้านคุณธรรมจริยธรรม ให้นักเรียนมากกว่าสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง โดยส่วนมากเป็นครูสอนจริยศึกษาประจำโรงเรียนมากที่สุด รองลงมาคือ เป็นวิทยากรรับอาราธนามาแสดงพระธรรมเทศนา หรือแสดงปาฐกถาธรรม ส่วนเนื้อหาที่สั่งสอนคือ เรื่องความเมตตากรุณามากที่สุด รองลงมาคือเนื้อหาเกี่ยวกับความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ นอกจากนี้พระสงฆ์ส่วนมากยังเคยมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมในวันสำคัญร่วมกับโรงเรียน โดยเป็นผู้ให้ความร่วมมือกับคณะครูอาจารย์มากที่สุด ส่วนการจัดกิจกรรมภายในสถานศึกษา พระสงฆ์ส่วนมากมีส่วนร่วมในการจัดรายการตอบปัญหาทางจริยธรรมในโอกาสพิเศษของโรงเรียนมากที่สุด รองลงมาคือ โครงการอบรมศีลธรรมนักเรียนภาคฤดูร้อน

ด้านการให้คำแนะนำปรึกษาปัญหาจริยศึกษาในโรงเรียน พระสงฆ์ส่วนมากเคยให้คำแนะนำแก่นักเรียนในเรื่องความกตัญญูกตเวทิมากที่สุด รองลงมาคือ ความเมตตา กรุณา อุเบกขา และด้านการเป็นสื่อกลางระหว่างโรงเรียนกับชุมชน พระสงฆ์ส่วนมากเคยมีส่วนร่วมในการชักชวนสมาชิกในชุมชนให้เข้าร่วมกิจกรรมทางจริยธรรมที่โรงเรียนจัดขึ้น โดยกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาที่พระสงฆ์ชักชวนแก่สมาชิกในชุมชนมากที่สุด ได้แก่ กิจกรรมวันวิสาขบูชา มากที่สุด รองลงมาคือ วันมาฆบูชา สำหรับกิจกรรมเกี่ยวกับ ศาสนพิธีของโรงเรียนที่พระสงฆ์ ให้การชักชวนมากที่สุด คือ การตักบาตร รองลงมาคือ การฟังเทศน์^{๑๓๕}

๒.๔.๒ งานวิจัยต่างประเทศ

Holstein ได้ทำการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็กวัยรุ่น และติดตามการของเด็กทำการศึกษาแบบระยะยาวช่วงสามปี กลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กวัยรุ่น ชาย หญิง อายุ ๑๓ ปี จำนวน ๕๓ คน ที่มีสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมระดับเดียวกัน พบว่า เด็กวัยรุ่นหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ ๓ และเด็กวัยรุ่นชายอยู่ขั้นที่ ๒ ต่อมาเมื่อมีการวัดซ้ำเมื่อเด็กมีอายุ ๑๖ ปี พบว่า วัยรุ่นชายมีพัฒนาการทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ ๔ ขณะที่วัยรุ่นหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมอยู่ในขั้นที่ ๓ และ ๕ ปีต่อมา มีการวัดซ้ำอีก ปรากฏว่า เด็กวัยรุ่นชายและหญิงมีพัฒนาการทางจริยธรรมก้าวหน้าเร็วมาก^{๑๓๖}

DiGiacomo ได้ทำการศึกษาพบว่า วิธีการสอนจริยธรรมให้แก่ นักศึกษาวัยรุ่น ให้ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับการสอนว่าอะไรถูก อะไรผิด อาจารย์ผู้สอน ต้องให้ความสำคัญต่อปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมใน ๓ ประเด็นหลัก คือ

- ๑) ด้านวัฒนธรรม
- ๒) ด้านปรัชญาและความเชื่อ
- ๓) ด้านศาสนา

^{๑๓๕} ระพิน ชูชื่น “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐),

^{๑๓๖} Holstein, C.B. “Irreversible, Stepwise Sequence in the Development of Moral Judgment”, **A Longitudinal Study of Males and Females**, (Child Development. 47 (9) : 1976).

วิธีการที่จะสอนนักศึกษาวัยรุ่นให้มีความคิด และมีความรู้สึกเกี่ยวกับคำว่า “สิ่งใดถูก” และ “สิ่งใดผิด” จะต้องคำนึงถึงแรงผลักดันทางสังคมเป็นสำคัญ นอกจากนี้สื่อต่าง ๆ ก็มีผลสำคัญในการส่งเสริม หรือ อาจจะทำให้ขัดแย้ง ต่อการปลูกฝังค่านิยม ทศนคติ คำสอนที่เกี่ยวกับจริยธรรมจากคำสอนที่มาจากครอบครัว ศาสนา และสถานศึกษา^{๑๓๗}

McMullen ได้ศึกษาเกี่ยวกับวินัยและระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายและมัธยมศึกษาตอนต้นในเขตเมือง เพื่อเน้นพัฒนาวัยรุ่น พบว่าปัญหาทางวินัยส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากพฤติกรรมของโรงเรียน เพราะนักเรียนต้องการสิ่งแวดล้อมที่ดี ยึดหยุ่นได้ โรงเรียนให้ความสนใจเอาใจใส่และมีระเบียบวินัย การวิจัยโดยสนับสนุนให้โรงเรียนจัดระบบอย่างมีประสิทธิภาพได้ดังนี้^{๑๓๘}

- ๑) ฝึกครูให้มีการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีในการเรียนการสอน
- ๒) สร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นภายในโรงเรียน
- ๓) กำหนดความรับผิดชอบต่อปัญหาโดยการให้คำปรึกษากำหนดแนวทางของพฤติกรรม
- ๔) กำหนดโครงการให้นักเรียนหยุดพักการเรียนชั่วคราว
- ๕) วางแผนพัฒนาผู้ทำผิดบ่อย ๆ แต่ละคนเป็นอย่างดี
- ๖) ให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมรับรู้และเกี่ยวข้องในการรักษาระเบียบวินัยของโรงเรียน

Nina Mazar ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับความไม่ซื่อสัตย์ของคนที่ไม่เชื่อตัวเองซื่อสัตย์ พบว่าบุคคลทั่วไปมักคิดว่าตัวเองเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ แต่จากการทดลองทำให้ทราบว่า การกระทำที่ทุจริตในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่มีใครรู้ หรือไม่มีผลกระทบมากนัก เพื่อผลประโยชน์ของตนเองสิ่งเหล่านี้บุคคลที่กระทำก็มักเชื่อว่าตนเองไม่ได้ทำการทุจริต จากการวิจัยพบว่าในตลาดมีการทุจริตในลักษณะแบบนี้มาก อาทิ การโกงตาชั่ง การไม่ทอนเงินจำนวนน้อย ๆ โดยคิดบวกเป็นค่าสินค้า แต่จากการทดลองยังพบอีกว่า บุคคลในอีกกลุ่มหนึ่ง คือ บุคคลที่ทำงานในโรงงาน ข้าราชการ พนักงานบริษัท จะไม่ทำการทุจริตในผลประโยชน์เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ถ้าผลประโยชน์นั้นมากพอที่จะส่งผลให้ความสุจริตที่ตนมีอยู่ลดน้อยลงไป จนเกิดการทุจริตขึ้นได้^{๑๓๙}

Ruggiero ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การปลูกฝังค่านิยมทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็น โดยเห็นว่า ค่านิยมจะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาจริยธรรม คือ ๑) การเห็นคุณค่าของผู้อื่น (Respect for persons) ซึ่งจะเป็พื้นฐานให้เกิดการปฏิบัติตนการเข้า ไปมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างให้เกียรติ และเห็นคุณค่า ๒) ความตรงไปตรงมา (fairness) หมายถึง การปลอดจากความรู้สึกสำเียง หรืออคติ ด้วยความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติต่อผู้อื่นไม่เท่าเทียมกัน ๓) ความยุติธรรม (justice)

^{๑๓๗} DiGiacomo, James J, “Teaching Right From Wrong : The Moral Education of today’s Youth”, **National Catholic Education**, (Washington DC, 2000).

^{๑๓๘} McMullen, C.M. “Effective Discipline and Contingency Management System in an Urban Junior High/Middle School with and Emphasis on Development Needs to Young Adolescent”, **Dissertation Abstracts International**, (46 (7) : 1985).

^{๑๓๙} Nina Mazar, **The Dishonesty of Honest People : A Theory of Self-Concept Maintenance**, (Toroto : University of Toronto, 2007).

หมายถึง การปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ บนพื้นฐานของกฎกติกาอย่างเดียวกัน ๔) ความเอื้ออาทร (caring) หมายถึง การเอาใจใส่ใน ความสนใจ ความต้องการ ความจำเป็น และความทุกข์ความสุขของคนอื่นโดยพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเมื่อผู้อื่นต้องการ ๕) มีกฎที่ทรงคุณค่า (golden rule) คือ ควรมีหลักการประจำใจว่า จงปฏิบัติต่อกันประดุจดังที่ท่านต้องการให้คนอื่นปฏิบัติต่อตนเอง โดยมีหลักอยู่ในใจว่าก็ต้องมีเมตตา สามารถเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ พร้อมให้ความร่วมมือ ใจกว้างมีความอดทนอดกลั้น มีความเป็นมิตรมีจรรยาบรรณ ๖) ควบคุมตนเองได้ (self - control) โดยสามารถควบคุม อารมณ์ของตนเองไม่แสดงการกระทำที่ไร้เหตุผล ๗) มีความรับผิดชอบ (sense of responsibility) คือ การยอมรับผิดชอบผลของการกระทำที่เกิดขึ้นจากการเลือกของตนเอง โดยไม่โยนความผิดไปให้ผู้อื่น หากผลของการกระทำออกมาในเชิงลบ ๘) ความซื่อสัตย์ (honesty) คือ การยึดถือแนวทาง ที่ถูกต้อง ไม่หลอกลวงผู้อื่นและตนเอง ๙) ยอมรับในอำนาจหน้าที่ของบุคคล (respect for authority) คือ การให้ความเคารพต่ออำนาจหน้าที่เพื่อให้งานและการอยู่ร่วมกันดำเนินไปได้อย่าง เป็นระบบระเบียบ ๑๐) มีความจงรักภักดี (loyalty) คือ การมั่นคงต่องานต่อบุคคลหรือต่อองค์กร ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งอาจไม่ใช่เฉพาะบุคคลที่อยู่เหนือเท่านั้น เช่น ครอบครัว นายจ้าง และเพื่อน เป็นต้น^{๑๔๐}

Ingersoll ได้ทำการวิจัยเรื่องพระสงฆ์กับมรรค : การวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในหมู่บ้านภาคกลางในประเทศไทยพบว่า การเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ในชนบทเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพความเป็นอยู่ เนื่องมาจากอิทธิพลทั้งภายในและภายนอกชนบท การคมนาคมที่เจริญขึ้นทำให้พระสงฆ์และชาวบ้านมีความคิดมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับค่านิยมใหม่ ๆ เข้ามาแทน ชาวบ้านเริ่มจะละทิ้งหน้าที่ที่เคยปฏิบัติกันมา และเริ่มรับความคิดใหม่ ๆ เข้ามาแทน ดังนั้นพระสงฆ์จึงจำเป็นต้องปรับตัวเอง ให้สนองกับความคิด ความเชื่อแนวใหม่ทั้งของพระสงฆ์และชาวบ้าน^{๑๔๑}

Ried.R ได้วิจัยเรื่อง ศีลธรรมและจริยธรรมที่ควรสอนในห้องเรียน พบว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจทัศนคติของครูเกี่ยวกับการสอนศีลธรรมในโรงเรียน ผู้วิจัยได้ตั้งสมมุติฐานว่า ครูในโรงเรียนมัธยมศึกษา มีความคิดเห็นว่า ควรจะเน้นเรื่องศีลธรรมจรรยาในการสอนในห้องเรียน วิธีการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้คือ การสัมภาษณ์ครูโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอ โดยการสุ่มตัวอย่างจากครูผู้สอนในหมวดวิชาต่าง ๆ จำนวน ๑๐๕ คน เพื่อถามความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการสอนศีลธรรม ผลการวิจัยปรากฏว่าครูส่วนใหญ่เห็นว่าครูทุกคนควรสอนศีลธรรมจริยธรรม และควรสอนสอดแทรกกับวิชาอื่น ๆ ในห้องเรียน ครูที่มีประสบการณ์ในการสอนมากเห็นว่าศีลธรรมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องสอนในโรงเรียน^{๑๔๒}

สรุปได้ว่า พระธรรมวิทยากรถือเป็นหลักในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน นักศึกษาตลอดจนชุมชนและสังคม เพราะพระธรรมวิทยากรเป็นผู้ให้คำแนะนำ ให้หลักการ หลักธรรม ซึ่งเป็นการกำหนดรูปแบบและวิธีการ ในปัจจุบันจะเห็นว่ามีจำนวนมาก จากการศึกษา

^{๑๔๐} Ruggiero, *Saving Your Child's Mind*. Illinois : Charles C.Thomas Press, (1988).

^{๑๔๑} Ingersoll, Jasper Cooke, “The Priest and Path : An Analysis of the Priest Role In a Central Thai Village”, *Doctor’s Thesis*, (Cornell : Cornell University, 1963).

^{๑๔๒} Ried.R, *Moral and Spiritual Values to Teach or Not to Teach*, *Journal of Secondary Education*. (1970).

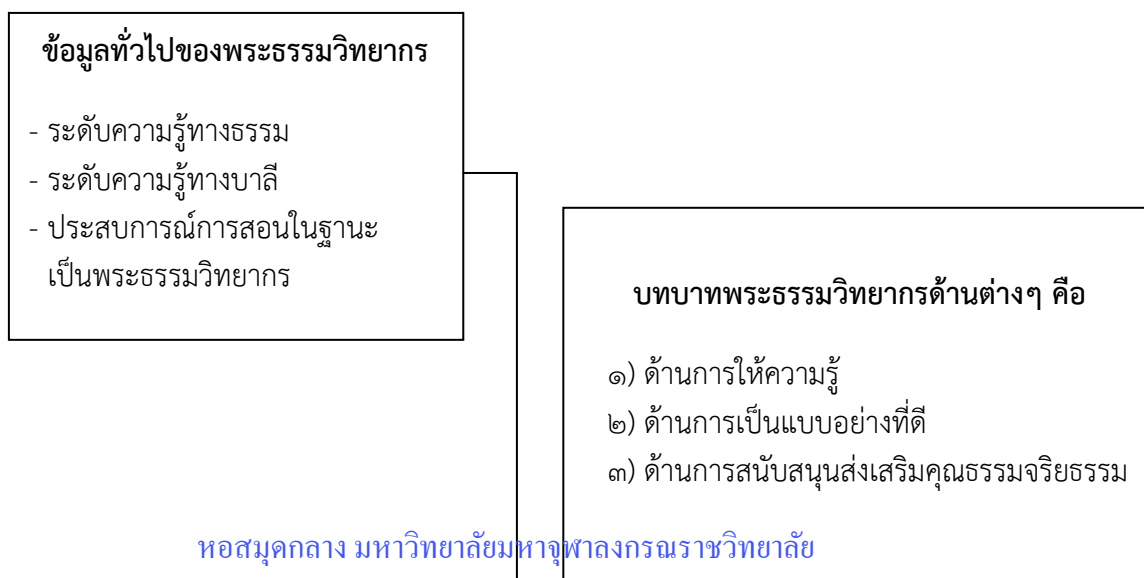
งานวิจัย จึงสรุปได้ว่า พระธรรมวิทยากรซึ่งเป็นพระสงฆ์นั้นมีบทบาทต่อสังคมอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการอบรมสั่งสอน ด้านการสาธารณูปโภคอุปโภค ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ด้านการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และด้านอื่น ๆ อีกมากมาย พระธรรมวิทยากรในสถานศึกษาจึงมีบทบาทอย่างมากต่อนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษา เรื่องดังกล่าวคือบทบาทการของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาเป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีปฏิบัติแบบพุทธศาสนาระหว่างพระธรรมวิทยากรและนักเรียนนักศึกษารวมทั้งสถานศึกษาด้วย ซึ่งการตัดสินใจแสดงบทบาทการของพระธรรมวิทยากรในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ ศักยภาพและความสามารถของพระธรรมวิทยากรที่จะส่งเสริมนักเรียนนักศึกษา ตลอดจนกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ มีส่วนเกี่ยวเนื่องขยายรวมไปถึง ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นพระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชนถ้าพระธรรมวิทยากรไม่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียนนักศึกษา สถานศึกษา และได้รับความศรัทธาน้อยจากบุคลากรในสถานศึกษา พระธรรมวิทยากรก็จะไม่สามารถแสดงบทบาทที่ดีในแนวทางที่พัฒนาได้

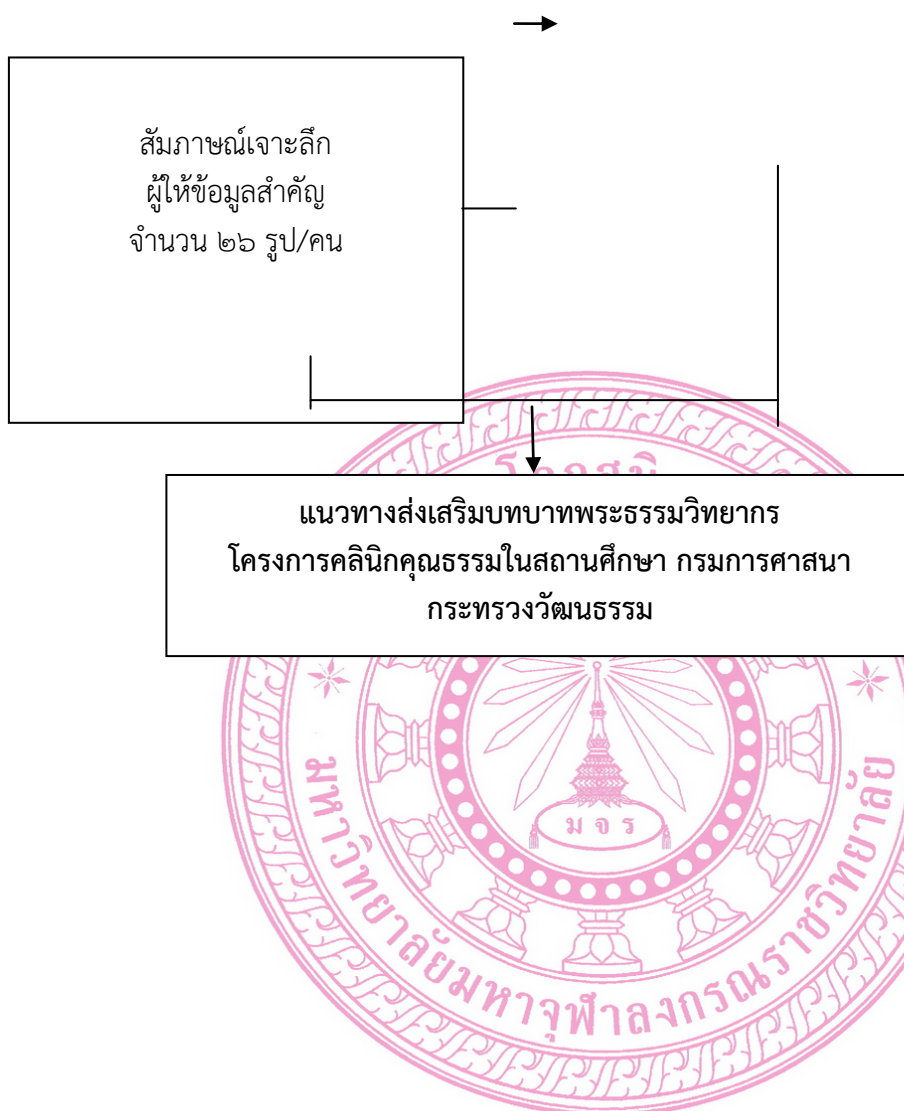
จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท แนวคิดในการส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทพระธรรมวิทยากรกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และแนวทางส่งเสริม คุณธรรมและจริยธรรม นั้น จะเห็นว่ามีผู้แสดงแนวคิดและมีทฤษฎีมากมายที่ได้กล่าวถึงเรื่องดังกล่าว จากการศึกษามาแล้ว จึงทำให้ทราบและเข้าใจในเรื่องบทบาทเป็นอย่างดีและจะนำไปสู่การศึกษา แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม ว่ามีบทบาท และมีแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรเช่นไร

๒.๕ กรอบแนวคิดของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้มีกรอบแนวคิดที่จะศึกษาวิจัยดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงกรอบแนวคิดของการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการ วิจัยแนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ลำดับขั้นตอนในการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้ คือ

- ๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา
- ๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๓ การสร้างเครื่องมือในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยทำการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive หรือ Judgmental Sampling) คือ กำหนดเป็นคุณลักษณะเฉพาะเจาะจงลงไป

ในการ วิจัยแนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม นั้น ผู้วิจัยได้คัดเลือกสถานศึกษาเพื่อใช้ในการกำหนดกลุ่มเป้าหมาย ๔ สถานศึกษา ซึ่งใช้วิธีเลือกสถานศึกษาโดยมีพื้นที่เป้าหมายในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค คือ ภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยได้ข้อมูลโดยภาพรวม และได้กลุ่มเป้าหมาย ๔ กลุ่มดังต่อไปนี้

- (๑) ผู้รับผิดชอบโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ๒ คน
- (๒) ผู้บริหารสถานศึกษา ๔ คน
- (๓) พระธรรมวิทยากร ๔ คน
- (๔) นักเรียนนักศึกษา ๑๖ คน

ตาราง ๓.๑ แสดงจำนวนของผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ลำดับ	กลุ่มผู้ให้ข้อมูล	จำนวน รูป/คน
๑	กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม	๒

๒	พระธรรมวิทยาการ	๔
๓	ผู้บริหารสถานศึกษา	๔
๔	นักเรียนนักศึกษา	๑๖
รวม		๒๖

ตาราง ๓.๒ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง
๑	พระใบฎีกาณอมศักดิ์ ปญฺญารโ	พระธรรมวิทยาการ วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๒	พระมหาประจักษ์ ถาวโร	พระธรรมวิทยาการ วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๓	พระพิชิต วิจิตรวิโส	พระธรรมวิทยาการ วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๔	พระอัครเดช โชติธนาโณ	พระธรรมวิทยาการ วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
๕	ดร.ชำนาญ อุปฮาด	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๖	ดร.สมจิตร ศิริเสนา	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๗	นายอักษรศิลป์ แก้วมawangศ์	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๘	นายศักดิ์ดา ถาวรพจน์	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคนิค นครสวรรค์
๙	ว่าที่ ร.ต.สุรติ อิมเอิบธรรม	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ อยุธยา
๑๐	นายวีระ จำลอง	ผู้ดูแลโครงการคลินิกคุณธรรม กรมการศาสนา
๑๑	นายภิเชก สารมณี	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
๑๒	นางสาวนรินทร์พร ศรีชนะ	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
๑๓	นางสาวขวัญใจ ท่งไชย	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
๑๔	นางสาวอุมาพร ขุนหอม	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น

ตาราง ๓.๒ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง
๑๕	นายณัฐธณ คุ่มสะอาด	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๑๖	ว่าที่ ร.ต.ไพรัช น้อยแสง	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๑๗	นางสาวณัฐนันท์ ตั้งสุจริตธรรม	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๑๘	นางสาวศิวลี แดงศรี	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๑๙	นางสาวอุไรวรรณ จันทมาศ	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๒๐	นายสุธินันท์ ชั่นกลาง	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ

๒๑	นายวสิษฐ์ พลเยี่ยม	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๒๒	นายอภิชัย พิมพ์กันหา	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๒๓	นางสาวอภิสร่า ละมั่งทอง	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๒๔	นายจักรินทร์ สุภาดี	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๒๕	นางสาวสุนิษา บุญศรี	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๒๖	นางสาวภาวินี อยู่พร้อม	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อศึกษา แนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม แบ่งเป็นดังนี้คือ

๓.๒.๑ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
ตอนที่ ๒ ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาท พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

ตอนที่ ๓ ศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและเพียงพอต่อการวิจัยรวมทั้งได้นึกถึงความเหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูลและความสะดวกในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจึงได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๒ ฉบับคือ

- (๑) แบบสัมภาษณ์สำหรับพระธรรมวิทยากร ผู้บริหารและ นักเรียนนักศึกษา
- (๒) แบบสัมภาษณ์สำหรับกรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๓.๓ การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

๑) ศึกษา ทฤษฎี เอกสาร ตำรา แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๒) สร้างแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างในการสร้างแบบสัมภาษณ์ได้นำตัวแปรที่จะศึกษามาเป็นข้อมูลในการสร้างแบบสัมภาษณ์

๓) นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จแล้วเสนออาจารย์ผู้ควบคุมภาคินพนธ์เพื่อตรวจสอบแนะนำ ปรับปรุงแก้ไข

๔) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแล้ว ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรง คุณภาพของเนื้อหา (Content Validity) และความถูกต้องของภาษา จำนวน ๕ คน ดังนี้คือ

๑. ผศ.ดร.จำรูญพริก บุญจันทร์ อาจารย์พิเศษ มมร.
๒. ผศ.บุญเลิศ จีรภัทร์ อาจารย์ประจำ มมร.
๓. ผศ.ดร.อินตา ศิริวรรณ อาจารย์ประจำ มมร.
๔. นายวันชาติ ขอพร ผอ.โรงเรียนวัดศรีประชา

๕. ดร.สมจิตร ศิริเสนา ผอ.วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุทธยา
- ๕) นำแบบสัมภาษณ์ที่ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อเสนอแนะ ไปปรึกษาอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม
- ๖) หลังจากนั้นจึงนำแบบสัมภาษณ์ที่ แก้ไขปรับปรุง อย่างละเอียดดีแล้วทำ เป็นฉบับสมบูรณ์เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากประชากร โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

๑) ผู้วิจัยได้ทำหนังสือจากคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงผู้ดูแลโครงการคลินิกคุณธรรม(กรมการศาสนา) ผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ พระธรรมวิทยากร

๒) นำหนังสือขอความอนุเคราะห์ร่วมมือ และแบบสัมภาษณ์ไปขอความร่วมมือจากผู้ดูแลโครงการคลินิกคุณธรรม(กรมการศาสนา) ผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ พระธรรมวิทยากร และนักเรียน

ขั้นตอนดำเนินการในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย มีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

๑) การเก็บข้อมูลโดยรวมพระธรรมวิทยากร ใช้การประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Groups) พระธรรมวิทยากรที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยมีพระธรรมวิทยากรมาร่วมประชุมสนทนากลุ่มจากการประชุมสัมมนาสรุปผลการปฏิบัติงานโครงการคลินิกคุณธรรม ของกรมการศาสนา จำนวน ๒๙ รูป

๒) การเก็บข้อมูลเจ้าของโครงการ ใช้วิธีการสัมภาษณ์ของโครงการ จำนวน ๒ คน

๓) การเก็บข้อมูลพระธรรมวิทยากร ใช้วิธีการสัมภาษณ์พระธรรมวิทยากรที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน ๔ รูป

๔) รูปแบบ การเก็บข้อมูลผู้บริหารสถานศึกษา ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา ที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน ๔ คน

๕) ในการเก็บข้อมูลนักเรียน ใช้วิธีการสัมภาษณ์นักเรียน ที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน ๑๖ คน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

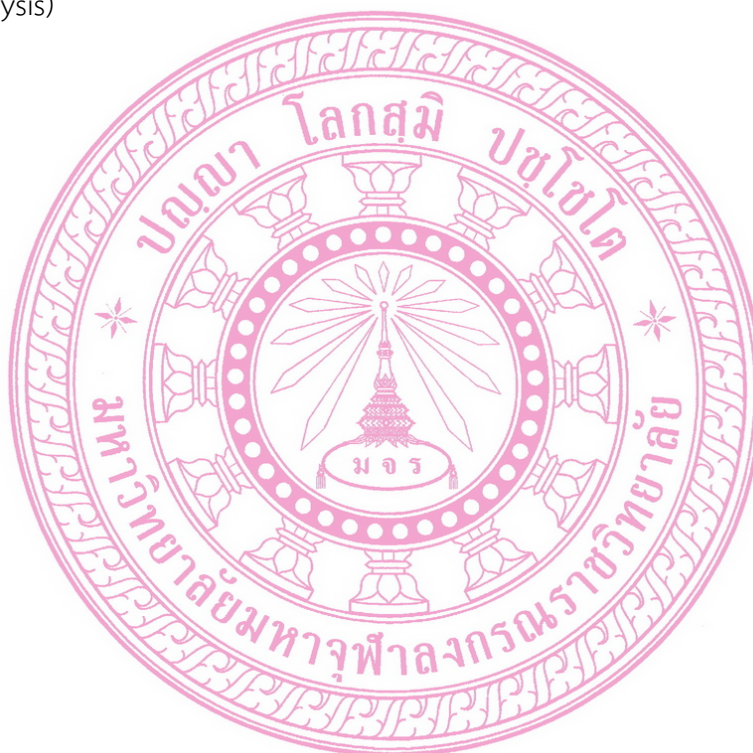
การวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เชิงการบรรยายเนื้อหาตามที่ปรากฏในข้อความ พิจารณาเนื้อหาโดยไม่มีอคติหรือความรู้สึกส่วนตัวเข้าไปพัวพัน ไม่เน้นการตีความหรือหาความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลัง หรือความหมายระหว่างบรรทัด และในการวิเคราะห์เนื้อหาบางครั้งอาจเป็นเพียงการระบุคุณลักษณะเฉพาะของข้อความหรือสาระอย่างเป็นระบบ

๑) ศึกษาเอกสารได้แก่ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๒) ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาท พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ในภาคสนาม ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริงโดยใช้แบบสัมภาษณ์

๓) รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าเอกสารและข้อมูลภาคสนาม นำมาจัดหมวดหมู่วิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่ได้กำหนดไว้เป็นแนวทางในการวิจัยเชิงคุณภาพ

๔) เรียบเรียงสรุปผลการวิจัยแล้วนำเสนอผลการศึกษาวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาเรื่อง แนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๖ รูป/คน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การวิเคราะห์ข้อมูล แนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าของโครงการคือ กรรมการศาสนา จำนวน ๑ คน วัฒนธรรมจังหวัด จำนวน ๑ คน พระธรรมวิทยากรจำนวน ๔ รูป ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน ๔ คน และนักเรียนจำนวน ๑๖ คน โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูล และเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ ๒ บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการให้ความรู้ ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี ด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

ตอนที่ ๓ ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

ตอนที่ ๔ ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาท พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

๔.๑ ลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยประกอบด้วยกรรมการศาสนาซึ่งเป็นผู้เริ่มโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา จำนวน ๑ คน วัฒนธรรมจังหวัดซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการประสานงานระหว่างกรรมการศาสนากับสถานศึกษาในจังหวัดนั้น ๆ จำนวน ๑ คน พระธรรมวิทยากรซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระธรรมวิทยากรประจำสถานศึกษาแต่ละสถานศึกษาในโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา จำนวน ๔ รูป ผู้บริหารของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา จำนวน ๔ คน และนักเรียนในสถานศึกษาโครงการคลินิกคุณธรรม จำนวน ๑๖ คน

ตาราง ๔.๑ แสดงจำนวนของผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ลำดับ	กลุ่มผู้ให้ข้อมูล	จำนวน รูป/คน
๑	กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม	๒

๒	พระธรรมวิทยากร	๔
๓	ผู้บริหารสถานศึกษา	๔
๔	นักเรียนนักศึกษา	๑๖
รวม		๒๖

ตาราง ๔.๒ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง
๑	พระใบฎีกาถนอมศักดิ์ ปญฺญารโ	พระธรรมวิทยากร วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๒	พระมหาประจักษ์ ถาวโร	พระธรรมวิทยากร วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๓	พระพิชิต วิจิตว์โส	พระธรรมวิทยากร วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๔	พระอัครเดช โชติธนาโน	พระธรรมวิทยากร วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
๕	ดร.ชำนาญ อุปฮาด	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๖	ดร.สมจิตร ศิริเสนา	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๗	นายอักษรศิลป์ แก้วมทางค์	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๘	นายศักดิ์ดา ถาวรพจน์	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคนิค นครสวรรค์
๙	ว่าที่ ร.ต.สุรดี อิมเอิบธรรม	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ ออยุธยา
๑๐	นายวีระ จำลอง	ผู้ดูแลโครงการคลินิกคุณธรรม กรมการศาสนา
๑๑	นายภิเชก สารมณี	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
๑๒	นางสาวนรินทร์พร ศรีชนะ	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
๑๓	นางสาวขวัญใจ พุ่งไชย	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น
๑๔	นางสาวอุมาพร ขุนหอม	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น

ตาราง ๔.๒ แสดงรายชื่อผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง
๑๖	ว่าที่ ร.ต.ไพรัช น้อยแสง	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๑๗	นางสาวณัฐนันท์ ตั้งสุจริตธรรม	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๑๘	นางสาวศิวลี แดงศรี	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์
๑๙	นางสาวอุไรวรรณ จันทมาศ	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๒๐	นายสุธินันท์ ชั่นกลาง	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๒๑	นายวชิษฐ์ พลเยี่ยม	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ

๒๒	นายอภิชัย พิมพ์กันหา	นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ
๒๓	นางสาวอภิสรา ละมั่งทอง	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๒๔	นายจักรินทร์ สุภาดี	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๒๕	นางสาวสุนิษา บุญศรี	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา
๒๖	นางสาวภาวินี อยู่พร้อม	นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา

๔.๒ ศึกษา บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

พระธรรมวิทยากรเมื่อ ได้รับอาราธนาเข้าไปช่วย อบรมสั่งสอน สอน บรรยายธรรม และ จัดกิจกรรมอบรมเยาวชนใน สถานศึกษา ผ่านโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา พระธรรมวิทยากร เหล่านี้ล้วนเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ แดกฉานในองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา และมีความ ประพฤติดี ปฏิบัติเหมาะสม^๑ อีกทั้งมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคมและระเบียบต่าง ๆ ที่เป็นข้อบังคับเพื่อความประพฤติที่เรียบร้อย ร้อยทั้งทางกายและวาจา กล่าวได้ว่าพระสงฆ์มีทุนทาง สังคมที่สามารถเป็นแบบอย่างทางความประพฤติแก่ เด็กและเยาวชนได้เป็ นอย่างดี เพราะพระสงฆ์ เป็นผู้ทรงศีล เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน จึงสามารถเป็นตัวแบบทางจริยธรรมได้ดีกว่าคน ทั่วไป^๒ และเป็นเรื่องที่น่ายินดียิ่ง ที่ทาง กรมการศาสนา ได้ร่วมมือกับฝ่ายศาสนา อาราธนาพระสงฆ์ เข้ามาให้ความรู้อบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนในโรงเรียน เพราะในปัจจุบันผู้ปกครองส่วนใหญ่ มีเวลานำบุตรหลานเข้าวัดน้อยลงทุกที^๓ ดังนั้น การนำ พระธรรมวิทยากร เข้ามาพบเยาวชน ใน สถานศึกษา ย่อมง่ายกว่าการนำเยาวชนเข้าพบพระที่วัด อย่างไรก็ตามแม้พระสงฆ์จะสามารถ อบรม สั่งสอนและ เป็นแบบอย่างที่ดีทางคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน แต่ก็จะเป็นการดียิ่งหากทาง สถานศึกษาจะรณรงค์ให้มีการสร้างค่านิยมทางจริยธรรมแก่เยาวชน^๔

บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านการให้ความรู้ ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี ด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ดังนี้

๔.๒.๑ ด้านการให้ความรู้

การวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์ด้านการให้ความรู้ สามารถสรุปประเด็นดังนี้ พระธรรมวิทยากรโดยส่วนรวมมีความเข้าใจในหน้าที่ความรับผิดชอบตามวัตถุประสงค์ โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ที่มีความสอดคล้องกับบทบาทพื้นฐานของโครงการคลินิก คุณธรรมในสถานศึกษา เกี่ยวกับการให้คำปรึกษาในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการขาด

^๑ สัมภาษณ์ นางสาวขวัญใจ พุ่มไชย , นักศึกษา (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^๒ สัมภาษณ์ นางสาวณัฐนันท์ ตั้งสุจริตธรรม , นักศึกษา (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^๓ สัมภาษณ์ ดร.สมจิตร ศิริเสนา ผู้อำนวยการ (วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา , ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^๔ สัมภาษณ์ ว่าที่ ร.ต.สุ รัตติ อิมเอิบธรรม , (นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการอยุธยา , ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

คุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษา โดยส่วนมากแล้วพระธรรมวิทยากรจะเป็นผู้ที่นักเรียน นักศึกษามาขอคำแนะนำเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ของเด็กวัยรุ่น โดยพระธรรมวิทยากรได้กล่าวว่า

“นักเรียนบางคนมีปัญหาที่ไม่สามารถจะบอกผู้อื่นได้แม้กระทั่งผู้ปกครองก็ไม่กล้าจะเล่า ให้ฟัง เช่น เรื่องยาเสพติด ปัญหาความรักในวัยเรียน ปัญหานี้เป็นปัญหาหลัก ๆ ของวัยรุ่น ไทยต้องให้ความรู้แก่นักเรียนด้วยวิจารณญาณไม่เช่นนั้นเด็กคนนั้นอาจไม่สามารถแก้ปัญหา ได้เลย โดยเฉพาะเมื่อเขาเชื่อใจพระธรรมวิทยากรมากกว่าที่จะเล่าปัญหาเหล่านี้ให้ผู้อื่นฟัง เราต้องให้คำแนะนำให้คำปรึกษา ใช้หลักธรรม หรือวิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมแก่เขา”^๕

พระธรรมวิทยากรเป็นบุคคลที่มีเวลาแก่นักเรียนนักศึกษามากที่สุดและเป็นผู้ที่รับ ปรึกษาปัญหาของนักเรียนนักศึกษาทุกเรื่อง โดยส่วนใหญ่พระธรรมวิทยากรก็เปิดโอกาสให้มาขอ คำแนะนำได้ตลอดเวลา ซึ่งโดยปกติแล้วเมื่อพระธรรมวิทยากรเข้าไปในสถานศึกษาท่านก็จะมีห้อง ส่วนตัว ซึ่งเป็นห้องที่ทางสถานศึกษาจัดให้ ซึ่งก็พอดีกับการที่จะให้พระภิกษุสองท่านมาปฏิบัติงาน ไม่ต่างอะไรจากห้องทำงานของครูอาจารย์ปกติทั่วไป เพียงแต่จะแยกเป็นเอกเทศออกไป ภายใน ห้องก็มีห้องพระ โต๊ะหมู่บูชาและก็มีโต๊ะทำงานของพระธรรมวิทยากร สองท่านจัดอย่างเป็นระเบียบ ในบางสถานศึกษา จัดให้เป็นห้องโล่งกว้าง อาจได้ ๕๐-๖๐ คน เพราะบางครั้งนักเรียนนักศึกษาจะ มาหาพระธรรมวิทยากรเป็นคณะ เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายจึงจำเป็นต้องมีห้องโล่งกว้าง ไว้เป็น ที่อบรมแก่นักเรียนนักศึกษาเหล่านั้น

ในแต่ละครั้งที่พระธรรมวิทยากรให้คำปรึกษาหรือให้ข้อคิดพระธรรมวิทยากรจะมีการ เลือกรูปแบบและวิธีการให้เหมาะสมทั้งต่อตนเองและต่อผู้รับฟังคือเลือกรูปแบบที่ตนถนัดและให้มี ความเหมาะสมกับนักเรียนนักศึกษาเพื่อให้ธรรมะหรือคำปรึกษาเหล่านั้นมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ชวนให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์คล้อยตามที่จะฟังเป็นอย่างดีและสามารถนำหลักธรรมที่ได้รับไปปฏิบัติให้ เกิดผลจริงในชีวิตประจำวัน นำไปปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และสังคมส่วนรวม โดยรูปแบบและวิธีการเหล่านั้นท่านจะยึดถือแบบอย่างตามแนวทางการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าและ พระสาวก โดยพระธรรมวิทยากรจะนำเอาวิธีการเหล่านี้ มาประยุกต์ใช้ในการให้คำปรึกษา ให้ข้อคิด หลักธรรม ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน

ดังนั้นผู้ วิจัยจะขอนำเสนอเนื้อหาของหลักธรรมที่พระธรรมวิทยากรหลาย ๆ ท่านได้ นำเสนอ เพียงตัวอย่างบางส่วนเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษารูปและวิธีการเผยแผ่ที่พระธรรม วิทยากรท่านใช้ในปัจจุบันสามารถแบ่งเป็น ๕ วิธี ดังนี้

(๑) การนำเสนอโดยตรง เป็นวิธีการที่พระธรรมวิทยากรใช้ในการบอกความหมาย ของข้อธรรมโดยตรง แล้วอธิบายความหมายและกล่าวขยายความต่อไปดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก

ผู้ให้ของดี ย่อมได้ของดีตอบแทน

ผู้ให้ของเลิศ ย่อมได้ของเลิศตอบแทน

ผู้ให้ของสูง ย่อมได้ของสูงตอบแทน

^๕ สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติมาโน, พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖)

จงมาเป็นผู้ให้กันเถอะ อย่าเห็นแก่ได้ อย่าเห็นแก่ตัว

(๒) การอบรมสั่งสอนโดยการเปรียบเทียบอุปมา อุปมัย เช่น เมื่อพระธรรมวิทยากรสอนว่า “การพูดการเปล่งวาจายังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ดังคำกลอนของสุนทรภู่ว่า มนุษย์สุดนิยมที่ลมปาก จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา แม้พูดดีมีคนเขาเมตตา จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสมความ เปรียบเทียบกับการพูดจากการเปล่งวาจา ยังความสำเร็จประโยชน์ให้ หรือพูดดีก็เป็นศรีแก่ปาก พูดมากปากจะมีสี”^๖

เป็นการอุปมาอุปมัยเปรียบเทียบให้ชัดเจนของพระธรรมวิทยากร

“พวกเราคอยแต่แต่งเนื้อแต่งตัว แต่งห้องให้สวยงาม แต่ไม่เคยแต่งปาก ให้พูดเป็นพูดน่ารัก พูดมีประโยชน์ พูดมีเมตตา พูดให้ เหมาะสมกาลเทศะ ไม่เคยแต่งกันเลย ทั้ง ๆ ที่รู้ว่า “ใจเป็นนายกายเป็นบ่าว ” แต่งใจให้มีศีลธรรม คือ ความสัจย์ แต่งใจให้อดทน อดกลั่น อุดม แต่งใจให้มีศีลธรรม แต่งใจให้มีสติปัญญา สุขุมรอบคอบ ถ้ารู้จักแต่งปากแต่งใจ...ที่ร้ายก็น่ารัก ที่ยากนักก็ง่าย ที่หน่ายก็กลายเป็นดี จะมีแต่ความสุขทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ”^๗

(๓) นำเสนอโดยใช้ตัวอย่าง เช่น

พระธรรม สอนให้มีสติ

สติกับสตางค์ เป็นของคู่กัน

ถ้ามีสติ ก็มีสตางค์

ถ้าขาดสติ ก็ขาดสตางค์

การมีสติ กับการมีสตางค์ ขาดสติก็ขาดสตางค์

สติทำให้เรารู้จักว่าจะทำอะไร ย่อมระลึกว่า ต้องทำด้วยความรอบคอบ

มีเหตุผลใช้จ่ายในสิ่งที่มีประโยชน์ แต่ถ้าขาดสติ ก็ใช้จ่ายโดยไม่เป็นประโยชน์ ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย เพราะขาดสติ ทำให้ขาดสตางค์ ถ้ามีสตางค์ ก็มีสติ ถ้าขาดสติ ก็ขาดสตางค์ การมีสติทำให้อดทน อดกลั่น อุดม มีสติทำให้มีปัญญา มีความสุขุมรอบคอบ จะใช้จ่ายสิ่งใดก็ทำด้วยความรอบคอบ ก็จะทำให้ครองทรัพย์ไว้ได้เพราะการมีสติ

(๔) นำเสนอโดยเชื่อมโยงกับสถานการณ์ พระธรรมวิทยากรมีการนำเสนอธรรมะ โดยนำสถานการณ์ปัจจุบันมาผนวกเข้ากับคำสอน ดังเช่นพระธรรมวิทยากรท่านหนึ่งได้กล่าวว่า

“การอบรมสั่งสอนเด็ก เกี่ยวกับเด็กเยาวชนนักเรียนนั้นจะต้องตั้งกัลยาณจิต ประกอบ ด้วยเมตตา กรุณา มุทิตาอุเบกขา ตลอดเวลา จะต้องมีความรักและปรารถนาดีต้องคิดอยู่เสมอว่า รักสถาบันเหมือนบ้าน รักงานเหมือนชีวิต รักศิษย์เหมือนลูก แล้วปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ตามวัย ตามวุฒิภาวะของเด็ก ”^๘

^๖ สัมภาษณ์ พระพิชิต วิจิตวิโส , พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชัยการอยุธยา , ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^๗ สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติมาโน, พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉิงเหนือ ขอนแก่น, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^๘ สัมภาษณ์ พระมหาประจักษ์ ถาวโร พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

(๕) นำเสนอโดยการผนวกภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ให้มีความกลมกลืนกัน
 เพื่อให้รู้ความหมาย พระธรรมวิทยากรท่านจะมีจิตวิญญาณของความเป็นผู้สอนหรือความเป็นครู
 เป็นผู้ให้ข้อคิด ให้ความรู้ เมื่อพระธรรมวิทยากรอบรมสั่งสอนจะประยุกต์ภาษาให้มีความเชื่อมโยง
 กันเป็นการสื่อความหมาย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้เป็นอย่างดี ทันสมัย ทันเหตุการณ์
 ซึ่งนักศึกษาได้ให้สัมภาษณ์ว่า “...พระอาจารย์อบรมสนุกสอนธรรมะเป็นภาษาอังกฤษ”^๙ และ
 นักศึกษาอีกคนได้ให้สัมภาษณ์ว่า “...ยังจำได้เลยว่าเมื่ออบรมครั้งที่แล้วพระอาจารย์สอนให้รู้จักคำ
 ว่า loving-kindness และก็สอนให้รู้จักมีเมตตาต่อเพื่อน ๆ”^{๑๐}

เทคนิควิธีการให้คำปรึกษาของพระธรรมวิทยากรนั้น พระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่มี
 วิธีการสอนที่หลากหลายขึ้นอยู่กับนักเรียนนักศึกษาที่มาขอคำแนะนำ มาปรึกษาปัญหา ทั้งการแก้ไข
 ปัญหาพฤติกรรมเยาวชนในกรณีฉุกเฉิน อีกอย่างที่พระธรรมวิทยากรกล่าวคือ “ในการแนะนำหรือ
 การสอนนั้นการที่เด็กเชื่อฟัง ตอบคำถามได้ ท่องจำหลักได้ ไม่ได้หมายความว่าเขามีคุณธรรมแล้ว
 การสอนธรรมะควรวัดผลจากการปฏิบัติจริง”^{๑๑} จะเห็นได้ชัดว่าพระธรรมวิทยากรมีเทคนิคการสอน
 ธรรมะที่หลากหลาย ดังเช่นเทคนิคการสอนการเผยแผ่ธรรมะนั้น หลักใหญ่ที่พระพุทธรเจ้าทรงวางไว้
 คือ โอวาทปาฏิโมกข์ซึ่งได้แสดงแนวทางการเผยแผ่ไว้ดังนี้

คาถาที่ ๑ เป็นหลักอุดมการณ์ ของพระพุทธศาสนา คือ ต้องอดทน อดกลั้น
 ไม่เบียดเบียนคนอื่น มีหลักสูงสุด คือ นิพพาน

คาถาที่ ๒ เป็นหลักการ คือ ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้ผ่องใส

คาถาที่ ๓ เป็นวิธีการ คือ ไม่ว่าร้ายคนอื่น ไม่ทำร้ายคนอื่น สำรวมในพระปาฏิโมกข์ รู้จัก
 ประมาณในการบริโภค มีที่นอนที่นั่งอันเรียบง่าย ประคบความเพียรทางจิต

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการสอนศีลธรรมแก่ประชาชนตามหลัก ๗ ประการ เป็นวิธีการ
 ภาควิปฏิบัติ ซึ่งศึกษาค้นคว้าโดย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดสามพระยา มีดังนี้คือ

๑) อุปนิสินนกา คือ การสนทนาปราศรัยกับบุคคลผู้มาหาสู่ หรือการต้อนรับแขก
 ผู้มาเยือน การพูดคุยกันโดยการสอดแทรกธรรมะเข้าไปในการสนทนากันนั้นตามสมควรแก่
 เหตุการณ์ กาลเทศะ และบุคคลผู้ฟัง โดยไม่มีการเตรียมตัวมาก่อนนิยมพูดกันว่า “การเทศน์
 ธรรมาสน์เตี้ย”

๒) ธรรมมีกา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนอย่างเป็นกิจจะลักษณะเป็นงานเป็น
 การ เป็นเรื่องเป็นราว มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ได้แก่ การแสดงปาฐกถา การบรรยายธรรม เป็นต้น

^๙ สัมภาษณ์ นางสาวขวัญใจ หุ่นไชย, นักศึกษา (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัด
 ขอนแก่น, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางสาวณัฐนันท์ ตั้งสุจริตรธรรม, นักศึกษา (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ ๑๘ พฤศจิกายน
 ๒๕๕๖),

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาณอมศักดิ์ ปญ ฌณาโร, พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ ,
 ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖),

๓) โอวาทกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชน แบบคำแนะนำ คำตักเตือน คำสอน โดยเฉพาะเจาะจงลงไปเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกสวางระวัง ไม่ทำความชั่ว ให้ละความชั่ว ให้ทำความดี และรักษาความดีไว้

๔) อนุสาสนิกถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแบบสอนบอปปย ๆ นิยมพูดกันว่า “พรั่าสอน” เพื่อให้เกิดความจำได้ เกิดความชินหู จนเกิดความ “คล่องปากขึ้นใจ” เรื่องที่สอนนั้น ก็อยู่ในประเภทคำแนะนำ คำแนะแนว คำตักเตือน และคำกล่าวสอนนั่นเอง ถ้ากล่าวสอนเป็นครั้งคราว จัดเป็น “โอวาทกถา” ถ้ากล่าวสอนเป็นประจำ และทำบอปปย ๆ จัดเป็น “อนุสาสนิกถา”

๕) ธรรมสากัจฉากถา คือ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันและกัน การสนทนากัน เพื่อแสวงหาความถูกต้อง หรือเพื่อปรับความเข้าใจกันและกัน นิยมเรียกว่า “การสนทนาธรรม” โดยผลัดกันพูด ผลัดกันฟัง

๖) ปุจฉาวิสัชนากถา คือ การสอนศีลธรรมแก่ประชาชน แบบการถามและการตอบ ในเรื่องที่จะสอนนั้น เพื่อทดสอบถึงความรู้เดิมของผู้รับสอนว่า มีอยู่แค่ไหนเพียงไร เพื่อเป็นการกระตุ้นเร้าใจให้ผู้ฟังเกิดความตื่นตัวอยู่เสมอ และเพื่อทดสอบความจำและความเข้าใจในเรื่องที่สอนนั้นว่า ผู้ฟังมีแค่ไหนเพียงไร โดยมีวิธีการ ๓ วิธี คือ

๑. ถามเพื่อให้ตอบ
๒. ถามเองตอบเอง และ
๓. ให้ถามเพื่อตอบ

๗) ธรรม เทศนาถา คือ การแสดงธรรม ชี้แจงแสดงหลักธรรม หลักสัมมาปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เป็นการชี้แนะให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาปสาทะในธรรม ปฏิบัติ ยอมรับเป็น “หลักจำ” และเป็น “หลักใจ” ยึดถือเป็นอุดมคติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขพ้นจากความอยู่ร้อนนอนทุกข์

เนื่องจากพระธรรมวิทยากรมีห้องทำงานภายในสถานศึกษามีโต๊ะทำงานเหมือนครู อาจารย์ในสถานศึกษา ดังนั้นพระธรรมวิทยากร จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาที่ตนเองอาศัยอยู่ และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ มากมายบทบาทดังกล่าวนี้ได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการอบรมสั่งสอนหรือการให้คำแนะนำปรึกษาเท่านั้นแต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือนักเรียน นักศึกษาทั้งทางวัตถุ และการแก้ไขพัฒนาชีวิตอีกด้วย รวมทั้งการเป็นผู้นำในสถานศึกษา บางครั้งบางคราวอีกด้วย เช่น กิจกรรมที่ทางโรงเรียนได้จัดขึ้นหากเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา แล้ว พระธรรมวิทยากรนั่นเองที่เป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรม หรือเป็นที่ปรึกษาแก่สถานศึกษา พระธรรมวิทยากรยังคงทำหน้าที่พัฒนาศีลธรรมของนักเรียนนักศึกษา ในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง จนพระธรรมวิทยากรหลายรูปได้รับการยอมรับนับถือและยกย่องจากคนทั่วไปว่ามีคุณูปการล้นเกล้าผู้คนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษและเป็นคนดีของสังคม เช่น พระ ไข่มุกดา ญาณมคคังค โดยผู้อำนวยการเทคนิคศรีสะเกษได้กล่าวว่า “ท่านญาณมคคังค ท่านดีมาหลายทีเดียว เมื่อครั้งเหตุการณ์

น้ำท่วมจังหวัดศรีสะเกษเดือนตุลาคมที่ผ่านมาท่านได้เป็นหัวแรงหลักในการพา นักเรียนนักศึกษา ออกช่วยเหลือประชาชนโดยตลอด ”^{๑๒}

ดังนั้นบทบาทของพระธรรมวิทยากรในการสอนศีลธรรมในโรงเรียนจึงไม่ได้อยู่เฉพาะแต่ เรื่องการให้ความรู้ในด้านศาสนากับนักเรียนเท่านั้น แต่ยังแผ่บทบาทอย่างอื่นอยู่อีกมากมายโดย แยกไม่ออกจากบทบาทในฐานะเป็นพระธรรมวิทยากร ซึ่งต้องทำหน้าที่ทุกอย่างเท่าที่จะทำได้และมี โอกาสจะทำ พระธรรมวิทยากรกล่าวว่า “หน้าที่ที่ทางกรมการศาสนาให้มาดูแลสภาพจิตใจ นักเรียนนักศึกษาหรือเป็นคลินิกคุณธรรมนั้น ก็เป็นส่วนหนึ่ง แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นที่พระธรรมวิทยากร เองทำไปทั้งหมดทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้นักเรียนนักศึกษาเป็นผู้มีศีลธรรม เป็นคนดีของสังคม และอีก อย่างที่สำคัญคือให้หลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังดำรงอยู่ต่อไป ”

ในด้านสื่อหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้กับการอบรมสั่งสอนนั้น พระธรรม วิทยากรส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่ค่อนข้างทันสมัย ทันเหตุการณ์ดังนั้นจึงมีความคล่องตัวเป็นอย่างดี มากเกี่ยวกับการใช้สื่อ เทคโนโลยีต่าง ๆ อย่างเช่นการบรรยายธรรมสถานที่ใหญ่ ๆ อย่างใน หอประชุม ต่าง ๆ จำต้องใช้อุปกรณ์ เทคโนโลยีจำพวกคอมพิวเตอร์มาประกอบการบรรยายเหล่านี้ พระธรรมวิทยากรมีความถนัดอยู่ในตัวเป็นส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยมีปัญหามากนัก และก็เป็นที่น่าพอใจ ว่าปัจจุบันได้มีการนำเอาเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้เป็นส่วนในการเรียนการสอนกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งสื่อต่าง ๆ ก็แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับการใช้งาน ดังนั้นพระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่จึงได้ มองเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะเลือกใช้สื่อในการสอนให้ตรงตามจุดประสงค์ของการอบรม สั่งสอน เมื่อเลือกสื่อในการที่จะนำมาอบรมสั่งสอนได้เหมาะสมแล้ว มิได้หมายความว่าสื่อนั้นจะช่วย ให้กระบวนการนำมาอบรมหรือสั่งสอนบรรลุเป้าหมายเสมอไป สื่อการสอนที่เลือกมาจะมีคุณค่ามาก น้อยเพียงใดนอกจากขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะตัวอุปกรณ์หรือสื่อเองแล้ว ยังขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ อื่นหลายประการ โดยเฉพาะเทคนิคการใช้ของพระธรรมวิทยากรแต่ละคนมีความสำคัญอย่างยิ่ง พระธรรมวิทยากรกล่าวว่า “สื่อที่ใช้ในการสอนนั้นมีอยู่มากมายก็จริงแต่ว่าการบรรยายแต่ละครั้งไม่ เหมือนกันขึ้นอยู่กับปัจจัย หลายอย่าง เช่นเราจะบรรยายเรื่องอะไร ผู้ฟังนั้นมีพื้นเพความรู้มากน้อย เพียงไหน เราต้องดูเด็กด้วยว่า เด็กโดยมากมีนิสัยอย่างไรจะฟังการบรรยายของเราหรือเปล่า ”^{๑๓}

และก็มีเด็กนักเรียนกล่าวอีกว่า “พระอาจารย์สอนดีมากท่านสามารถยกสื่อมาสอน เพื่อให้เราเข้าใจง่ายและรู้สึกว่าการธรรมะไม่ใช่เรื่องยากเลย ”^{๑๔}

เมื่อเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้าแล้วในสมัยพุทธกาลพระองค์ไม่มีเทคโนโลยีใด ๆ ที่จะ นำมาเป็นสื่อในการสั่งสอนสาวกของพระองค์เหมือนในสมัยปัจจุบันพระองค์ทรงใช้ธรรมชาติเป็นสื่อ ในการสอนสาวกของพระองค์ เช่น ต้นไม้บ้าง ภูเขาบ้าง ใบไม้บ้าง สัตว์บ้าง ดังเช่นพระองค์นำสัตว์ มาใช้เป็นสื่อในคราวหนึ่งพระพุทธองค์ทรงกล่าวถึง ภัททาลิ และทรงเปรียบเหมือนคนฝึกม้า ผู้ชำนาญ ได้ม้าอาชาไนยพันธุ์ดีแล้ว ครั้งแรกที่เดียวฝึกให้มันรู้เรื่องในการสวมบังเหียน เมื่อเขากำลัง

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายอักษรศิลป์ แก้วมหวางค์ , (ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิค ศรีสะเกษ , ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖),

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระมหาประจักษ์ ถาวโร , (พระธรรมวิทยากร วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายนัฐธณ คุ่มสะอาด, (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

ฝึกให้มันรู้เรื่องในการสวมบังเหียน มันก็พยศ สะบัด ดิ้นรน อย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนม้าที่ยังไม่เคยฝึก ม้านั้นหมดพยศได้เพราะได้รับการฝึกบ่อย ๆ เพราะได้รับการฝึกตามขั้นตอนโดยลำดับ เมื่อม้า อาชาไนยพันธุ์ดีหมดพยศลงได้ เพราะได้รับการฝึกบ่อย ๆ เพราะได้รับการฝึกตามขั้นตอนโดยลำดับ คนฝึกม้ามักจะฝึกให้มันรู้เรื่องอื่นต่อไปอีก เช่น ฝึกเทียมแอก เมื่อเขากำลังฝึกให้มันรู้เรื่องในการเทียม แอกมันก็จะพยศ สะบัด ดิ้นรนอย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนม้าที่ไม่เคยฝึก ม้านั้นหมดพยศลงได้เพราะ ได้รับการฝึกบ่อย ๆ เพราะได้รับการฝึกตามขั้นตอนโดยลำดับ ม้าอาชาไนยพันธุ์ดีหมดพยศลงได้ เพราะได้รับการฝึกบ่อย ๆ เพราะได้รับการฝึกตามขั้นตอนโดยลำดับ ^{๑๕}

จากนั้น คนฝึกม้ามักจะฝึกให้มันรู้เรื่องอื่นต่อไปอีก คือ (๑) การเหยาะย่าง (๒) การวิ่งเป็น วงกลม (๓) การจรดกีบ (๔) การวิ่ง (๕) การใช้เสียงร้องให้เป็นประโยชน์ (๖) คุณสมบัติได้เป็นราช นิยม (๗) ความเป็นวงศ์พญาม้า (๘) ความว่องไวขั้นเยี่ยม (๙) การเป็นม้าขึ้นเยี่ยม (๑๐) การเป็นม้า ที่ควรแก่การชมเชยอย่างยิ่ง เมื่อคนฝึกม้ามักฝึกให้มันรู้เรื่องในความว่องไวขั้นเยี่ยม ^{๑๖} ในการเป็นม้าขึ้น เยี่ยมในการเป็นม้าควรแก่การชมเชยอย่างยิ่ง ม้านั้นก็จะพยศ สะบัด ดิ้นรน อย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนม้าที่ยังไม่เคยฝึก ม้านั้นหมดพยศลงได้เพราะได้รับการฝึกอยู่บ่อย ๆ เพราะได้รับการฝึกตาม ขั้นตอนโดยลำดับ ในการขี่ม้าอาชาไนยพันธุ์ดีซึ่งหมดพยศลงนั้น คนฝึกม้ามักจะเพิ่มการฝึกให้มี คุณภาพ ให้มีกำลังขึ้นม้าอาชาไนย พันธุ์ดีประกอบด้วยองค์ ๑๐ ประการนี้แล จึงเป็นม้าควรแก่ พระราชา เป็นม้านับว่าเป็นราชพาหนะโดยแท้ แม้ฉันใดภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่ การทำอัญชลี เป็นนาคบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ^{๑๗}

พระธรรมวิทยากรโดยมากมีการประยุกต์ใช้สื่อในการสั่งสอนหรืออบรมซึ่งมีพระธรรม วิทยากรท่านหนึ่งได้กล่าวถึงการใช้สื่อว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างมีคุณค่าในตัวเอง การนำเอามาใช้เป็นสื่อ การเรียนการสอนจะได้ผลมากขึ้นน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ ความเหมาะสม เทคนิคและวิธีการใช้ ก้อนหิน ก้อนเดียวถ้านำไปใช้ในสถานการณ์ที่เหมาะสมและถูกต้องจะได้ผลมากกว่าการนำภาพยนตร์ไปใช้ อย่างผิดวิธี” ^{๑๘}

ในการใช้ธรรมชาติเป็นสื่อสิ่งเร้านี้ พระบรมศาสดาได้ทรงใ ช้อยู่เสมอในสมัยพุทธกาล และยังคง เป็นสื่อที่ดีที่พระธรรมวิทยากรได้นำมาใช้ สอนอยู่เสมอ นอกจากนั้น ข่าวและเหตุการณ์ เป็นสิ่งเร้าและสนใจ ให้นักเรียนเกิดความสนใจใคร่รู้ ช้ วยให้พระธรรมวิทยากรสามารถนำมาเป็น เครื่องมือในการเสริมสร้ างศรัทธา เป็นสื่อสอนสาระความรู้สอดแทรกหลักธรรมในการอบรมหรือ แม้กระทั่งกิจกรรมสรุปได้ทุกขั้นตอน การใ ช้ข่าวและเหตุการณ์นำสู่การสอนห ลักกรรมต่าง ๆ หรือนำมาสอนหน้าเสาธง หรือในวันสำคัญของพระพุทธศาสนา ย่อมทำใ ให้เป็นตัวอย่างให้นักเรียนได้คิด วิจัยสิ่งผิดชอบชั่วดีได้ด้ วยตนเอง

^{๑๕} ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๒๒/๒๒๕.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๗/๑๖๒.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๗/๑๖๓.

^{๑๘} สัมภาษณ์ พระพิชิต วิจิตวโส , พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา , ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

อีกอย่างพระธรรมวิทยากรมีการใช้สื่อและวิธีการจัดเสนอสื่อต่าง ๆ เพื่อสร้างความสนใจ เช่น การจัดป้าย นิเทศจัดนิทรรศการ การใช้เพลง ดนตรี กรณีย์ ปัญหา กรณีย์ ตัวอย่างสถานการณ์จำลอง เสนอเป็นวีดิทัศน์ ภาพเคลื่อนไหว คอมพิวเตอร์ เทปบันทึกเสียง ย่อมช่วยให้นักเรียนมีความสนใจได้ดี การจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ตรวจสอบความรู้ ความคิดของตนเอง และได้ทราบผลทันที ช่วยเสริมแรงและจูงใจให้นักเรียนได้ปรับปรุงตนเอง ดังมีนักเรียนให้สัมภาษณ์ว่า “พระธรรมวิทยากรพานักเรียนจัดบอร์ดนิทรรศการ รวมทั้งมีการถ่ายหนังสั้นเพื่อนำไปลง สื่อออนไลน์ (YouTube) ทำให้ผมและนักเรียนหลายคนที่ได้เห็นหรือรับชมแล้วนำมาคิดเปรียบเทียบกับตนเอง สามารถนำหลักธรรมไปใช้ไปปรับปรุงตัวให้ดีขึ้นได้”^{๑๙} ดังนั้น การเสนอสื่อในทำนองนี้ของพระธรรมวิทยากรจึงเป็นวิธีหนึ่งซึ่งช่วยเสริมแรงและจูงใจ ให้แก่นักเรียนนักศึกษาต่อการเป็นคนดีมีศีลธรรมมากขึ้น

ส่วนศิลปะในการสอนธรรมะนั้นพระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการอบรม หรือประสบการณ์ในการสอนธรรมศึกษา อยู่พอสมควรดังนั้นศิลปะการสอนของพระธรรมวิทยากรแต่ละท่านจึงมีความแตกต่างกันออกไป ในการอบรมสั่งสอนพระธรรมวิทยากรจะคำนึงถึงผลที่จะได้รับหรือผลที่จะเกิดกับนักเรียนนักศึกษาเป็นอันดับต้น ๆ และ สำหรับเด็กบางกลุ่มที่จำเป็นต้องใช้เทคนิคและศิลปะในการให้คำแนะนำ พระธรรมวิทยากรก็สามารถใช้ศิลปะและเทคนิคเหล่านั้นได้อย่างเกิดผล เช่น พระธรรมวิทยากรให้สัมภาษณ์ว่า “มีเด็กคนหนึ่งเป็นผู้ชายทะเลาะกันกับผู้ปกครองทางบ้านหอบกระเป๋ามาจากบ้านมาพบพระธรรมวิทยากร บอกว่าจะไม่กลับบ้านแล้วและจะไปอยู่กับเพื่อน พระธรรมวิทยากรเองสามารถใช้เทคนิคและวิธีการในการโน้มน้าวจิตใจเด็กนักเรียนคนนั้นให้สามารถกลับบ้านไปคุยเข้าขอโทษผู้ปกครองที่บ้านเรื่องนี้พระธรรมวิทยากรเอง หลังจากที่ได้แนะนำเด็กแล้วและเด็กเองก็บอกจะกลับบ้านแต่เนื่องจากพระธรรมวิทยากรไม่แน่วแน่ใจจึงตัดสินใจนั่งรถตามไปคุยโดยไม่ให้เด็กรู้ตัว ปรากฏว่าเด็กไปถึงบ้านจริง ๆ แล้วนั่งคุยเข้าขอโทษผู้ปกครอง”^{๒๐} ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่าพระธรรมวิทยากรมีทักษะ ในการให้คำแนะนำ แก่นักเรียนนักศึกษาได้เป็นอย่างดี

๔.๒.๒ ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี

การวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดีสามารถสรุปในแต่ละประเด็นดังนี้

พระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่ มีความอดทน อดทน มุ่งมั่นและรับผิดชอบต่อนหน้าที่ และเป้าหมายของความเป็นพระธรรมวิทยากร โครงการคลินิกคุณธรรม โดยยึดหลักประหยัด คุ่มค่า มีประสิทธิภาพ เพื่อให้การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเกิดผลมากที่สุด การปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากรจึงต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในหลาย ๆ ด้าน เพื่อเป็นต้นแบบแก่นักเรียนนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นด้านบุคลิกภาพ พระธรรมวิทยากรทุกรูปมีความสำรวมระวังเป็นอย่างยิ่งในเรื่องการแต่งกาย พระธรรมวิทยากรจะพิถีพิถันเรื่องการแต่งกาย จะแต่งกายให้ดูเรียบร้อย ให้ดูดีเหมาะสมกับความเป็นสมณะสาธุ พมฺมคณ ในเวลาเข้าไปในสถานศึกษา พระธรรมวิทยากรจะแต่งกายดูดีสะอาด

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายณัฐธณ คุ่มสะอาด (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาถนอมศักดิ์ ปณ ฌณาโร, (พระธรรมวิทยากร วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖),

ให้เกียรติสถานที่ ครูอาจารย์ นักเรียนนักศึกษา นอกจากการนุ่งห่มผ้าแล้ว เรื่องหนวดเครา และการรักษากระวีการความเป็น พระธรรมวิทยากรก็ให้ความสำคัญอยู่ตลอดเวลาตรงกับผู้บริหารสถานศึกษาคนหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ว่า “พระธรรมวิทยากรท่านมีความสุภาพ อ่อนน้อม ถ่อมตน การแต่งกายของท่านทุกครั้งที่มาปฏิบัติหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นที่วิทยาลัยเทคนิคหรือตอนบรรยาย ท่านจะนุ่งห่มผ้าอย่างเรียบร้อย พุดจาสุภาพไม่มีที่ท่าว่าจะยกตนข่มท่านเลย แม้จะเป็นพระก็ตาม”^{๒๑} จะเห็นได้ว่าบุคคลแบบอย่างที่ดี ย่อมเป็นคนสุภาพอ่อนน้อมและถ่อมตน เพราะมนุษย์ทุกคน ลึก ๆ ภายในใจต่างก็หลงตนเอง ว่าตัวเราเก่งฉลาดและดี ดังนั้นหากใครมาพุดเข้าข้างตนเองว่าเก่งดีและเหนือกว่า ย่อมได้รับการต่อต้านอย่างแน่นอน ดังนั้นพระธรรมวิทยากรที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ย่อมได้รับการยอมรับจากผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม และนักเรียนคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “พระอาจารย์ท่านให้เกียรติ มีความสุภาพอ่อนน้อมเสมอ...”^{๒๒}

จะเห็นได้ว่าพระธรรมวิทยากรมีบุคลิกภาพน่าเลื่อมใส ประพฤติปฏิบัติเหมาะสมตามสมณะสารูป ที่มาในพระวินัย เสด็จถึงที่ว่า “ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราจักนุ่งให้เป็นปริณทล ภิกษุพึงทำความศึกษาว่าเราจักห่มให้เป็นปริณทล ...”^{๒๓} ซึ่งบุคลิกภาพเป็นเสมือนภาพลักษณ์ภายนอกที่สำคัญของพระธรรมวิทยากรถือว่าเป็นหน้าตาและกระจกส่องภาพพจน์ของพระธรรมวิทยากรเองที่มีต่อสายตาผู้อื่นทั้งครูอาจารย์และนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษา ตลอดจนผู้พบเห็นด้วย

ในการดำเนินชีวิตของพระธรรมวิทยากรนั้นเป็นที่ทราบแน่นอนอยู่แล้วว่าพระธรรมวิทยากรเป็นภิกษุซึ่งดำรงความเป็นสมณะเพศ จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสชีวิตพระธรรมวิทยากรหรือการสัมภาษณ์จากพระธรรมวิทยากรเอง หรือแม้กระทั่งสัมภาษณ์นักเรียน ทำให้ทราบว่าพระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่เป็นพระนักพัฒนา ไม่ว่าบทบาทท่านจะอยู่ที่วัดหรือที่สถานศึกษาท่านจะพยายามคิดหาสิ่งใหม่ เพื่อที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แม้กระนั้นการเป็นอยู่ของท่านก็ไม่ฟุ่มเฟือย ประพฤติ ปฏิบัติตนอย่างเรียบง่าย และประหยัดโดยใช้ทรัพยากรในหน่วยงานอย่างประหยัดและคุ้มค่าช่วยลดค่าใช้จ่ายในสถานศึกษาด้วยการปิดน้ำปิดไฟทุกครั้งที่ไม่ได้ใช้งาน รวมถึงการรณรงค์และปลูกจิตสำนึกนักเรียนในการช่วยกันประหยัดน้ำ ประหยัดไฟฟ้าทุกครั้งก่อนออกจากห้องเรียน หรือทำกิจกรรมใด ๆ ที่ใช้น้ำ หรือไฟ เสริม เช่น การจัดทำสติ๊กเกอร์รณรงค์ประหยัดไฟไปติดในทุกห้องเรียน และห้องพักพระธรรมวิทยากร รวมทั้งในสถานศึกษาด้วย นักเรียนคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ครั้งหนึ่งได้มีโอกาสถวายภัตตาหารเพลแก่พระอาจารย์ พระอาจารย์ท่านบอกว่ากับข้าวหรือข้าวปลาอาหารไม่ต้องซื้อหรอก ทุกคนมีอะไรก็มาแบ่งกันกิน อยากจะกินอาหารหลายอย่างไปซื้อมาทำไม่สิ้นเปลืองเงินเปล่า ๆ ถ้าเราถืออาหารมาคนละนิดคนละหน่อยจากบ้านแน่นอนว่าอาหารเหลือเพื่อแน่”^{๒๔} จะเห็นได้ว่าการที่พระธรรมวิทยากรกล่าวไปแบบนี้และทำไปแบบนี้เป็นการสอน

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายศักดิ์ดา ถาวรพจน์ , ผู้อำนวยการ (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๒๒} สัมภาษณ์ น.ส.อภิสร่า ละมั่งทอง, นักศึกษา (วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยู่ยว ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๒๓} วิ.มทา. ๒/๘๐๐/๙๑๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางสาวอุไรวรรณ จันทมาศ, (นักศึกษา วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖),

ให้ประหยัด ทั้งเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมไปในตัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักแบ่งปัน เป็นการปลูกจิตสำนึกที่ดีแก่เด็กนักเรียน

พระธรรมวิทยากรหลายท่านที่มีความคิดสร้างสรรค์เป็นผู้หมั่นฝึกฝนประสบการณ์ เนื่องจากโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาเป็นโครงการใหม่ในปีงบประมาณ ๒๕๕๖ และเป็นโครงการนำร่องด้วยเหตุนี้พระธรรมวิทยากรพึงจะได้เป็นบุคลากรโครงการเป็นครั้งแรก จะเรียกได้ว่าเป็นพระธรรมวิทยากรนำร่องก็ว่าได้การเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ของเทศสมณะ ในบทบาทพระธรรมวิทยากรนั้นจึงจำเป็นต้องมีการลองผิดลองถูกถึงแม้ว่าพระธรรมวิทยากรส่วนมากที่ได้รับคัดเลือกมาเป็นบุคลากรในโครงการนั้น จะเคยมีประสบการณ์การเป็นพระวิทยากรอบรม หรือเป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนหรือเป็นครูพระสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์มาแล้วก็ตาม แต่เนื่องจากการเข้ามารับหน้าที่ในสถานศึกษาโดยตรงแบบนี้ทุกท่านต่างก็ไม่เคยมีประสบการณ์ พระธรรมวิทยากรจึงต้องลองผิดลองถูกในบางเรื่องเช่นกัน ดังที่พระธรรมวิทยากรให้สัมภาษณ์ว่า “ในครั้งแรกที่เข้ามาในสถานศึกษาก็เกิดอาการหวั่น ๆ เหมือนกันเพราะเราก็คงไม่ทราบว่ทั้งเด็กและสถานศึกษาจะมีท่าทีต่อเราอย่างไร”^{๒๕}

และพระธรรมวิทยากรอีกท่านยังให้สัมภาษณ์ว่า “ในครั้งแรก ๆ รู้สึกว่าตนเองไม่มีความรู้เกี่ยวกับระบบราชการเลย หนังสือคือกระดาษแผ่นเดียวนี้ วิ่งกลับไปกลับมาแก้แล้วแก้อีก แต่ก็ถือว่าเป็นประสบการณ์เช่นกัน”^{๒๖} นับได้ว่า สำหรับพระธรรมวิทยากรแล้ว สิ่งที่สำคัญที่สุด ก็คือการฝึกฝน ชั่วโมงบินซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญ ไม่ว่าใครจะทำอะไรก็ตาม หากต้องการพัฒนาฝีมือให้เก่งกล้าสามารถ ก็ต้องขยันหมั่นฝึกฝน การเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรง ลองผิดลองถูก เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งมีชั่วโมงบินมากเท่าไร ฝีมือก็จะยิ่งพัฒนาเท่านั้น

พระธรรมวิทยากรโดยมากเป็นผู้แสวงหาความรู้อยู่เสมอ เมื่อพระธรรมวิทยากรมีเวลาว่างคือเวลาที่ว่างจากการให้คำปรึกษาให้คำแนะนำแก่เด็กนักเรียน หรือเวลาที่ว่างจากการกิจใด พระธรรมวิทยากรจะใช้เวลาส่วนใหญกับการอ่านหนังสือ ภายในห้องพระธรรมวิทยากรเองท่านจะมีตู้หนังสือเป็นหนังสือเกี่ยวกับธรรมะ หนังสือเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมเสียส่วนใหญ่ ปกติแล้วพระธรรมวิทยากร จะใช้เวลาว่างเหล่านี้ศึกษาหาความรู้ เพราะเป็นแหล่งรวมข้อมูลมากมายที่จะเป็นประโยชน์ต่อการถ่ายทอดสู่แก่นักเรียนนักศึกษา ความรู้ที่ได้จากการอ่านช่วยให้พระธรรมวิทยากรสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการให้คำปรึกษา และอบรมได้โดยไม่ติดขัด เมื่อมีหลักธรรมหรือคติใด ๆ ที่น่าสนใจพระธรรมวิทยากรจะจดบันทึกในสมุดโน้ตไว้ เพื่อสามารถทบทวนและนำมาใช้ได้ในเวลาที่ต้องการ ดังที่พระธรรมวิทยากรให้สัมภาษณ์ว่า “เวลาว่างส่วนมากเป็นเวลาที่นักเรียนเข้าเรียนกัน

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระพิชิต วิจิตวโส , พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา , ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติ ภาณ , พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

หมดแล้ว เมื่อมีเวลาว่างก็อ่านหนังสือและจะมีจดบันทึกเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อเอาไว้สอนตามแต่จะมีโอกาส...”^{๒๗}

ในด้านอารมณ์ของพระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่พระธรรมวิทยากรจะเป็นผู้ที่อารมณ์ดีอยู่เสมอ เมื่อมีการพูดจากับนักเรียนนักศึกษาที่สื่อสารกันอย่างไม่มีการเกร็ง หรือกระด้าง พระธรรมวิทยากรจะพูดด้วยสำเนียงที่ชวนให้ผู้คนน่าฟัง เรื่องอารมณ์ของพระธรรมวิทยากรท่านจะให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะต้องสื่อสารกับผู้คนหลายรูปแบบ เช่น นักเรียนที่มีปัญหา นักเรียนจำพวกที่เป็นนักเลง หรือแม้กระทั่งในการอบรมที่มีผู้คนจำนวนมาก ๆ พระธรรมวิทยากรจะรักษาอารมณ์เพราะว่าเห็นความสำคัญว่าจะมีผลกระทบต่อผู้คนเป็นจำนวนมากตรงกับคำให้สัมภาษณ์ของนักเรียนคนหนึ่งว่า “พระอาจารย์ท่านสื่อสารกับเราในสภาพอารมณ์ที่ไม่หงุดหงิด ไม่มีโทสะหรือโศกเศร้าใดใด เวลาพูดจากันดูร่าเริง แจ่มใส มีความสุข อารมณ์ดี ทำให้เราฟังแล้ว รู้สึกร่าเริงแจ่มใส มีความสุขไปด้วย...”^{๒๘} และผู้บริหารสถานศึกษาคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “พระอาจารย์ท่านมีอารมณ์ดี พูดดีคุยสนุก คงไม่มีใครอยากมาฟังพระธรรมวิทยากรที่ทำให้ผู้ฟังหงุดหงิดมีโทสะหรือโศกเศร้า...”^{๒๙}

พร้อมกันนั้นพระธรรมวิทยากรยังให้สัมภาษณ์ว่า “ผมจะคอยเตือนเพื่อนร่วมงานเสมอว่าอย่าทำให้ผมหงุดหงิด เพราะผมเป็นพระธรรมวิทยากรต้องพูดกับคนมากมายหลายอารมณ์ ไม่อาจพูดได้ดีเลย ถ้าสภาพอารมณ์ไม่เป็นใจ ในขณะที่เดียวกันเราก็ต้องหาเทคนิคการรักษาอารมณ์ให้มีความสุขร่าเริงอยู่ตลอดเวลา”^{๓๐}

พระธรรมวิทยากรจะเป็นผู้ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม มีความศรัทธาและปฏิบัติตนตามหลักศาสนาประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักของพุทธศาสนา หลักเลี้ยงอบายมุขทุกชนิด ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานและนักเรียน พระธรรมวิทยากรจะเข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนาทุก ๆ กิจกรรมที่ทางสถานศึกษาได้จัดขึ้น ไม่ว่าจะเป็น การทำบุญตักบาตร วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น พระธรรมวิทยากรจะปฏิบัติเป็นแบบอย่าง และเป็นเรียวแรงหลักในการประกอบพิธีกรรม หรือเป็นผู้ดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา จะแนะนำตักเตือนผู้ร่วมงาน และนักเรียนให้หลักเลี้ยงอบายมุขทุกชนิด ปฏิบัติตนอย่างมีคุณธรรม จริยธรรมต่อเพื่อนร่วมงานเสมอ ตรงกับที่นักเรียนคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “เมื่อคราว

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระพิชิต วิจิตว์โส , พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา , ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายวชิษฐ์ พลเยี่ยม, นายสุรินทร์ ชั่นกลาง , นักศึกษา (วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖),

^{๒๙} สัมภาษณ์ ดร.สมจิตร ศิริเสนา, ผู้จัดการ (วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติญาโณพระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

ใดที่วิทยาลัยจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นพระอาจารย์จะเป็นผู้นำนักเรียนทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่เหมือนเมื่อก่อนที่ไม่มีพระอาจารย์..^{๓๑}

พระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่จะใช้หลักธรรมคือ อิทธิบาท ๔ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการทำงานของพระธรรมวิทยากรจะให้ความสำคัญกับ คำว่า อิทธิบาท ซึ่งเป็นบาทฐานแห่งความสำเร็จ จะมีความพยายามทำภารกิจด้วยความมุ่งมั่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจัดโครงการ กิจกรรมอบรม ค่าคุณธรรมทั้งในสถานที่ และนอกสถานที่ พระธรรมวิทยากรจะทำงานให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ตรงกับคำให้สัมภาษณ์ของพระธรรมวิทยากรว่า “ในคราวที่น้ำท่วมจังหวัดศรีสะเกษนักเรียนกับผมต้องการที่จะช่วยเหลือประชาชนผู้ที่ประสบปัญหาเหล่านั้นแต่ก็มีปัญหามากมายเช่น ทั้งผมและนักเรียน ก็ต้องใช้ความเพียร พยายามและกักรวมทั้งความพอใจที่จะทำงาน ซึ่งก็ทำให้ประสบความสำเร็จมาจนได้”^{๓๒}

ในด้าน แบบอย่างการดำเนินชีวิตในยุคสมัยโลกาภิวัตน์ของพระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อให้ตนเองมีวิถีชีวิตที่อุดมด้วยปัญญา พึงพาตนเองได้อย่างมีความสุข มีความพอดี มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกรอบตัวและภายในจิตใจอย่างชัดเจน พระธรรมวิทยากรจะไม่ยึดเอาบริโภคนิยมเป็นจุดหมายแต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมพระธรรมวิทยากรปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์มาสู่พุทธกระบวนทัศน์ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน^{๓๓}

๔.๒.๓ ด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

ในด้านการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของพระธรรมวิทยากรนั้นผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์โดยจำแนกออกเป็นดังนี้คือ

๑) รณรงค์ให้สถานศึกษาเป็นพื้นที่ปลอดบุหรี่ ปลอดสุรา และปลอดอบายมุขทุกประเภท และเป็นศูนย์กิจกรรมสร้างสรรค์ของนักเรียนและชุมชน โดยพระธรรมวิทยากรจะสนับสนุนให้นักเรียนจัดกิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ ที่โรงเรียนโดยมีการใช้สถานศึกษาในการจัดงานเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเช่น ทอดผ้าป่า บุญ แผด ถวายเทียนพรรษา ตั้งกองกลิน เป็นต้น ก่อเกิดเป็นปรากฏการณ์ใหม่เมื่อนักเรียนมาทำกิจกรรม ก็ได้ชวนผู้ปกครองมาด้วย ทำให้ สมาชิก และองค์กรในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้วยมีการติดป้ายรณรงค์ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม เช่น ต้นไม้พูดได้^{๓๔}

^{๓๑} สัมภาษณ์นายภิเชก สารมณี, นักศึกษา (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาณอมศักดิ์ ปณ ฌณาโร, พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ, ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖),

^{๓๓} บทสัมภาษณ์ ว่าที่ร้อยตรี สุรัช อิมเธิบธรรม, (นักวิชาการชำนาญการวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๓๔} คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (นครสวรรค์ : วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๒๕๕๖), (อัดสำเนา).

๒) ขอความร่วมมือจากองค์กรภายนอกในการพัฒนาเครือข่ายเจ้าหน้าที่ส่งเสริมความประพฤติของนักเรียนโดยพระธรรมวิทยากรร่วมกับสถานศึกษาได้ติดต่อขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องที่ ช่วยกันสอดส่องดูแลภายในเขตพื้นที่เกี่ยวกับปัญหาเด็กเยาวชนนักเรียนด้วยกัน^{๓๕}

๓) ร่วมมือกับสื่อ และภาคเอกชนในการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกและสร้างความรู้สึกร่วมรับผิดชอบในการแก้ปัญหาสังคมโดยพระธรรมวิทยากรได้มีการนำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ทำร่วมกันกับสถานศึกษา มาเผยแพร่ออกอากาศเพื่อส่งเสริมจิตอาสา ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนส่งเสริมการจัดทำรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาและสื่อที่ทันสมัย ตรงประเด็นและโดนใจเยาวชน^{๓๖}

๔) ส่งเสริมให้นักเรียนนักศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ซึ่งพบว่าพระธรรมวิทยากรได้ให้นักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษาลงชื่อเข้าสอบวิชาธรรมศึกษาและมีการติวธรรมศึกษา เป็นการให้นักเรียนนักศึกษาได้ศึกษาวิชาธรรมะ ส่งเสริมให้เกิดความรู้ ด้านจริยศึกษา ศาสนพิธี และหลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งในวิชาธรรมศึกษาก็จะมีการสอบทุกปี ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาชั้น ตริ โท เอก^{๓๗}

๕) สนับสนุนให้ใช้อาคารสถานที่วัดเป็นที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในกรณีที่สถานศึกษามีกิจกรรมนอกพื้นที่ เมื่อต้องการใช้วัดหรือต้องการพื้นที่วัดในการจัดกิจกรรมพระธรรมวิทยากรก็ได้อำนวยความสะดวกเรื่องอาคารสถานที่ ให้ใช้จัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น โครงการปลูกต้นไม้ในวันพืชมงคล ประเพณีแห่เทียนพรรษา สถานศึกษาร่วมกับชุมชนทำบุญตักบาตรวันแม่ หรือแม่แต่กิจกรรมจิตอาสาต่าง ๆ^{๓๘}

๖) สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมเข้าไปในขณะที่ให้คำปรึกษาหรือให้คำแนะนำต่าง ๆ โดยเมื่อนักเรียนนักศึกษามาขอคำปรึกษา หรือคำแนะนำต่าง ๆ ปกติแล้วนักเรียนนักศึกษาจะมาขอคำปรึกษาปัญหาความร้าวฉาน ปัญหาเรื่องการเรียนรู้ ปัญหาการเงิน ปัญหาสุขภาพ การให้คำแนะนำปรึกษาโดยส่วนมากให้คำแนะนำปรึกษาที่ห้องทำงานของพระธรรมวิทยากรในสถานศึกษาเอง^{๓๙}

^{๓๕} วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ”, (ศรีสะเกษ : วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , ๒๕๕๖).วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชยาญอยุธยา , “รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ”, (อยุธยา : วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชยาญอยุธยา , ๒๕๕๖). คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (ขอนแก่น : วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , ๒๕๕๖) (อัดสำเนา).

^{๓๖} วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (ขอนแก่น : วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น , ๒๕๕๖) (อัดสำเนา).

^{๓๗} คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (ขอนแก่น : วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , ๒๕๕๖) (อัดสำเนา).

^{๓๘} วิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ด , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (ร้อยเอ็ด : วิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ด , ๒๕๕๖). วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (ขอนแก่น : วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น , ๒๕๕๖) (อัดสำเนา).

^{๓๙} อ้างแล้ว.

๗) ผลิตสื่อเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมแจกจ่ายแก่ผู้ที่สนใจ พร้อมทั้งจัดรายการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ สื่อมวลชน อินเทอร์เน็ต โดยพระธรรมวิทยากรได้พานักเรียนนักศึกษาผลิตสื่อ มีการพิมพ์หนังสือธรรมะ สร้างแผ่นซีดีธรรมะ ถ่ายหนังสือเป็นต้นเพื่อนำออกเผยแพร่ในสถานศึกษาและชุมชนภายนอก

๘) ส่งเสริมให้นักเรียนนักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนอกพื้นที่เมื่อมีกิจกรรมประกวดแข่งขันต่าง ๆ เกี่ยวกับการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมโดยที่หน่วยงานจังหวัดหรืออำเภอจัดขึ้น พระธรรมวิทยากรจะส่งนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านั้น เช่น การประกวดสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ การตอบปัญหาธรรมะ เป็นต้น

๙) จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ตลอดจนวันพ่อ วันแม่ จากที่เมื่อก่อนการจัดกิจกรรมก็เป็นไปด้วยความเรียบง่ายปกติธรรมดา แต่เมื่อมีพระธรรมวิทยากรเข้ามา จึงเริ่มมีกิจกรรมการทำบุญตักบาตรเพิ่มขึ้นมาในวันครู วันแม่ ซึ่งทำให้นักเรียนนักศึกษาซึมซับรู้จักการทำบุญให้ทาน ตักบาตร เป็นต้นว่าเมื่อก่อนไม่มีกิจกรรมเหล่านี้ทำให้นักเรียนนักศึกษาไม่คุ้นเคยกับศาสนพิธีพิธีกรรมทางศาสนา แต่เมื่อมีพระธรรมวิทยากรเข้ามามีบทบาททำให้นักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษาซึมซับขนบธรรมเนียม ศีลธรรมจริยธรรมเหล่านี้ไปตามลำดับ^{๔๐}

๑๐) ส่งเสริมกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรมของคนไทยส่วนใหญ่ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และล้วนมีความสัมพันธ์กับศีลธรรมจริยธรรมอันดีงาม อย่างเช่นประเพณีบุญข้าวสาก ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับพระธรรมวิทยากรซึ่งเป็นพระสงฆ์โดยตรงดังนั้นพระธรรมวิทยากรจึงเป็นเรี่ยวแรงสำคัญ ในการสนับสนุนส่งเสริม เช่น พานักเรียนนักศึกษาทำเทียนพรรษา ให้คำปรึกษาในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ^{๔๑}

๑๑) จัดโครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนนักศึกษาผ่านกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเน้นทั้งความรู้ การปฏิบัติ และความตระหนักในความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี โดยกิจกรรมจะเป็นการอบรมในหอประชุมหรือลาน กว้างตามแต่โอกาสและความเหมาะสมของโครงการ ซึ่งกิจกรรมจะหนัก เบา ตามแต่โอกาสและกลุ่มนักเรียนนักศึกษาผู้เข้าอบรม จะใช้สื่อต่าง ๆ เข้ามาประกอบในการทำกิจกรรมอยู่เสมอการจัดค่ายไม่ได้จัดแบบเน้นการฝึกปฏิบัติทางพุทธศาสนา แต่จะใช้เทคนิคการสอนแบบครูเพื่อปลูกฝังให้มี ความกตัญญู รักชาติ มีระเบียบวินัย มีความสามัคคี เป็นต้น โดยจะประยุกต์ให้เหมาะสมนักเรียนนักศึกษาของผู้เข้าอบรม^{๔๒} เช่น

^{๔๐} วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ”, (ศรีสะเกษ : วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , ๒๕๕๖) (อัดสำเนา).

^{๔๑} คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (ขอนแก่น : วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , ๒๕๕๖) (อัดสำเนา).

^{๔๒} คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (นครสวรรค์ : วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๒๕๕๖) .วิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่ , “สรุปโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ”, (เชียงใหม่ : วิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่ , ๒๕๕๖) (อัดสำเนา).

- โครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์
- โครงการจริยธรรมสัจจร
- โครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับวัยรุ่น
- โครงการค่ายวัยใส
- โครงการพัฒนาคุณธรรมคนดีสู่สังคม
- โครงการสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติด

๑๒) จัดโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเชิงปฏิบัติแก่นักเรียนนักศึกษาผ่านกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเน้นการปฏิบัติ ให้ตระหนักในความเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี โดยกิจกรรมจะเป็นการออกปฏิบัติการนอกสถานที่ สร้างจิตอาสา พากันเพียรประโยชน์ตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อปลูกฝังให้มีความกตัญญู รักชาติศาสนา รักประชาธิปไตย มีระเบียบวินัย มีความรู้รักสามัคคี^{๔๓} เช่น

- โครงการทำบุญวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- โครงการจิตอาสาทำความดี
- โครงการปลูกต้นไม้เฉลิมพระเกียรติ
- โครงการจิตอาสาบูรณะซ่อมแซมวัด
- โครงการช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม
- โครงการช่วยเหลือผู้ยากไร้

๔.๓ ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา มีสาระสำคัญสามารถสรุปได้ดังนี้

ในประเด็นเกี่ยวกับปัญหาเรื่องการขาดประสบการณ์ พระธรรมวิทยากรซึ่งเป็นพระสงฆ์ผู้ได้รับคัดเลือกมาเป็นบุคลากรของโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาเมื่อมาปฏิบัติหน้าที่แล้วจำนวนมากไม่มีความชำนาญเรื่องระบบราชการ ทั้งขาดประสบการณ์การทำงานใน ระบบราชการ เมื่อปฏิบัติหน้าที่ในส่วนราชการ จึงทำให้งานเกิดความล่าช้าการดำเนินงานเลยได้รับผลกระทบทำให้ การการบริหารจัดการล่าช้าตามไปด้วย ดังคำกล่าวของพระธรรมวิทยากรรูปหนึ่งว่า “ประสบการณ์ในระบบราชการไม่ค่อยมี ระบบราชการเป็นอะไรที่สลับซับซ้อน ซึ่งกว่าจะผ่านไปแต่ละครั้งการ ดำเนินการโครงการรู้สึกว่ายาวนาน”^{๔๔} โดยพระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุที่เพิ่งจบ

^{๔๓} คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖ ”, (นครสวรรค์ : วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๒๕๕๖) (อรรถาธิบาย).

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระมหาประจักษ์ ถาวโร , พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

การศึกษาซึ่งก็ไม่เคยทำงานในระบบราชการอาจมีบางรูปเท่านั้นที่เคยฝึกปฏิบัติงานเป็นเจ้าหน้าที่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย

ในประเด็นเรื่องงบประมาณในการดำเนินการ พระธรรมวิทยากรจำนวนน้อยที่สามารถหางบประมาณในการหรือจัดกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ได้ เนื่องจากงบประมาณของโครงการนั้นมาจากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม การอนุมัติงบประมาณจึงค่อนข้างล่าช้า ดังที่พระธรรมวิทยากรกล่าวว่า “ทางสถานศึกษาได้ทำการเปิดภาคเรียนมาได้ครึ่งภาคเรียนแล้วแต่ว่างบประมาณยังไม่ตกมาถึงเลยดังนั้นโครงการที่ตั้งใจจะทำบางโครงการจำต้องยกเลิกไป เพราะไม่สามารถหางบประมาณมาดำเนินการได้”^{๔๕} และพระธรรมวิทยากรอีกท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ต้องยอมรับว่าไม่ค่อยจะมีความสามารถในการบริหารจัดการงบประมาณเพราะงบประมาณส่วนหนึ่งจาก กรมการศาสนาก็มาไม่ถึง งบที่หาเองก็น้อย”^{๔๖} ซึ่งงบประมาณดำเนินการโครงการคลินิกคุณธรรมในส่วนนี้เป็นงบประมาณที่กรมการศาสนาอนุมัติผ่าน วัฒนธรรมจังหวัด จากนั้นวัฒนธรรมจังหวัดจะอนุมัติมายังสถานศึกษาอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้พระธรรมวิทยากรเบิกจ่ายในการดำเนินการโครงการตามลำดับ

ในประเด็นเรื่องข้อเสียหายและผลกระทบต่อพระธรรมวิทยากร มีพระธรรมวิทยากรส่วนน้อยที่ได้รับผลกระทบจากข้อเสียหายเกี่ยวกับเรื่องพระภิกษุ-สามเณรในพระพุทธศาสนา แม้บางครั้งข้อเสียหาย ๆ หาย ๆ ของพระสงฆ์จะปรากฏทางสื่อ ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อพระธรรมวิทยากร ดังเช่นคำกล่าวของพระธรรมวิทยากรท่านหนึ่งว่า “ช่วงที่มีข่าวของเณรคำทำให้มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของผมด้วย ซึ่งทำให้ความศรัทธา ความเชื่อมั่นในตัวพระธรรมวิทยากรลดลงมากเลยทีเดียว”^{๔๗} และก็มีนักเรียนให้สัมภาษณ์ว่า “ทุกวันนี้ภิกษุ-สามเณร ที่ดี ๆ มีเยอะ แต่พระภิกษุ-สามเณรที่ไม่ดีออกข่าวให้เห็นบ่อยครั้งบางทีก็ทำให้เราจ้องจับผิดพระธรรมวิทยากรด้วยเหมือนกัน”^{๔๘} ซึ่งส่วนมากพุทธศาสนิกชนหรือนักเรียนนักศึกษา รวมทั้งครูอาจารย์ในสถานศึกษา ก็จับตามองพระธรรมวิทยากรพอสมควร ทั้งพระธรรมวิทยากรเองก็ต้องปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่เยาวชนนักเรียน จุดนี้เลยทำให้พระธรรมวิทยากรรู้สึกระแวงกังขา ยากในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองเพิ่มขึ้นเท่าตัว

การวิเคราะห์ข้อเสนอแนะรวมทั้งการแก้ปัญหา อุปสรรค ของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา มีสาระสำคัญสามารถสรุปได้ดังนี้

ในประเด็นปัญหาเรื่องระบบราชการที่พระธรรมวิทยากรไม่ค่อยมีประสบการณ์หรือไม่ถนัดในการติดต่อราชการ การทำหนังสือราชการต่าง ๆ พระธรรมวิทยากรแก้ปัญหาโดยการหาบุคคล

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระใบฎีกาถนอมศักดิ์ ปณฺญานาโร , (พระธรรมวิทยากร วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖),

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติมาโน, พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระมหาประจักษ์ ถาวโร , พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

พระอัครเดช โชติมาโน, พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๔๘} สัมภาษณ์ น.ส.สุนิษา บุญศรี. น.ส.อภิสร่า ละมั่งทอง, นักศึกษา (วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชการอยุธยา, ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖)

ที่มีความรู้ความสามารถในสถานศึกษา มาช่วยดำเนินการในเรื่องหนังสือราชการ การติดต่อประสานงานราชการ หรือดำเนินการในระบบราชการ โดยขอความร่วมมือกับสถานศึกษา เมื่อเป็นเช่นนั้นสถานศึกษาจะจัดพี่เลี้ยงแก่พระธรรมวิทยากร โดยเป็นครูในโรงเรียนเปรียบเสมือนไวยาวัจกรทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ติดต่อประสานงาน หรือดำเนินการใด ๆ ที่พระภิกษุไม่สามารถทำได้ ก็จะสามารถทำให้ระบบงานในส่วนนี้ดำเนินการไปได้ดีขึ้น

ในส่วนนี้พระธรรมวิทยากรให้คำแนะนำว่า การหาประสบการณ์ใหม่ ๆ หรือฝึกประสบการณ์ใหม่ ๆ สำหรับพระธรรมวิทยากรหรือพระสงฆ์เรา ไม่ว่าจะเป็นพระธรรมวิทยากรเอง หรือพระสงฆ์ที่เป็นพระวิทยากรอบรม ตลอดจนพระสงฆ์ทั่วไปควรขยันหมั่นเพียรสั่งสมประสบการณ์ใหม่ ๆ เพื่อให้ตนเองได้พัฒนาประสบการณ์ และนอกจากนั้นส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรจัดอบรมเกี่ยวกับการดำเนินงานติดต่อประสานงานราชการแก่พระธรรมวิทยากรเพื่อให้พระธรรมวิทยากรได้พัฒนาความรู้ พัฒนาศักยภาพและประสบการณ์ของตนเอง เพราะประสบการณ์เหล่านั้นจะมีประโยชน์อำนวยผลต่อการอบรมสั่งสอน เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้^{๔๙}

ในส่วนปัญหาที่เกี่ยวกับงบประมาณในการดำเนินการซึ่งโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา จัดสรรงบประมาณมาให้แต่ละสถานศึกษาโดยผ่านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด การดำเนินการส่วนนี้ทำให้ล่าช้า พระธรรมวิทยากรได้ใช้วิธีการแก้ปัญหาดังนี้คือ

- พระธรรมวิทยากรได้ร่วมมือกับสถานศึกษาแก้ปัญหาโดย การนำงบประมาณของสถานศึกษามา ทดรองจ่าย เพื่อใช้ในการดำเนินการโครงการก่อน
- พระธรรมวิทยากรขอสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นเพื่อดำเนินโครงการ
- พระธรรมวิทยากรหางบประมาณโดยการรับบริจาค จากบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ^{๕๐}

พระธรรมวิทยากรให้ข้อเสนอแนะในส่วนของปัญหางบประมาณว่า งบประมาณเป็นส่วนสำคัญเป็นปัจจัยหลัก ๆ อันดับต้น ในส่วนพระธรรมวิทยากรเราเองหากมีกิจกรรมหรือโครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมอื่นที่อำนวยความสะดวกเรื่องงบประมาณมากกว่าควรดำเนินโครงการนั้นก่อน และในส่วนราชการไม่ควรให้มีการดำเนินการที่ล่าช้า ควรมีการอบรมพนักงานบัญชีพนักงานการคลังอยู่บ่อย ๆ และควรมีการนำระบบสารสนเทศเกี่ยวกับงบประมาณและแผนการเบิกจ่ายมาใช้ให้เกิดประโยชน์ด้านการบริหารการเบิกจ่ายงบประมาณ

ในประเด็นผลกระทบที่เกิดจากข่าวเสียหายเกี่ยวกับพระสงฆ์ในสังคม พระธรรมวิทยากรได้ให้ความเห็นว่า “ข่าวในสังคมก็เป็นเพียงข่าว อาจจะมีจริงหรือเท็จก็เป็นประเด็นสำหรับพระหรือคน ๆ นั้น อาจจะมีผลต่อมุมมองที่คนทั่วไปมองเราบ้างก็ตาม ...”^{๕๑} โดยที่พระธรรมวิทยากรเองก็ไม่ได้แก้ปัญหาใด ๆ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ควรมีการชี้แจงให้นักเรียนนักศึกษาทราบว่าพระสงฆ์ไม่ใช่จะมีการกระทำ มีความประพฤติเหมือนกันเสียทุกรูป เพราะคนเราก็ใช้ว่าจะเหมือนกันเสียทุกอย่าง เพียงแค่

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติ ภาโน, พระมหาประจักษ์ ถาวโร, (พระธรรมวิทยากร, ๒๕๕๖),

^{๕๐} สัมภาษณ์ นายภิเชก สารมะณี, นางสาวขวัญใจ พุ่ไชย, นายอภิชัย พิมพ์กันหา, นางสาวณัฐนันท์ ตั้งสุจริตรธรรม, (นักศึกษา, ๒๕๕๖),

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติ ภาโน, พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

รับรู้รับทราบข่าวตามกระแสสื่อเท่านั้นเอง ^{๕๒} พระธรรมวิทยากรยังให้ข้อเสนอแนะว่า ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระธรรมวิทยากรควรปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง ด้านความเหมาะสม ก็ควรเป็นความเหมาะสมตามสถานการณ์ ตามกฎเกณฑ์ หรือตามหลักค่านิยม ของกลุ่มคนในสังคม ในขณะนั้น ซึ่งพระธรรมวิทยากรก็อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม

ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

พระธรรมวิทยากรได้ให้ข้อเสนอแนะในการอบรมสั่งสอน และคำแนะนำ คำปรึกษา ว่าการอบรมสั่งสอน ให้ความสำคัญกับการเป็นนักเผยแผ่สิ่งสำคัญต้องมี

มนุษยสัมพันธ์ที่ดี และต้องมีปฏิสัมพันธ์คารวตา

ให้ความเคารพต้อนรับต่อผู้ที่มาขอคำปรึกษา

ต้องมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี มีความอ่อนน้อม พุดจาไพเราะ

มีจิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตา มีจิตใจที่เยือกเย็นจริงใจ ^{๕๓}

พระธรรมวิทยากรได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการ สอน การอบรม และการให้คำปรึกษา แก่เยาวชนนักเรียนนักศึกษาว่า

การเป็นพระธรรมวิทยากรหรือเป็นผู้ให้คำปรึกษาจะต้องสร้างบรรยากาศที่อบอุ่น มีมิตรไมตรี พุดคุยให้ผ่อนคลาย เป็นการสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นแก่นักเรียนที่มาขอความช่วยเหลือในเบื้องต้น การสื่อให้นักเรียนนักศึกษาที่มาขอคำปรึกษา เห็นความตั้งใจจริง เช่นการแสดงออกทางสีหน้า - แววตา การประสานสายตา ให้มองผู้รับคำ ปรึกษาในขณะที่เขากำลังพูด มีการพยักหน้าบ้าง เพื่อแสดงให้เห็นว่าเข้าใจผู้พูดเบนสายตา การแสดงท่าทางการเคลื่อนไหวของร่างกาย ทำตัวเป็นกันเอง ท่าทาง มีชีวิตชีวา ใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส ทำให้เกิดความรู้สึกว่าพร้อมที่จะให้คำปรึกษา และมีความกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือ จากนั้นค่อยถามปัญหาและให้คำปรึกษา อย่างมี เมตตา กรุณา ต่อนักเรียนนักศึกษา ^{๕๔}

พระธรรมวิทยากรอาจพบปัญหาหลาย ๆ อย่าง ที่มีความรุนแรงแตกต่างกัน พระธรรมวิทยากรจะต้องเป็น ผู้ช่วยให้นักเรียนนักศึกษาเหล่านั้นได้เห็นความสำคัญของปัญหาแต่ละอย่าง ส่วนใหญ่มีสาเหตุจากปัญหา ๓ ด้าน ดังนี้

ก. ปัญหาด้านความรู้ - ไม่เข้าใจ พระธรรมวิทยากรจะต้องให้ความรู้หรือให้ข้อมูลอย่างถูกต้อง ชัดเจน เข้าใจง่าย โดยให้เป็นช่วง ๆ ในเวลาที่เหมาะสม และมีการตรวจสอบความเข้าใจ

^{๕๒} สัมภาษณ์ ว่าที่ ร.ต.ไพรัช น้อยแสง, นักศึกษา (วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

^{๕๓} สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติ ฌาโณ, พระมหาประจักษ์ ถาวโร , พระใบฎีกาณอมศักดิ์ ปณฺญญารโธ, (พระธรรมวิทยากร, ๒๕๕๖),

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระพิชิต วิจิตวโส , พระธรรมวิทยากร (วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา , ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖),

ตรงกันด้วยเทคนิคการถาม การทวนความ และการสรุปความ สอดแทรกธรรมะ เพื่อที่จะให้นักเรียนเป็นผู้พิจารณาว่า เหมาะสมหรือพอใจหรือไม่

ข. ปัญหาด้านอารมณ์ - ความรู้สึก พระธรรมวิทยากรอาจใช้เทคนิคของการให้กำลังใจ การสนับสนุนช่วยให้นักเรียนนักศึกษา รู้สึกว่ามิได้เผชิญปัญหาโดยลำพัง ทำให้เขาเกิดความคิดริเริ่มที่จะสู้ ชีวิตต่อไป และเกิดความมั่นใจในตนเองมากขึ้น

ค. ปัญหาความรู้ในแนวทางปฏิบัติ พระธรรมวิทยากรจะต้องสรุปปัญหาของนักเรียนนักศึกษา ซึ่งสามารถทำได้โดย ให้การเสนอแนะเพื่อให้ผู้รับคำปรึกษาได้พูดและช่วยให้เขาได้คิด พิจารณาส่งที่เป็นปัญหา เรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ทางเลือกในการแก้ไขปัญหา หลาย ๆ ทาง เห็นข้อดี-ข้อเสีย ของทางเลือกต่าง ๆ และตัดสินใจเลือกทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง^{๕๕} ในการให้คำปรึกษาแก่เด็กเยาวชนนักเรียนในแต่ละครั้ง พระธรรมวิทยากรจะต้องพยายามสอดแทรกธรรมะ ยกตัวอย่างเรื่องราวพุทธประวัติ หรือยกตัวอย่างจากเรื่องราวในสื่อสังคม ยกตัวอย่างในหลวง ซึ่งการให้คำปรึกษาจะต้องประกอบด้วยเมตตาเป็นสำคัญ^{๕๖}

ในการสรุปปัญหาแต่ละครั้ง พระธรรมวิทยากรอาจจะสรุปประเด็น สำคัญ ๆ ของการพูดคุย และแนวทางที่จะนำไปปฏิบัติ แล้วนัดพบกันใหม่ หรืออาจให้ นักเรียนนักศึกษาเป็นผู้สรุปเอง เพื่อทบทวนความเข้าใจในสิ่งที่พูดคุยกันอยู่ในขณะนั้น และสามารถที่จะนำไปปฏิบัติ โดยพระธรรมวิทยากรเป็นผู้ให้กำลังใจ หรือสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติตามที่พูดคุยกัน และข้อควรระวังอาจมีนักเรียนบางรายที่มีปัญหา รุนแรง มากเกินกว่าที่พระธรรมวิทยากรจะช่วยเหลือได้ เช่น มีอาการทางจิตรุนแรง เป็นต้น จำเป็นต้องยุติการให้คำปรึกษา และส่งต่อผู้มีหน้าที่โดยตรงต่อไป

ซึ่งจุดเด่น พระธรรมวิทยากร ก็คือมีความมั่นใจทำให้ได้รับประโยชน์จากความเหมาะสมของสถานการณ์อย่างสมบูรณ์ ด้านความสง่างาม การปฏิบัติตามหลักวัฒนธรรมประเพณี วิธีการดำรงชีวิตการอยู่ร่วมกันกับสถานศึกษา บ-ว-ร บ้าน วัด โรงเรียนหรือราชการ พระธรรมวิทยากร ก็ควรทำเป็นแบบอย่างจะก่อให้เกิดประเพณีและแบบแผนลักษณะที่สูงส่ง น่านับถือ น่ายกย่อง น่าเทิดทูน การกระทำเลวทรามต่ำช้าอันไม่ควร เพราะจะถูกตัดสินว่าไม่ดี จะถูกดูหมิ่นดูแคลนทำให้ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ลดคุณค่าลง จะไม่เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม^{๕๗}

๔.๔ ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระมหาประจักษ์ ฉาวโรว่าที่ ร.ต.สุรติ อัมเอิบธรรม, ดร.สมจิตร์ ศิริเสนา, ๒๕๕๖

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติญาโณพระมหาประจักษ์ ฉาวโร พระใบฎีกาณอมศักดิ์ ปญญญาธโร พระพิชิต วิจิตว์โส (พระธรรมวิทยากร, ๒๕๕๖),

^{๕๗} สัมภาษณ์ ดร.ชำนาญ อุปฮาด ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , ดร.สมจิตร์ ศิริเสนา ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชกาณูอยุธยา , นายอักษรศิลป์ แก้วมหวงศ์ , ผู้อำนวยการ วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ , ว่าที่ ร.ต.ไพรัช น้อยแสง. นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการอยุธยา ,

จากการวิจัยสามารถ วิเคราะห์แนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิก
คุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งมีสาระสำคัญสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) จัดฝึกอบรม ถวายความรู้ในด้านต่าง ๆ แก่พระธรรมวิทยากรอยู่เป็นประจำอย่าง
สม่ำเสมอ^{๕๘}

พระธรรมวิทยากรอยู่ในฐานะเป็นผู้ช่วยอบรม ให้คำปรึกษา และวิทยากรอบรม^{๕๙} จึงต้อง
ปฏิบัติงานโดยร่วมกับทาง สถานศึกษา พระธรรมวิทยากรสมควรได้รับความรู้เพิ่มเติม รับการฝึกอบรม
อบรมเพิ่มขึ้น และจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาศักยภาพ พัฒนาความรู้ความสามารถอยู่อย่าง
สม่ำเสมอ^{๖๐}

๒) สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อพระธรรมวิทยากร หรือ สร้างความคุ้นเคย เป็นกันเองกับ
พระธรรมวิทยากร

การสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีเป็นสิ่งที่น่ากระทำอย่างยิ่ง เมื่อผู้บริหาร ครู อาจารย์ใน
สถานศึกษา หรือแม้แต่นักเรียนนักศึกษา ถ้าสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ต่อพระธรรมวิทยากรจะทำให้พระ
ธรรมวิทยากรมีความคล่องตัวในการปฏิบัติหน้าที่ ไม่กระด้างกระเดื่อง ปฏิบัติตนทำหน้าที่ได้อย่างมี
ประสิทธิภาพ^{๖๑}

๓) จัดหาศิษย์วัดหรือคฤหัสถ์ทั่วไปเป็นผู้กระทำการกิจแทนสงฆ์แก่พระธรรมวิทยากร
เนื่องจากพระธรรมวิทยากรบางท่านพักอาศัยอยู่วัดที่ห่างไกลกับสถานศึกษาซึ่งในการ
เดินทางของพระธรรมวิทยากรค่อนข้างลำบาก หรือ ในบางครั้ง พระธรรมวิทยากรมีความจำเป็นที่
จะต้องโดยสารไปปฏิบัติหน้าที่ในสถานที่ที่ห่างไกลเมื่อโดยสารโดยรถประจำทาง หรือไปในที่ใด
ทำให้ศาสนิกชนมองดูแล้วบั่นทอนศรัทธา จึงควรส่งเสริมสนับสนุนไวยวัจกรให้พระธรรมวิทยากร^{๖๒}

๔) ควรจัดให้มีการวัดและประเมินผล พระธรรมวิทยากร โดยอาจใช้การสังเกตพฤติกรรม
ของพระธรรมวิทยากร หรือ วัดผลด้วยแบบทดสอบความรู้
พระธรรมวิทยากรสามารถแสดงบทบาทหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน ให้คำปรึกษา
ตลอดจนส่งเสริมจริยธรรมแก่เยาวชนได้ แต่ถ้าหากไม่มีการวัดผลประเมินผลตัวพระธรรมวิทยากรแล้ว
อาจทำให้เกิดการพัฒนา จึงควรมีการวัดผลตัวของพระธรรมวิทยากร เพื่อให้ทราบความสามารถ
หรือข้อตกบกพร่องที่จะสามารถแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นได้^{๖๓}

๕) ควรสนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน

^{๕๘} วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, อ้างแล้ว หน้าเดียวกัน

^{๕๙} สัมภาษณ์ ว่าที่ ร.ต.สุรติ อิ่มเอิบธรรม, (๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖)

^{๖๐} สัมภาษณ์ ดร.สมจิตร ศิริเสนา, น.ส.อภิสรฯ ละมั่งทอง, น.ส.สุนิษา บุญศรี, นางสาวขวัญใจ พุ่มไชย

^{๖๑} สัมภาษณ์ นางสาวนรินทร์พร ศรีชนะ, นางสาวอุมาพร ขุนหอม, นายณัฐธณ คุ่มสะอาด,
นางสาวศิริ แดงศรี, นายวิสิษฐ์ พลเยี่ยม,

^{๖๒} สัมภาษณ์ ดร.ชำนาญ อุปฮาด, นายศักดิ์ดา ถาวรพจน์, นางสาวอุไรวรรณ จันทมาศ, นางสาว
ภาวีนี อยู่พร้อม, นายจักรินทร์ สุภาดี, นางสาวณัฐนันท์ ตั้งสุจริตธรรม,

^{๖๓} สัมภาษณ์ ว่าที่ ร.ต.สุรติ อิ่มเอิบธรรม, ดร.ชำนาญ อุปฮาด, นายอักษรศิลป์ แก้วมหวางค์, นาย
วีระ จำลอง,

เหตุการณ์โน้สัจคม เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อพระธรรมวิทยากรมาก เนื่องจาก ขว้างต่าง ๆ ที่พบในสังคัม ส่งผลกระทบต่อเยาวชนเป็นอันมาก พระธรรมวิทยากรจำเป็นต้องให้การเตือนสติให้ทันต่อเหตุการณ์ที่เป็นปัจจุบัน^{๖๔}

๖) ควร ส่งเสริม ช่องทาง ในการแสดงบทบาทแก่ให้พระธรรมวิทยากรให้หลากหลาย สำหรับขยายโอกาสในการอบรม ให้คำแนะนำ ที่มีข้อจำกัดด้านระยะเวลา อาทิ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต สถานีวิทยุ สถานีโทรทัศน์ เป็นต้น

เนื่องจากพระธรรมวิทยากรได้ทำหน้าที่เป็นเหมือนหมอรักษาสุขภาพทางจิตใจ ประจำอยู่ ในคลินิก และโอกาสที่นักเรียนจะมาขอคำปรึกษาที่มีน้อย หรือ บางสถานศึกษาจัดเวลาให้พระ ธรรม วิทยากรจัดอบรมน้อยมาก ไม่เพียงพอต่อความต้องการของเยาวชน ดังนั้น ควรสนับสนุนให้พระธรรม วิทยากรได้ แสดงธรรมออกสื่อ หรือเพิ่มระยะเวลาในการได้แสดงความรู้ความสามารถในการแสดง ธรรม^{๖๕}

๗) กรมการศาสนา สถานศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ช้อง ควรจัดอบรมถวายความรู้เกี่ยวกับ การจัดทำสื่อและ เทคนิคการใช้สื่อการสอน แก่พระธรรมวิทยากร

พระธรรมวิทยากร ที่ปฏิบัติงานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่ เยาวชน โดยมากจะมีสื่อ สำหรับการอบรม มากมาย แต่การจัดอบรมเพื่อสนับสนุนให้มีการผลิตสื่อใหม่ ๆ ขึ้นมาก็เป็นการ สนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้พัฒนาเพิ่มศักยภาพ และมีสื่อใหม่ ๆ ออกมาใช้ในการอบรม

๘) ควรสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับพระธรรมวิทยากร

เมื่อหน่วยงานที่ มีส่วนเกี่ยวข้อง กับพระธรรมวิทยากรได้ทำงาน และประสานการทำงาน ร่วมกันอย่างเป็นระบบ พระธรรมวิทยากรจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างคล่องตัว รวดเร็ว หรือแม้ แต่การทำงานร่วมกันก็ยังทำให้ได้รับประสบการณ์อื่น ๆ มากมาย

๙) ยกย่องเชิดชูในฐานะที่เป็นพระธรรมวิทยากร

ในบางครั้งพระธรรมวิทยากรที่ปฏิบัติหน้าที่เองนั้นก็ต้องการแรงจูงใจ ในการปฏิบัติงาน การยกย่อง เชิดชู มอบรางวัล ให้แก่พระธรรมวิทยากรถือว่าเป็นแรงจูงใจที่จะทำให้พระธรรมวิทยากร มีกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี^{๖๖}

แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงองค์ความรู้เกี่ยวกับ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิก คุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร

^{๖๔} สัมภาษณ์ นายวีระ จำลอง, นางสาวนรินทร์พร ศรีचना, นายสุทินันท์ ชื่นกลาง, นายวิสิทธิ์ พล เยี่ยม, นางสาวอภิสรรา ละมั่งทอง, นายจักรินทร์ สุภาดี,

^{๖๕} สัมภาษณ์ ว่าที่ ร.ต.ไพรัช น้อยแสง, นางสาวศิวลี แดงศรี, นางสาวภาวิณี อยู่พร้อม, นางสาว นรินทร์พร ศรีचना,

^{๖๖} สัมภาษณ์ ดร.ชำนาญ อุปฮาด, ดร.สมจิตร ศิริเสนา, ว่าที่ ร.ต.สุรติ อิ่มเอิบธรรม,

บัญญัติพระราชบัญญัติ ที่เป็นการส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อสังคม
จัดฝึกอบรม ถวายความรู้ในด้านต่าง ๆ แก่พระธรรมวิทยากรอยู่เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ
สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อพระธรรมวิทยากร หรือสร้างความคุ้นเคย เป็นกันเองกับ พระธรรมวิทยากร
สนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้ เสริมสร้างบุคลิกภาพ ให้เป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ฟัง
จัดหาศิษย์วัดหรือคฤหัสถ์ทั่วไปเป็นผู้กระทำการกิจแทนสงฆ์แก่พระธรรมวิทยากร
ควรจัดให้มีการวัดและประเมินผลพระธรรมวิทยากร โดยอาจใช้การสังเกต พฤติกรรมของพระธรรมวิทยากร หรือ วัดผลด้วยแบบทดสอบความรู้
ควรสนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน
ควรส่งเสริมช่องทางในการแสดงบทบาทแก่ให้พระธรรมวิทยากรให้หลากหลาย สำหรับขยายโอกาสในการอบรม ให้คำแนะนำที่มีข้อจำกัดด้านระยะเวลา อาทิ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต สถานีวิทยุ สถานีโทรทัศน์ เป็นต้น
กรมการศาสนา สถานศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรจัดอบรมถวายความรู้ เกี่ยวกับการจัดทำสื่อและ เทคนิคการใช้สื่อการสอน แก่พระธรรมวิทยากร
ควรสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับพระธรรมวิทยากร
ยกย่องเชิดชูในฐานะที่เป็นพระธรรมวิทยากร

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง แนวทางส่งเสริม บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีการวิจัยสรุปได้ดังนี้คือ

๕.๑ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑). เพื่อศึกษาบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
- ๒.) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะต่าง ๆ ของพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
- ๓) เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

๕.๒ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในเรื่องนี้มีขั้นตอนดังนี้

- ๑) ประชากรและผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย ได้แก่ พระธรรมวิทยากรที่ได้รับคัดเลือกจากกรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และปฏิบัติงาน ในโรงเรียนและสถานศึกษาทั่วประเทศ จำนวน ๕๘ รูป ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย ได้แก่ พระธรรมวิทยากรจำนวน ๔ รูป กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ๒ คน ผู้บริหารสถานศึกษา ๔ คน และนักเรียนจำนวน ๑๖ คน รวมผู้ให้ข้อมูลจำนวนทั้งสิ้น ๒๖ รูป/คน
- ๒) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง โดยศึกษาหาข้อมูลเพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และสอบถามผู้มีความชำนาญในการเขียนแบบสัมภาษณ์เพื่อมาปรับตั้งคำถามของแบบสัมภาษณ์แล้วนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้เสนออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อพิจารณาแก้ไขหาข้อบกพร่องและความครอบคลุม ของขอบเขตเนื้อหาการวิจัย พร้อมทั้งสำนวนของภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์หลังจากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นหาคุณภาพของแบบสัมภาษณ์โดยผู้เชี่ยวชาญ ๕ ท่านและตรวจสอบแก้ไขความถูกต้อง
- นำแบบสัมภาษณ์ที่ผู้เชี่ยวชาญให้ข้อเสนอแนะ ไปปรึกษาอาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมและนำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้วไปใช้เพื่อการวิจัยเป็นลำดับต่อไป
- ๓) การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง การเลือก เวลาและสถานที่สัมภาษณ์ ผู้วิจัยเลือกสถานที่สัมภาษณ์ตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งในแง่

ของการเดินทางและการให้ข้อมูล โดยสถานที่สัมภาษณ์จะต้องไม่มีกลุ่มอ้างอิงใด ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการให้ข้อมูล ในส่วนเวลาในการสัมภาษณ์จะเลือกเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลหลักรู้สึกผ่อนคลายและไม่มีภาระในการประกอบธุระใด ๆ ซึ่งในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะใช้เครื่องบันทึกเสียงช่วยในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยชี้แจงและขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลหลักทุกครั้ง

๔) การวิเคราะห์ข้อมูล เริ่มต้นที่การตรวจสอบข้อมูลมีครบถ้วนหรือไม่และประเมินคุณภาพของข้อมูลว่าอยู่ในระดับที่น่ามาวิเคราะห์และตอบปัญหาการวิจัยได้เพียงใด หลังจากนั้นทำการตรวจสอบข้อมูลด้วยการใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) คือ การเปลี่ยนบุคคลที่จะให้ข้อมูลซึ่งจะพิจารณาว่าเมื่อผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ โดยจะมีการบันทึกย่อขณะเก็บข้อมูลอยู่และจะเรียบเรียงใหม่เป็นฉบับสมบูรณ์ในภายหลังแล้วทำดัชนีข้อมูลเป็นการเลือกคำบางคำมาใช้เพื่อจัดหมวดหมู่ข้อมูลและความสะดวกของผู้วิจัยเมื่อต้องการนำข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์ หลังจากนั้นสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป (drawing and verifying conclusion) โดยนำข้อสรุปย่อย ๆ มาเชื่อมโยงเพื่อให้เป็นบทสรุปซึ่งจะตอบปัญหาการวิจัยโดยการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อสรุปย่อย ๆ เข้าด้วยกันด้วยการอ่านทบทวนข้อมูลปฐมภูมิที่อยู่ในรูปข้อความทางภาษาเพื่อจับใจความโดยรวมก่อนเริ่มต้นดำเนินกิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูลในขั้นตอนต่อไปแล้วจึงพิจารณาหน่วยข้อมูลในแต่ละส่วนที่ทำการแบ่งแยกไว้แล้วในขั้นตอนแรกพร้อมทั้งตั้งคำถามกับตัวเองเกี่ยวกับข้อมูลย่อยส่วนนั้นว่า “เกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร” “เกิดขึ้นที่ไหน” และ “เมื่อไร” “มีพฤติกรรมหรือการกระทำอย่างไรกับใคร” หรือทำอย่างนั้นทำไม หรือเพราะอะไร หลังจากนั้นมีการเปรียบเทียบข้อสรุปแนวคิดในข้อมูลเพื่อตรวจสอบการซ้ำหรือการทับซ้อนกิจกรรมในขั้นตอนนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบว่าข้อสรุปแนวคิดที่ซ้ำกัน หรือมีความหมายทับซ้อนกันหรือไม่ แล้วจึงพรรณนาความเชิงเนื้อหา ในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๕.๓ สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่อง แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ดังนี้

๑) บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ในแต่ละด้าน ดังนี้

พระธรรมวิทยากรมีบทบาทด้านการให้ความรู้ โดยการให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำ ให้ข้อคิด การอบรมในห้องประชุม รวมทั้งสอนโดยการ “ทำให้อยู่ให้เห็น” แก่นักเรียนนักศึกษา ซึ่งจะใช้เทคนิควิธีการสอนโดย สอนโดยนำเสนอโดยตรง สอนโดยเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย สอนโดยการใช้ตัวอย่าง สอนเชื่อมโยงสถานการณ์ สอนโดย การผนวกภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เข้าด้วยกัน

โดยสอดแทรกหลักธรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับความกตัญญู ความเมตตากรุณา ความรักชาติ รู้รักสามัคคี

พระธรรมวิทยากรมีบทบาทด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี โดยการแสดงพฤติกรรมออกทางกาย วาจา ใจ มีความใฝ่รู้ เป็นผู้มีความอดุสาหะ ขยัน อดทน สุภาพเรียบร้อยรวมทั้ง มีการควบคุมอารมณ์ เป็นผู้มีอารมณ์ดีอยู่เสมอ

พระธรรมวิทยากรมีบทบาทการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม โดยส่งเสริมการรณรงค์ให้ให้นักเรียนนักศึกษาทำความดี ส่งเสริมให้นักเรียนนักศึกษาได้รับการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา คือ ธรรมศึกษา จัดอบรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมทั้งในและนอกสถานศึกษา จัดโครงการจิตอาสาเพื่อสร้างจิตสำนึก และส่งเสริมการให้นักเรียนนักศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น จัดโครงการส่งเสริมช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ

๒) ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรม ในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ได้แก่

ปัญหา ๑) พระธรรมวิทยากรขาดประสบการณ์ในการทำงานกับส่วนราชการ เกี่ยวกับระบบหนังสือราชการ ๒) ขาดงบประมาณในการดำเนินการโครงการต่าง ๓) ผลกระทบของพระธรรมวิทยากรจากสื่อความประพฤติไม่เหมาะสมของพระสงฆ์ ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

แนวทางการแก้ปัญหา คือ ๑) ควรมีการจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับการทำหนังสือราชการ การดำเนินงานติดต่อส่วนงานราชการแก่พระธรรมวิทยากร ควรจัดอบรมพัฒนาศักยภาพความรู้ความสามารถแก่พระธรรมวิทยากร ๒) ควรมีการสำรองงบประมาณในส่วนอื่นมาทดรองจ่ายเพื่อดำเนินโครงการต่าง ๆ ๓) ควรชี้แจงอบรมความรู้แก่เยาวชน ประชาชน เกี่ยวกับสื่อที่นำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ของพระสงฆ์ในสังคม

ในด้านข้อเสนอแนะต่าง ๆ พระธรรมวิทยากรเสนอแนะเกี่ยวกับการเป็นพระธรรมวิทยากรหรือผู้ให้คำปรึกษาที่ดีว่า ควร มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และต้องมีปฏิสัมพันธ์การวัดา ให้ความเคารพต้อนรับต่อผู้ที่มาขอคำปรึกษา ต้องมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี มีความอ่อนน้อม พุดจาไพเราะ มีจิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตา มีจิตใจที่เยือกเย็นจริงใจ การเป็นพระธรรมวิทยากรควรหาประสบการณ์ใหม่ ๆ หรือฝึกประสบการณ์ใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นพระวิทยากรหรือพระสงฆ์ที่เป็นพระวิทยากรอบรม ตลอดจนพระสงฆ์ทั่วไปควรขยันหมั่นเพียรสั่งสมประสบการณ์ใหม่ ๆ เพื่อให้ตนเองได้พัฒนาประสบการณ์ จะเป็นประโยชน์ต่อการอบรมสั่งสอนต่อไป

๓) แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาดมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้คือ ๑) บัญญัติพระราชบัญญัติที่เป็นารส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อสังคม ๒) จัดฝึกอบรม ถวายเป็นความรู้ในด้านต่าง ๆ แก่พระธรรมวิทยากรอยู่เป็นประจำอย่างสม่ำเสมอ ๓) สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อพระธรรมวิทยากรหรือสร้างความคุ้นเคย เป็นกันเองกับพระธรรมวิทยากร ๔) สนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้เสริมสร้างบุคลิกภาพให้เป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ฟัง ๕) จัดหาศิษย์วัดหรือคฤหัสถ์ทั่วไปเป็นผู้กระทำการกิจแทนสงฆ์แก่พระธรรม

วิทยาการ ๖) ควรจัดให้มีการวัดและประเมินผลพระธรรมวิทยากร โดยอาจใช้การสังเกตพฤติกรรมของพระธรรมวิทยากร หรือ วัดผลด้วยแบบทดสอบความรู้ ๗) ควรสนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน ๘) ควรส่งเสริมช่องทางในการแสดงบทบาทแก่ให้พระธรรมวิทยากรให้หลากหลาย สำหรับขยายโอกาสในการอบรม ให้คำแนะนำที่มีข้อจำกัดด้านระยะเวลา อาทิ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต สถานีวิทยุ สถานีโทรทัศน์ เป็นต้น ๙) กรมการศาสนา สถานศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรจัดอบรมถวายความรู้เกี่ยวกับการจัดทำสื่อและ เทคนิคการใช้สื่อการสอน แก่พระธรรมวิทยากร ๑๐) ควรสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับพระธรรมวิทยากรยกย่องเชิดชูในฐานะที่เป็นพระธรรมวิทยากร

๕.๔ อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่อง แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม สามารถนำประเด็นสำคัญมาอภิปรายผลได้ดังนี้

๕.๔.๑ บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

บทบาทด้านการสอน

โดยส่วนรวมมีความเข้าใจในหน้าที่ความรับผิดชอบตามวัตถุประสงค์โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ที่มีความสอดคล้องกับบทบาทพื้นฐานของโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา เกี่ยวกับการให้คำปรึกษาหารือในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการขาดคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษา โดยส่วนมากแล้วพระธรรมวิทยากรจะเป็นผู้ที่นักเรียนนักศึกษามาขอคำแนะนำเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ของนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษา พระธรรมวิทยากรจะให้เวลาแก่นักเรียนนักศึกษา ในการเป็นผู้ที่รับปรึกษาปัญหาของนักเรียนนักศึกษาทุกเรื่อง โดยเปิดโอกาสให้มาขอคำแนะนำได้ตลอดเวลาในเวลาที่พระธรรมวิทยากรไปปฏิบัติหน้าที่ที่สถานศึกษา

ในแต่ละครั้งที่พระธรรมวิทยากรให้คำปรึกษาหารือให้ข้อคิดพระธรรมวิทยากรจะมีการเลือกรูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมทั้งต่อตนเองและต่อผู้รับฟัง คือเลือกรูปแบบที่ตนถนัดและให้มีความเหมาะสมกับนักเรียนนักศึกษาเพื่อให้ธรรมะ หรือคำปรึกษาเหล่านั้นมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้นชวนให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์คล้อยตามที่จะฟังเป็นอย่างดี และสามารถนำหลักธรรมที่ได้รับไปปฏิบัติให้เกิดผลจริงในชีวิตประจำวัน นำไปปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง และสังคมส่วนรวม โดยรูปแบบและวิธีการเหล่านั้นท่านจะยึดถือแบบอย่างตามแนวทางการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าและพระสาวก โดยพระธรรมวิทยากรจะนำเอาวิธีการเหล่านั้น มาประยุกต์ใช้ในการให้คำปรึกษา ให้ข้อคิดหลักธรรม ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันสามารถแบ่งเป็น ๕ วิธี ดังนี้

- (๑) การนำเสนอโดยตรงเป็นวิธีการที่พระธรรมวิทยากรใช้ในการบอกความหมายของข้อธรรมโดยตรง แล้วอธิบายความหมายและกล่าวขยายความต่อไป
- (๒) การอบรมสั่งสอนโดยการเปรียบเทียบอุปมา อุปมัย
- (๓) นำเสนอโดยการใช้ตัวอย่าง
- (๔) นำเสนอโดยเชื่อมโยงกับสถานการณ์
- (๕) นำเสนอโดยการผนวกภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ให้มีความกลมกลืนกันสื่อให้รู้ความหมาย

พระธรรมวิทยากร มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาในด้านต่าง ๆ มากมายบทบาทดังกล่าวนี้ได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการอบรมสั่งสอนหรือการให้คำแนะนำปรึกษาเท่านั้นแต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือนักเรียนนักศึกษาทั้งทางวัตถุ และการแก้ไขปัญหาพัฒนาชีวิตอีกด้วย รวมทั้งการเป็นผู้นำในสถานศึกษาบางครั้งบางคราว เช่น กิจกรรมที่ทางโรงเรียนได้จัดขึ้นหากเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาแล้ว พระธรรมวิทยากรจะเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรม หรือเป็นที่ปรึกษาแก่สถานศึกษา

พระธรรมวิทยากรยังคงทำหน้าที่ ส่งเสริม พัฒนาศีลธรรมของนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่องจนพระธรรมวิทยากรหลายรูปได้รับการยอมรับนับถือและยกย่องจากคนทั่วไปว่ามีคุณูปการกลมกล่อมแก่ผู้คนที่รู้จักบาปบุญคุณโทษและเป็นคนดีของสังคม เพราะพระธรรมวิทยากรเหล่านั้นมีบทบาทในการช่วยเหลือผู้ประสบภัยทางธรรมชาติ

บทบาทของพระธรรมวิทยากรในการสอนศีลธรรมในโรงเรียนจึงไม่ได้อยู่เฉพาะแต่เรื่อง การให้ความรู้ในด้านศาสนากับนักเรียนเท่านั้น แต่ยังแผ่บทบาทอย่างอื่นอยู่อีกมากมายโดยแยกไม่ออกจากบทบาทในฐานะเป็นพระสงฆ์ ซึ่งต้องทำหน้าที่ทุกอย่างเท่าที่จะทำได้และมีโอกาสจะทำ

ในด้านสื่อหรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้กับการอบรมสั่งสอนนั้น พระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ที่ค่อนข้างทันสมัย ทันเหตุการณ์ดังนั้นจึงมีความคล่องตัวเป็นอย่างมาก เกี่ยวกับการใช้สื่อ เทคโนโลยีต่าง ๆ อย่างเช่นการบรรยายธรรมสถานที่ใหญ่ ๆ อย่างในหอประชุมต่าง ๆ จำต้องใช้อุปกรณ์ เทคโนโลยีจำพวกคอมพิวเตอร์มาประกอบการบรรยายเหล่านี้พระธรรมวิทยากรมีความถนัดอยู่ในตัวเป็นส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยมีปัญหาหนัก และก็เป็นที่น่าพอใจที่ปัจจุบันได้มีการนำเอาเทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้เป็นส่วนในการเรียนการสอนกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งพระธรรมวิทยากรก็ประยุกต์ใช้สื่อต่าง ๆ แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับการใช้ งาน เพื่อสร้างความสนใจ และเพื่อสนับสนุนคุณธรรมจริยธรรม เช่น การจัดป้ายนิเทศจัดนิทรรศการ การใส่ เพลง ดนตรี เสนอเป็นวีดิทัศน์ ภาพเคลื่อนไหว คอมพิวเตอร์ เทปบันทึกเสียงยอมช่วยให้นักเรียนมีความสนใจได้ดี

ส่วนศิลปะในการสอนธรรมะนั้นพระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการอบรม หรือประสบการณ์ในการสอนธรรมศึกษา อยู่พอสมควรดังนั้นศิลปะการสอนของพระธรรมวิทยากรแต่ละท่านจึงมีความแตกต่างกันออกไป ในการอบรมสั่งสอนพระธรรมวิทยากรจะคำนึงถึงผลที่จะได้รับหรือผลที่จะเกิดกับนักเรียนนักศึกษาเป็นอันดับต้น ๆ

บทบาทด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี

โดยส่วนใหญ่ พระธรรมวิทยากรจะเป็นแบบอย่างในหลาย ๆ ด้าน เช่น เป็นคนสุภาพอ่อนน้อมและถ่อมตน มีความอดุสาหะ ขยัน อดทน มุ่งมั่นและรับผิดชอบต่อหน้าที่ ประหยัด ไม่ว่าจะเป็นด้านบุคลิกภาพ พระธรรมวิทยากรทุกรูปมีความสำรวมระวังเป็นอย่างยิ่งในเรื่องการแต่งกาย พระธรรมวิทยากรจะพิถีพิถันเรื่องการแต่งกาย จะแต่งกายให้ดูเรียบร้อย ให้ดูดีเหมาะสมกับความเป็นสมณะสาธุชน ห่มดอง ห่มคลุมในเวลาเข้าไปในสถานศึกษา พระธรรมวิทยากรจะแต่งการดูดี สะอาด ให้เกียรติสถานที่ ครูอาจารย์ นักเรียนนักศึกษา นอกจากการนุ่งห่มผ้าแล้ว เรื่องท่วงท่าและการรักษาการปฏิบัติความเป็นพระพระธรรมวิทยากรก็ให้ความสำคัญอยู่ตลอดเวลา

ในการดำเนินชีวิตของพระธรรมวิทยากรนั้นเป็นที่ทราบแน่นอนอยู่แล้วว่าพระธรรมวิทยากรเป็นภิกษุซึ่งดำรงความเป็นสมณะเพศ ไม่ว่าจะอยู่ที่วัดหรือที่สถานศึกษา พระธรรมวิทยากรจะพยายามคิดหาสิ่งใหม่ เพื่อที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

พระธรรมวิทยากรหลายท่านที่มีความคิดสร้างสรรค์เป็นผู้หมั่นฝึกฝนประสบการณ์ เรียนรู้ด้วยประสบการณ์ใหม่ ๆ ลองผิดลองถูก เป็นผู้แสวงหาความรู้อยู่เสมอ พระธรรมวิทยากรจะใช้เวลาส่วนใหญ่ที่ว่างจากภารกิจมาอ่านหนังสือ

ในด้านอารมณ์ พระธรรมวิทยากรจะเป็นผู้ที่อารมณ์ดีอยู่เสมอ เมื่อมีการพูดจากับนักเรียน นักศึกษาก็สื่อสารกันอย่างไม่มีอาการเกร็ง หรือกระด้าง พระธรรมวิทยากรจะพูดด้วยสำเนียงที่ชวนให้ผู้คนน่าฟัง รักษาอารมณ์เพราะว่าเห็นความสำคัญว่าจะมีผลกระทบต่อผู้คนจำนวนมาก

พระธรรมวิทยากรจะเป็นผู้ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรม มีความศรัทธาและปฏิบัติตนตามหลักศาสนาประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักของพุทธศาสนา หลีกเลียงอบายมุขทุกชนิด ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อเพื่อนร่วมงานและนักเรียน จะเข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนาทุก ๆ กิจกรรมที่ทางสถานศึกษาได้จัด จะปฏิบัติเป็นแบบอย่าง และเป็นเรี่ยวแรงหลักในการประกอบพิธีกรรม หรือเป็นผู้ดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

พระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่จะใช้หลักธรรมคือ อิทธิบาท ๔ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการทำงาน จะมีความพยายามทำภารกิจด้วยความมุ่งมั่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจัดโครงการ กิจกรรมอบรม ค่าคุณธรรมทั้งในสถานที่ และนอกสถานที่ พระธรรมวิทยากรจะทำงานให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์

ในด้านแบบอย่างการดำเนินชีวิตในยุคสมัยโลกาภิวัตน์ของพระธรรมวิทยากรส่วนใหญ่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อให้ตนเองมีวิถีชีวิตที่อุดมด้วยปัญญา พึงพาดตนเองได้อย่างมีความสุข มีความพอดี มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกกรอบตัวและภายในจิตใจอย่างชัดเจน พระธรรมวิทยากรจะไม่ยึดเอาบริโภคนิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมพระธรรมวิทยากรปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์มาสู่พุทธกระบวนทัศน์ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

บทบาทด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

ในการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของพระธรรมวิทยากรนั้นผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์โดยจำแนกออกเป็นดังนี้คือ

๑) รมรณรงค์ให้สถานศึกษาเป็นพื้นที่ปลอดบุหรี่ ปลอดสุรา และปลอดอบายมุขทุกประเภท และเป็นศูนย์กิจกรรมสร้างสรรค์ของนักเรียนและชุมชน โดยพระธรรมวิทยากรจะสนับสนุนให้นักเรียนจัดกิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ ที่โรงเรียนโดยมีการใช้สถานศึกษาในการจัดงานเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเช่น ทอดผ้าป่า บุญผะเหวด ถวายเทียนพรรษา ตั้งกองกฐิน

๒) ขอความร่วมมือจากองค์ภายนอกในการพัฒนาเครือข่ายเจ้าหน้าที่ส่งเสริมความประพฤติของนักเรียนโดยพระธรรมวิทยากรร่วมกับสถานศึกษาได้ติดต่อขอความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในท้องที่ ช่วยกันสอดส่องดูแลภายในเขตพื้นที่เกี่ยวกับปัญหาเด็กเยาวชนนักเรียน

๓) ร่วมมือกับสื่อ และภาคเอกชนในการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกและสร้างความรู้สึกร่วมรับผิดชอบในการแก้ปัญหาสังคมโดยพระธรรมวิทยากรได้มีการนำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ทำร่วมกันกับสถานศึกษา มาเผยแพร่ออกอากาศเพื่อส่งเสริมจิตอาสา ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนส่งเสริมการจัดทำรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาและสื่อที่ทันสมัย

- ๔) ส่งเสริมให้นักเรียนนักศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนวิชา พระพุทธศาสนา ลงชื่อเข้าสอบวิชาธรรมศึกษา ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาชั้น ตรี โท เอก
- ๕) สนับสนุนให้ใช้อาคารสถานที่วัดเป็นที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในกรณีที่สถานศึกษามี ความต้องการใช้พื้นที่วัดในการจัดกิจกรรม
- ๖) สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมเข้าไปในขณะที่ทำให้คำปรึกษาหรือให้คำแนะนำต่าง ๆ โดยเมื่อนักเรียนนักศึกษามาขอคำปรึกษา หรือคำแนะนำต่าง ๆ

๗) ผลิตสื่อเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมแจกจ่ายแก่ผู้ที่สนใจ พร้อมทั้งจัดรายการ ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ สื่อมวลชน อินเทอร์เน็ต โดยพระธรรม วิทยากรได้พานักเรียนนักศึกษาผลิตสื่อ พิมพ์หนังสือธรรมะ สร้างแผ่นซีดีธรรมะ ถ่ายหนังสือ ส่องออก เผยแพร่ในสถานศึกษาและชุมชนภายนอก

๘) ส่งเสริมให้นักเรียนนักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนอกพื้นที่ เมื่อมีกิจกรรมประกวดแข่งขันต่าง ๆ เกี่ยวกับการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมโดยที่หน่วยงานจังหวัด หรืออำเภอจัดขึ้นพระธรรมวิทยากรจะส่งนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านั้น เช่น การประกวดสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ การตอบปัญหาธรรมะ เป็นต้น

๙) จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ตลอดจนวันพ่อ วันแม่

๑๐) ส่งเสริมกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

๑๑) จัดโครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียนนักศึกษาผ่าน กระบวนการเรียนรู้ซึ่งเน้นทั้งความรู้ การปฏิบัติ จะใช้เทคนิคการสอนแบบครูเพื่อปลูกฝังให้มี ความกตัญญู รักชาติ มีระเบียบวินัย มีความสามัคคี เป็นต้น โดยจะประยุกต์ให้เหมาะสมกับนักเรียน นักศึกษาของผู้เข้าอบรม เช่น

- โครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์
- โครงการจริยธรรมสัญญา
- โครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับวัยรุ่น
- โครงการค่ายวัยใส
- โครงการพัฒนาคุณธรรมคืบคนดีสู่สังคม
- โครงการสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติด

๑๒) จัดโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเชิงปฏิบัติ โดยกิจกรรมจะเป็นการออก ปฏิบัติการนอกสถานที่ สร้างจิตอาสา พาบบำเพ็ญประโยชน์ตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อปลูกฝังให้มี ความกตัญญู รักชาติ ศาสนา รักประชาธิปไตย มีระเบียบวินัย มีความรู้รักสามัคคี เช่น

- โครงการทำบุญวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- โครงการจิตอาสาถวายเป็นบุญชาติ
- โครงการปลูกต้นไม้เฉลิมพระเกียรติ
- โครงการจิตอาสาบูรณะซ่อมแซมวัด
- โครงการช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม
- โครงการช่วยเหลือผู้ยากไร้

๕.๔.๓ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

พระธรรมวิทยากรขาดความชำนาญเรื่องระบบราชการทั้งขาดประสบการณ์การทำงานใน
ระบบราชการ จึงทำให้ ระบบงานเกิดความล่าช้า ได้รับผลกระทบทำให้การบริหารจัดการล่าช้า
ตามไปด้วย

ขาดงบประมาณในการดำเนินการ เนื่องจากงบประมาณของโครงการนั้นมาจาก กรมการ
ศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม การอนุมัติงบประมาณจึงค่อนข้างล่าช้า แม้ทางสถานศึกษาจะได้ทำการ
เปิดภาคเรียนมาได้ครึ่งภาคเรียนแล้วแต่ว่างบประมาณก็ยังไม่ตกมาถึงเลย ดังนั้นโครงการที่ตั้งใจจะทำ
บางโครงการจำต้องยกเลิกไป เพราะไม่สามารถหางบประมาณมาดำเนินการได้

ข่าวเสียหาย เกี่ยวกับพระสงฆ์ในสังคม ส่งผลกระทบต่อพระธรรมวิทยากร ทำให้ความเชื่อ
ความศรัทธา ที่นักเรียนนักศึกษาได้มีความเชื่อมั่นในตัวพระธรรมวิทยากรลดน้อยลง

๕.๔.๔ ข้อเสนอแนะรวมทั้งการแก้ปัญหา อุปสรรค ของพระธรรมวิทยากรโครงการ คลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา มีสาระสำคัญสามารถสรุปได้ดังนี้

การแก้ปัญหา เรื่องการขาดความชำนาญในเรื่องระบบราชการ และประสบการณ์ การ
ทำงานในระบบราชการ คือหาบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในสถานศึกษา มาช่วยดำเนินการในเรื่อง
หนังสือราชการ การติดต่อประสานงานราชการ หรือดำเนินการในระบบราชการ โดยขอความร่วมมือ
กับสถานศึกษา เมื่อเป็นเช่นนั้นสถานศึกษาจะจัดพี่เลี้ยงแก่พระธรรมวิทยากร โดยเป็นครูในโรงเรียน
เปรียบเสมือนไวยาวัจกรทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ติดต่อประสานงาน หรือดำเนินการใด ๆ ที่พระภิกษุไม่
สามารถทำได้ ก็จะสามารถทำให้ระบบงานในส่วนนี้ดำเนินการไปได้

การแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับงบประมาณในการดำเนินการ พระธรรมวิทยากรได้ใช้วิธีการ
แก้ปัญหาดังนี้คือ

- พระธรรมวิทยากรได้ร่วมมือกับสถานศึกษาแก้ปัญหาโดย การนำงบประมาณของ
สถานศึกษามา ทดรองจ่าย เพื่อใช้ในการดำเนินการโครงการก่อน
- พระธรรมวิทยากรของบสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นเพื่อมาดำเนินโครงการ
- พระธรรมวิทยากรหางบประมาณโดยการรับบริจาค จากบุคคล หน่วยงาน หรือ
องค์กรต่าง ๆ

การแก้ปัญหาผลกระทบของพระธรรมวิทยากร จากข่าวเสียหายเกี่ยวกับพระสงฆ์ในสังคม
ควรมีการชี้แจงให้นักเรียนนักศึกษาทราบ ถึงความประพฤติปฏิบัติ และการกระทำของพระธรรม
วิทยากรว่า พระสงฆ์แต่ละรูป มีความประพฤติไม่เหมือนกันเสียทุกรูป ชี้แจงให้ทราบอธิบายให้เข้าใจ
ถึงความประพฤติว่าพระธรรมวิทยากรเป็นอย่างไร

๕.๔.๓ แนวทางส่งเสริมบทบาท พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมใน สถานศึกษา

- ๑) บัญญัติพระราชบัญญัติที่เป็นการส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อสังคม
- ๒) จัดฝึกอบรม ถวายเป็นความรู้ในด้านต่าง ๆ แก่พระธรรมวิทยากรอยู่เป็นประจำอย่าง
สม่ำเสมอ

๓) สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อพระธรรมวิทยากรหรือสร้างความคุ้นเคย เป็นกันเองกับพระธรรมวิทยากร

๔) สนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้เสริมสร้างบุคลิกภาพให้เป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นหรือผู้ฟัง

๕) จัดหาศิษย์วัดหรือคฤหัสถ์ทั่วไปเป็นผู้กระทำการกิจแทนสงฆ์แก่พระธรรมวิทยากร

๖) ควรจัดให้มีการวัดและประเมินผลพระธรรมวิทยากร โดยอาจใช้การสังเกตพฤติกรรมของพระธรรมวิทยากร หรือ วัดผลด้วยแบบทดสอบความรู้

๗) ควรสนับสนุนให้พระธรรมวิทยากรได้รับรู้ข่าวสารที่เป็นปัจจุบัน

๘) ควรส่งเสริมช่องทางในการแสดงบทบาทแก่พระธรรมวิทยากรให้หลากหลาย สำหรับขยายโอกาสในการอบรม ให้คำแนะนำที่มีข้อจำกัดด้านระยะเวลา อาทิ เครือข่ายอินเทอร์เน็ต สถานีวิทยุ สถานีโทรทัศน์ เป็นต้น

๙) กรมการศาสนา สถานศึกษา และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรจัดอบรมถวายความรู้เกี่ยวกับการจัดทำสื่อและ เทคนิคการใช้สื่อการสอน แก่พระธรรมวิทยากร

๑๐) ควรสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับพระธรรมวิทยากรยกย่องเชิดชูในฐานะที่เป็นพระธรรมวิทยากร

๕.๕ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยครั้งนี้ซึ่งมีข้อเสนอแนะที่ควรปรับปรุงจากผลการวิจัยและจากข้อคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ซึ่งสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) ควรมีการ พัฒนาระดับโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา เพื่อเป็นการสนับสนุนส่งเสริมให้นักเรียนนักศึกษาที่มีคุณธรรมจริยธรรม ควรมีการยกระดับโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาให้เป็นโครงการหลัก นำโครงการนี้ไปสู่โรงเรียนระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ตลอดจนในระดับอุดมศึกษาศึกษาทั่วประเทศ

๒) เกี่ยวกับ การพัฒนาศักยภาพพระธรรมวิทยากร ควรมีการจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนา ศักยภาพพระธรรมวิทยากร เพื่อเพิ่มศักยภาพการทำงานให้แก่พระธรรมวิทยากร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจมีการพัฒนาหลักสูตรให้การอบรมเพื่อการพัฒนาการปฏิบัติงานของพระธรรมวิทยากร ควรมีการส่งเสริมให้ความรู้แก่พระธรรมวิทยากรเกี่ยวกับการดำเนินงานในระบบราชการ

๓) เกี่ยวกับ การกำหนดหลักสูตรของสถานศึกษา สถานศึกษาควรให้ความสำคัญใน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมที่ปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีตลอดจนควรมีการพัฒนาหลักสูตรส่งเสริม คุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนให้ถือว่า การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษาเป็น การกิจสำคัญของของสถานศึกษา ในการพัฒนาศักยภาพของนักเรียนนักศึกษาให้มีความรู้คู่คุณธรรม อย่างสมดุล

๔) ด้านคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต ควรสนับสนุนให้มีการถ่ายทอดวิถีพุทธ ปฏิบัติจากครอบครัว บิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ มีบทบาทในการถ่ายทอดวิถีพุทธปฏิบัติต่อวัยรุ่น ซึ่ง ส่งผลให้วัยรุ่นเป็นคนดีมีคุณธรรมจริ ยธรรม ซึ่งการถ่ายทอดของบิดามารดาเป็นการขัดเกลาที่สำคัญ

จะส่งผลต่อพฤติกรรมของเด็ก แต่ในสังคมปัจจุบันบิดามารดามักไม่มีเวลาให้กับบุตร จึงส่งผลให้เด็กต้องพึ่งตนเอง และไม่มีหลักในการดำรงชีวิตที่ดี บิดามารดาควรให้ความรักและอบอุ่นต่อบุตร เพื่อถ่ายทอดสิ่งที่ดีงามเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตในอนาคตของเด็ก

๕) สร้างทัศนคติให้เยาวชนสังคมได้ รู้สึกว่าเมื่อเจอกับพระแล้วได้แต่ความรื่นรมย์ สนทนาธรรม แล้วนำกลับไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสุขใจ ดังนั้นทุกภาคต้องเดินทางไปพร้อมกันในรูปแบบของธรรมะ อย่าปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แล้วจะเกิดผลสัมฤทธิ์ในที่สุด นอกจากนี้ยังควรจะต้องให้มีการอบรมธรรมะในด้านต่าง ๆ และแสดงให้เห็นถึงผลดีและผลเสียของการกระทำนั้น ๆ และยกตัวอย่าง ให้เยาวชนได้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง

๕.๖ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีปฏิบัติอันดีงาม ที่มีผลต่อพฤติกรรมในด้านคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนนักเรียนนักศึกษา

๒) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางคุณธรรมจริยธรรม ของนักเรียนนักศึกษา ในสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

๓) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางและวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ที่มีประสิทธิภาพ ในเยาวชนนักเรียนนักศึกษา

๔) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของพระธรรมวิทยากรในการให้คำปรึกษาแนะนำ เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในชุมชน

๕) ควรมีการศึกษาบทบาทของชุมชนที่มีผลต่อคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนนักศึกษาในโรงเรียน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก . ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . พระวินัยปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

_____ . พระสูตรตันตปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

_____ . อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙.

ข . ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กมลรัตน์ หล้าสุขษ์. จิตวิทยาสังคม . กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๗.

กรมการศาสนา. คู่มือการดำเนินงานตามโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ปีงบประมาณ ๒๕๔๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๙.

_____ . คู่มือการบริหารจัดการวัดฉบับย่อ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๔.

_____ . แนวทางการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา . กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม, ๒๕๕๖.

กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ (ฉบับที่ ๒) ราชกิจจานุเบกษา ๑๒๗ ตอนที่ ๔๕ ก. (๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓).

_____ . พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๖. ๒๕๔๖.

คณะอนุธรรมวัดป่าโสมพนัส. ทำวัตรเช้า-เย็น และมหาสติปัฏฐานสูตร แปล . สกลนคร : สำนักพิมพ์ไผ่ไหม, ๒๕๕๐.

คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงช้าง. พุทธศาสนาสุภาษิตเล่ม ๑ ฉบับมาตรฐาน . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๓๕.

_____ . หนังสือเรียนธรรมศึกษาชั้นตรี ฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๕๒.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. ทฤษฎีต้นไม้อจริยธรรม การวิจัยและการพัฒนาบุคคล . กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, สถาบัน, ๒๕๔๔.

เดือนตรอง. ธรรมะมนุษย์. จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย สื่อตะวันและกองทุนไตรสิกขา, ๒๕๕๐.

บรรจบ บรรณรุจิ. เล่มนี้มีปัญหา. กรุงเทพมหานคร : พรบุญการพิมพ์, ๒๕๓๘.

บุญมี แท่นแก้ว. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

ประเวศ วะสี. ระบบการศึกษาที่คุณธรรมนำความรู้. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผลนนทบุรี, ๒๕๕๐.

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อพัฒนาชีวิตที่ดีงาม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔๕ กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พุทธธรรม ฉบับเดิม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

_____. **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสภา, ๒๕๔๖.

_____. **หนังสือประจำวัน วันมาฆบูชา**. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร : สภาองค์กรพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. นนทบุรี : พิมพ์ที่ บริษัท เอส อาร์ พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุค)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔.

_____. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๕.

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน). **วิชาการเทศนา**. กรุงเทพมหานคร : เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๔๔.

พระพิพิธธรรมสุนทร (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน). **เทศนาว่าไรดี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงช้าง, ๒๕๓๙.

พระราชวรมนี (ประยูรย์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๘.

_____. **สถาบันและสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๒๗.

พระโสภณธรรมวาที (บุญมา อาคมบุญญ์). **วิชาการเทศนา**. กรุงเทพมหานคร : เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๔๔.

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภะ. **ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา**. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๓.

ไพฑูรย์ สีนลรัตน์. **ความรู้คู่คุณธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พุทธทาสภิกขุ. **คุณธรรมสำหรับครู**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.

_____. **คุณธรรมสำหรับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๐๕.

วสิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๔๙.

_____. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

วิจิตร เกตวิสิษฐ์. **หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

วิทย์ วิศทเวทย์ และ เสถียรพงษ์ วรรณปก.

หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส.๔๐๒.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐.

สมาน งามสนิท. องค์ประกอบของการสื่อสารที่พึงประสงค์ตามแนวแห่งพุทธะ. กรุงเทพมหานคร :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๒.

สาโรช บัวศรี. ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๘.

สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ . พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ .
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ม.ป.ป..

สำนักงานคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ธรรมศึกษาขั้นตรี ฉบับปรับปรุง
ใหม่ที่ประกาศใช้ปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่ง
ประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๙.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. “รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะที่
พึงประสงค์”. รายงานการวิจัย. สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา : กระทรวงศึกษาธิการ
๒๕๕๐.

สำนักนายกรัฐมนตรี. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. รายงานผลการเสวนาบทบาทที่
พึงประสงค์ของวัดและพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การบริหารจัดการแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. ศาสนากับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา ,
๒๕๓๔.

_____. ศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : พาสีโก, ๒๕๒๔.

อภิชัย พันธุเสน ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง ๒๕๓๙.

อุดมพร อมรธรรม. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พระเจ้าอยู่หัว กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว
๒๕๔๙.

(๒) วิทยานิพนธ์

กัญจน์คหฺฐ ปิยะกาญจน์. “วิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน ”. วิทยานิพนธ์สังคม
สงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๕๓.

โกสุม ผือโย. “ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารและครูโรงเรียนเอกชนระดับ
การศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๒ ปริญญานิพนธ์. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๔๘.

คมเพชร ฉัตรศุภกุล. “การศึกษาและพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของเด็กและเยาวชนไทย ระดับ
มัธยม”. รายงานการวิจัย. ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒๕๔๗.

งามนิตย์ สิริพงษ์. “การส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนของครูโรงเรียนพระวิสุทธีวงศ์ อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี”. **สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**.มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒๕๔๗.

ฐิตินันท์ ภาควัตถุการ. “การศึกษาคุณธรรม จริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม. ๒๕๕๐.

ปนัดดา พังงา. “ความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดู นิสัยในการเรียน และแบบการคิดของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖”. **วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.** ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๓๗.

ปริญญา ตรีธัญญา. “บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาจริยธรรมของเยาวชน” . **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๔๗.

พรพาณี ทับทิมโต. “การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในเยาวชน” . **วิทยานิพนธ์ศาสตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๕๐.

พรพิทยา แก้วสามสี. “การศึกษาการบริหารงานของศึกษาธิการจังหวัดในประเทศไทย” **วิทยานิพนธ์**. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒสงขลา, ๒๕๒๙

พระครูโกศลกิจจานุการ (ณรงค์ ญาณวีโร). “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**.บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๔.

พระครูชินวรานวัตร (คายนว) “บทบาทของวัดต่องานด้านสาธารณสงเคราะห์ : กรณีศึกษาชุมชนบ้านฆ้องน้อย จังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๔.

พระครูธรรมธรรสายันห์ ฐิตปุณฺณ (คงวัฒน์). “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนธรรมศึกษาในโรงเรียนอาเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๕๕๓.

พระครูวิชัยพัฒนาภรณ์ (วิชา วิชโย). “บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๔.

พระครูวิสุทธีสรคุณ (วิชิต วิชิโต). “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอนคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๕๕๔.

พระครูสังฆรักษ์พรหมลิขิต ยโสธโร (คำเกษ). “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียน : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีวิชัยวิทยา อำเภอมือง จังหวัดนครปฐม” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๕๕๔.

พระนิยม ชุตินธโร (บุริวงศ์). “ศึกษาบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหาร ครู และผู้ปกครอง กลุ่มโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร” **วิทยานิพนธ์**

- พุทธศาสนมหาบัณฑิต** สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๒.
- พระใบฎีกาไพศาล กมฺพสิริ. “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนในจังหวัดนครปฐม”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ๒๕๕๕.
- พระประกาศิต ปญฺญารโ (ยามประโคน). “บทบาทของครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านสะแกเขา ตำบลสะแกเขา อำเภอมะนัง จังหวัดบุรีรัมย์” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหากำพล คุณงฺกโร. “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชนในอาเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๓.
- พระมหาณัฐพล คำด่อน. “ภาวะผู้นำของผู้บริหารที่ส่งผลต่อขวัญในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา”. **วิทยานิพนธ์**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.
- พระมหานิคม ญาณโสภโณ (สมเสนาะ). “บทบาทของวัดในการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในอำเภอดาเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๔.
- พระมหาบรรจง จันทคุตโต. “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวินายาติยวัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๐.
- พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ. “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระธรรมวิสุทธิมงคล(บัว ญาณสมฺปนฺโน)”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔
- พระมหาสังเวียน ปญฺญารโ (ศรีมันตะ). “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน : ศึกษากรณี พระครูสุภาจารวัฒน์” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๐.
- พระมหาสิงห์ชัย ธมฺมชโย (เขียวสูก) “บทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชน ในตำบลศรีดงเย็นอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่.” **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย๒๕๕๙.
- พระมหาสุทัศน์ สุทฺธสโน (นุราช). “ศึกษาบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ระดับประถมศึกษา เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต** สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย๒๕๕๒.
- พิเชษฐ์ ดลแมน. “ความคิดเห็นของครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ต่อผลของโครงการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของโรงเรียนดอนไทรงามพิทยาคม

- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาฬสินธุ์ เขต ๑”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามสาขากาฬสินธุ์ ๒๕๔๘.
- ระพีณ ชูชื่น “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๕๐.
- วัฒนากร เรื่องจินดา. “คุณธรรมที่จะช่วยให้สังคมเข้มแข็งและก้าวหน้า : ศึกษากรณีทัศนคติของนักคิดในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘.
- วิเชียร เจนจบเขต. “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวิถีชีวิตไทยใน จังหวัดนครปฐม” . **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ๒๕๔๗.
- สุทธิวรรณ ตันติธนาวงศ์, รศ.ดร. และศศิกาญจน์ ทวีสุวรรณ, รศ.ดร. **รายงานการวิจัยการส่งเสริมคุณธรรมที่มีประสิทธิภาพ กรณีศึกษากลุ่มเด็ก/เยาวชนและข้าราชการภาครัฐ**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒.
- แสงนภา ภักดีศิริวงษ์. “การมีส่วนร่วมของสถาบันศาสนาในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐ จังหวัดนนทบุรี ”. **ปริญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต** . สาขากาฬสินธุ์ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.
- อังคณา สำเภาประเสริฐ “การวิเคราะห์แนวคิดในการปลูกฝังจริยธรรมของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. ครุศาสตรมหาบัณฑิต : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๗.

(๓) ข้อมูลออนไลน์

- การจัดระเบียบทางสังคม** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/soc1/so31-1-3.htm>
[๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๖]
- จรรยาพร ธรณินทร์. **คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.charuaypo-ntorranin.com/index.php?lay=show&ac=article&id=5375831> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].
- จักรกฤษณ์ กริช จันทะคุณ. **แบบอย่างที่ดีในการพัฒนาคุณธรรม** . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/posts/259325> [๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๖].
- ไทยรัฐออนไลน์ โดยทีมข่าวการศึกษา. **คลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา** . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.thairath.co.th/content/edu/322973> [๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖]
- สำนักวิจัยเอแบคโพลล์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ . **ประสบการณ์ และทัศนคติของวัยรุ่นต่อปัญหาพฤติกรรมทางเพศในปัจจุบัน : กรณีศึกษาตัวอย่างประชาชนที่มีอายุ ๑๕-๒๕ ปีในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล** . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.ryt9.com/s/abcp/155132> [๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖].

(๔) บทความในวารสาร

- วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กิณาวงศ์. “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม ”, **วารสารศึกษาศาสตร์**. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (พฤศจิกายน ๒๕๔๙-มีนาคม ๒๕๕๐) : ๗๓.

(๕) บทสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ นางสาวขวัญใจ พุ่งไชย. นักศึกษา, วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือขอนแก่น, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางสาวณัฐนันท์ ตั้งสุจริตธรรม. นักศึกษา, วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางสาวสุนิษา บุญศรี. นักศึกษา, วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชัยการอยุธยา, ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางสาวอภิสร่า ละมั่งทองนักศึกษา, วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชัยการอยุธยา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นางสาวอุไรวรรณ จันทมาศนักศึกษา, วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ ชำนาญ อุปฮาด,ดร.. ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายณัฐธรณ์ คุ่มสะอาดนักศึกษา, วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายภิเชก สารมะณี. นักศึกษา, วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น , ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายวชิษฐ์ พลเยี่ยม. นักศึกษา, วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายสุจินันท์ ชั่นกลาง.นักศึกษา, วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายศักดิ์ดา ถาวรพจน์ผู้อำนวยการ, วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ นายอักษรศิลป์ แก้วมawangผู้อำนวยการ, วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระใบฎีกาณอมศักดิ์ ปณญญารโธ. พระธรรมวิทยากร, วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ , ๘ ธันวาคม ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระพิชิต วิชิตวิโส.พระธรรมวิทยากร, วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชัยการอยุธยา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระมหาประจักษ์ ถาวโร. พระธรรมวิทยากร, วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ พระอัครเดช โชติญาโณ. พระธรรมวิทยากร, วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขอนแก่น ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ ว่าที่ร้อยตรี ไพรัช น้อยแสงนักศึกษา, วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ ว่าที่ร้อยตรี สุรัช อิ่มเอิบธรรม.นักวิชาการชำนาญการวัฒนธรรม, จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัมภาษณ์ สมจิตร ศิริเสนา, ดร.. ผู้อำนวยการ, วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชัยการอยุธยา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

(๖) เอกสารอัดสำเนา

กรมการศาสนา. “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา”. กรุงเทพมหานคร : การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสรุปผลการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖, ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).

คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์. “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖”. นครสวรรค์ : วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ , ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).

คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ. “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖”. ศรีสะเกษ : วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ, ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).

คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชกาณูอยุธยา. “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖”. อยุธยา : วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชกาณูอยุธยา , ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).

คลินิกคุณธรรมวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖”. ขอนแก่น : วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).

ภณิษฐา ชมสุวรรณ. “คุณธรรมที่พึงประสงค์ของนักศึกษาอาชีวศึกษาตามความต้องการของตลาดแรงงานในรายงานการวิจัย. ทุสนับสนุนจากศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม : สำนักงานจัดการองค์ความรู้ ๒๕๕๔. (อัดสำเนา).

สายฤดี วรกิจโกคาทร, รศ.ดร. และคณะ. “โครงการวิจัยคุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในประเทศไทย”. ทุสนับสนุนงานวิจัยจากศูนย์ส่งเสริมและการพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). กรุงเทพมหานคร ๒๕๕๒.

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล. “คู่มือโรงเรียนคุณธรรม : คู่มือการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในสถาบันการศึกษา”. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๒. (อัดสำเนา).

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ. “ชุดอบรมด้วยตนเอง การพัฒนาการเรียนรู้สู่ครูมืออาชีพตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๔๒”. การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม, ๒๕๔๒. (อัดสำเนา).

สำนักรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. “มาตรฐานตัวบ่งชี้และเกณฑ์การพัฒนาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน”. กรุงเทพมหานคร : บริษัทจุฑาทอง จำกัด, ๒๕๕๐.

วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น. “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖”. ขอนแก่น : วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น, ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).

วิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ด. “รายงานผลการปฏิบัติโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ปีการศึกษา ๒๕๕๖”. ร้อยเอ็ด : วิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ด, ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).

- วิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่. “สรุปโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา”. เชียงใหม่ : วิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่, ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).
- วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ. “โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา”. ศรีสะเกษ : วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ, ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).
- วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชยาภูอยุธยา. “รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา”. อยุธยา : วิทยาลัยเทคโนโลยีพนิชยาภูอยุธยา, ๒๕๕๖. (อัดสำเนา).
- วิวัฒน์ ชัดติยะมาน. “เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณลักษณะและจรรยาบรรณครู”. ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๙. (อัดสำเนา).
- อ้อมเดือน สดมณี และคณะ. “ประสิทธิผลในการฝึกอบรมทักษะและจิตลักษณะที่มีผลต่อพฤติกรรมประหยัดน้ำ และไฟฟ้าของนักเรียนระดับประถมศึกษา”. รายงานการวิจัย. ฉบับที่ ๙๘. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

- DiGiacomo, James J. “Teaching Right From Wrong : The Moral Education of today’s Youth”. **National Catholic Education**. (Washington DC, 2000) : 39–48.
- Holstein, C.B. “Irrevcrsible, Stepwise Sequence in the Development of Moral Judgment”. **ALongitudinal Study of Males and Females**. (Child Development. 47 (9) : 1976).
- Ingersoll, Jasper Cooke. “The Priest and Path : An Analysis of the Priest Role In a Central Thai Village”. **Doctor’s Thesis**. (Cornell : Cornell University, 1963).
- Longman. **Dictionary of Contemporary English**. London : Longman Group, 1995.
- McMullen, C.M. “Effective Discipline and Contingency Management System in an UrbanJunior High/Middle School with and Emphasis on Development Needs to Young Adolescent”. **Dissertation Abstracts International**. (46 (7) : 1985).
- Moorhead. G. & Griffin. R. W. **Organization behavior : Managing people and organizations (6th ed.)**. Boston : Houghton Mifflin, 2001.
- Nina Mazar. **The Dishonesty of Honest People : A Theory of Self-Concept Maintenance**. (Toroto : University of Toronto, 2007).
- Ried.R. **Moral and Spiritual Values to Teach or Not to Teath, Journal of Secondary Education**. (1970).
- Ruggiero. **Saving Your Child's Mind**. Illinois : Charles C.Thomas Press, 1988.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระพนมพร คุณวโร(เชื้อไชย)
เกิด : วันจันทร์ ที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๑
ภูมิลำเนา : ๙๓ บ้านละลาย ต.ละลาย อ.กันทรลักษ์ จ.ศรีสะเกษ
บรรพชา : วันจันทร์ที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๔๙ วัดอัมพวนาราม ต.ชำ อ.กันทรลักษ์
 จ.ศรีสะเกษ
อุปสมบท : วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ วัดมกุฏกษัตริยาราม แขวงบางขุนพรหม
 เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๒ ประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านละลายมีชัย
 พ.ศ. ๒๕๔๘ มัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนดงรักวิทยา
 พ.ศ. ๒๕๔๙ นักธรรมชั้นตรี วัดเหนือเสลภูมิ
 พ.ศ. ๒๕๕๑ นักธรรมชั้นโท วัดศรีประจักษ์
 พ.ศ. ๒๕๕๒ นักธรรมชั้นเอก วัดศรีประจักษ์
 พ.ศ. ๒๕๕๓ ปริญญาตรี ศาสนศาสตรบัณฑิต(ศน.บ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย
หน้าที่การงาน : ครูพระสอนศีลธรรมระดับประถมศึกษา
ที่อยู่ปัจจุบัน : ที่พักสงฆ์จุฬารามวราราม ตำบลบ้านพรึก อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก
โทรศัพท์ : ๐๘๓-๖๙๕-๒๓๕๘

ภาคผนวก

คำนำ

จากสถานการณ์สังคมในปัจจุบัน ประชาชน มีความวิตกกังวล กับปัญหา นักเรียน นักศึกษา ทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ กรมการศาสนาเห็นว่า การนำมิติทางศาสนา มาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหากล่อมเกล่าจิตใจนักเรียนนักศึกษา โดยมีพระธรรมวิทยากรที่ผ่านการถวายความรู้ตามโครงการพัฒนา สมรรถนะพระธรรมวิทยากรในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาช่วยในการ ดำเนินกิจกรรมโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา ใช้แนวทางวิถีพุทธ เพื่อให้เกิดการยังคิดในการปฏิบัติตน ว่าสิ่งใดควรกระทำและ

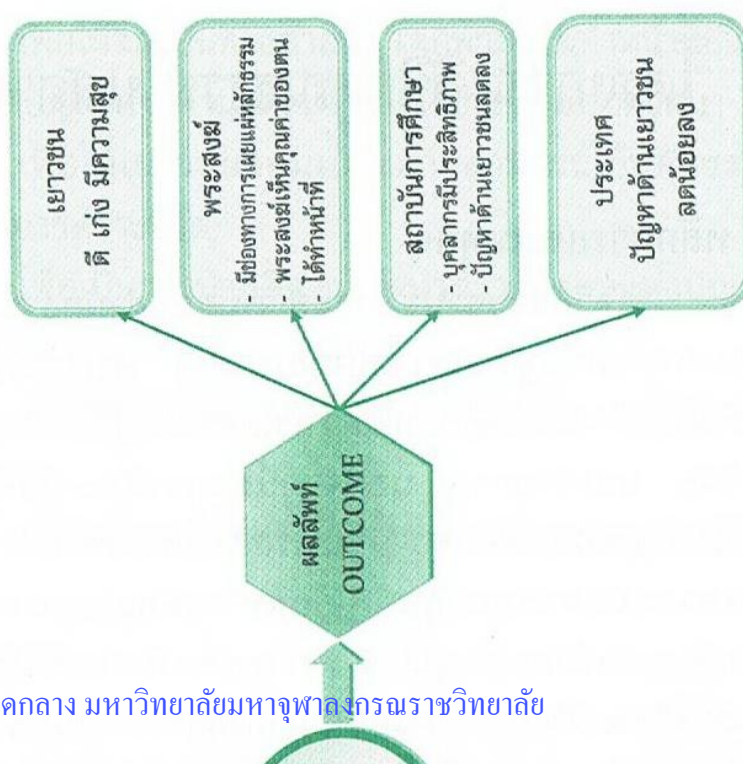

กรมการศาสนาหวังว่าหนังสือเล่มนี้สามารถอำนวยความสะดวก
ในการปฏิบัติงานให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี ขอขอบคุณ
หน่วยงานที่ร่วมดำเนินการและให้การสนับสนุนการจัดโครงการคลินิก
คุณธรรมในสถานศึกษา ไว้ ณ โอกาสนี้

Handwritten signature

ธรรมในสถานศึกษา

แนวทางการดำเนินงาน โครงการคลินิกคุณภาพในสถานศึกษา

การดำเนินงานของกรมการศาสนา

๑. เป็นศูนย์กลางในการจัดโครงการคลินิกคุณภาพในสถานศึกษา
๒. ประสานงานกับสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน เพื่อร่วมมือกันจัดโครงการคลินิกคุณภาพในสถานศึกษา ทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค
๓. ร่างระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วย การจัดตั้งคลินิกคุณภาพในสถานศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๖
๔. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อชี้แจงการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณภาพในสถานศึกษา โดยมีผู้แทนของสถานศึกษา พระธรรมวิทยากร และผู้แทนสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด
๕. จัดพิมพ์คู่มือแนวทางการดำเนินงานโครงการคลินิกคุณภาพในสถานศึกษา เพื่อจัดส่งให้สถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการสำหรับนำไปเป็นแนวทางการดำเนินงานโครงการฯ
๖. จัดสรรเงินอุดหนุนให้สถานศึกษาที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งคลินิกคุณภาพในสถานศึกษา (ในส่วนภูมิภาคจัดสรรผ่านทางสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดดำเนินการ)
๗. จัดแถลงข่าวและเปิดโครงการคลินิกคุณภาพในสถานศึกษา

การดำเนินงานของสถานศึกษา

๑. ยื่นคำขอจดทะเบียนจัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา
 - ๑.๑ ส่วนกลาง (กรุงเทพมหานคร) ให้ยื่นคำขอจดทะเบียนต่อกรมการศาสนา
 - ๑.๒ ส่วนภูมิภาค ให้ยื่นคำขอจดทะเบียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัด ผ่านวัฒนธรรมจังหวัด และให้สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเป็นผู้จัดทำทะเบียน แล้วรายงานให้กรมการศาสนาทราบ
๒. แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารคลินิกคุณธรรม
๓. ประชุมคัดกรองกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มเสี่ยงด้านพฤติกรรมที่ควรได้รับการอบรมปรับเปลี่ยนพฤติกรรม
๔. ร่วมกับพระธรรมวิทยากรจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน
๕. ประชุมคณะกรรมการบริหารคลินิกคุณธรรมเพื่อกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน และกำหนดแนวทางการดำเนินงานโครงการ
๖. อำนวยความสะดวกแก่พระธรรมวิทยากร ในการดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านอื่น ๆ ตามความเหมาะสม
๗. สรุปผลการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม
๘. รายงานผลการดำเนินงานให้กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมทราบ

บทบาทหน้าที่ของพระธรรมวิทยากร

๑. ให้คำปรึกษาหารือในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องการขาดคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน นักศึกษาในสถานศึกษานั้น ๆ

๒. สืบค้นหาวิธีการ/บรรณานุกรมด้านหลักธรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น หรือตามที่สถานศึกษาประสงค์

๓. ให้การอบรมเยาวชนในสถานศึกษานั้น ๆ โดยใช้เทคนิคการอบรมที่สอดคล้องกับพฤติกรรม ของผู้เข้ารับการอบรม ผสมผสานกับการปฏิบัติธรรม ทำวัตรเช้า-เย็น และนั่งสมาธิ

๔. จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญทางพระมหากษัตริย์ วันสำคัญทางเทศกาลต่าง ๆ ที่มีพิธีทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับสถานศึกษาหรือชุมชน

๕. ร่วมกับสถานศึกษาจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียน

๖. จัดทำทะเบียนผู้เข้าร่วมกิจกรรมหรือทะเบียนของผู้เรียนเป็นประจำทุกเดือน

๗. พัฒนาเครื่องมือในการปรับพฤติกรรมของผู้เรียน

๘. จัดค่ายคุณธรรม

๙. ประเมินผลกลุ่มเป้าหมายร่วมกับสถานศึกษา

หลักสูตรการอบรมของพระธรรมวิทยากร

แนวทางการอบรมตามหลักสูตรนี้ประกอบด้วยภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ มีการพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจ แบ่งได้ดังนี้

ภาควิชาการพระพุทธศาสนา ให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจในหลักธรรมให้ถ่องแทีก่อนการฝึกปฏิบัติ จะได้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองโดยให้เรียนรู้ตามระยะเวลาของการอบรมตามหลักสูตรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภาคอบรมจิตใจ ให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ทำวัตรสวดมนต์ เจริญจิตภาวนา ฝึกนั่งสมาธิ เดินจงกรม แผ่เมตตา เป็นการฝึกดูแลใจตนเอง

ให้สงบและมีสติอยู่ตลอดเวลา ฝึกความหนักแน่นและความอดทนของจิต อันจะนำมาซึ่งการเข้าใจในอารมณ์และจิตใจของตนเอง

ภาคนันทนาการ เป็นการฝึกให้ผู้เข้ารับการอบรมได้แสดงออกอย่างถูกต้อง มีเจตคติที่ดี เป็นคนกล้าหาญที่จะทำความดี มีการสร้างความเป็นกันเองให้กับผู้รับการอบรมเพื่อให้กล้าแสดงออก สร้างความรู้รักสามัคคี

การจัดเตรียมสถานที่

สถานที่เป็นสิ่งสำคัญในการจัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา หากสถานศึกษาแห่งใดมีห้องจริยศึกษาเดิมอยู่แล้วสามารถใช้เป็นสถานที่จัดตั้งคลินิกคุณธรรมได้ ส่วนในกรณีที่ไม่มีห้องจริยศึกษา ให้พิจารณาใช้สถานที่ที่มีความเหมาะสมโดยให้มีพื้นที่ใช้สอยและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น ดังนี้

๑. พื้นที่ของห้องสามารถรองรับนักเรียน นักศึกษา ได้ประมาณ ๔๐ คน

๒. ห้องควรอยู่ชั้นหนึ่ง (ชั้นล่าง) ของอาคารและสามารถมองเห็นได้อย่างเด่นชัด

๓. ควรเป็นห้องที่ไม่ลับตา นักเรียน นักศึกษา สามารถเข้าพบ พระธรรมวิทยากรได้อย่างสะดวกและเหมาะสม พื้นห้องควรสะอาด สามารถใช้นั่งกับพื้นในการดำเนินกิจกรรมของพระธรรมวิทยากรได้

๔. วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น โต๊ะหมู่บูชา โต๊ะทำงานของ พระธรรมวิทยากร ตู้หรือชั้นวางเอกสารประกอบการเรียนการสอน

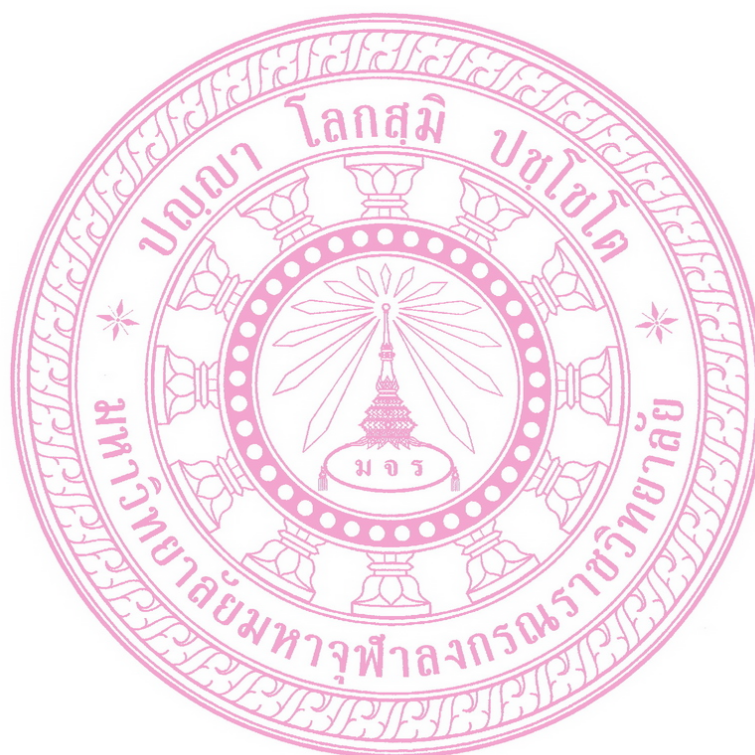
๕. ภายในห้องควรมีฉากกันบังตา สำหรับให้พระธรรม

๖. ติดตั้งป้ายชื่อคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาที่ด้านนอกของห้อง โดยมีตราสัญลักษณ์ ของกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ

แนวทางการเบิกจ่ายเงินอุดหนุน

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานศึกษาที่ได้รับการพิจารณาคัดเลือกจากกระทรวง

รายชื่อสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการคณิติก
คุณธรรมในสถานศึกษา ประจำปี ๒๕๕๖
สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา

ลำดับ	ชื่อสถานศึกษา
๑	วิทยาลัยเทคนิคดอนเมือง เลขที่ ๕๐/๓-๔ ถนนสรองประภา แขวงสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๑๐ โทร. ๐ ๒๕๖๕ ๕๒๗๗-๔ โทรสาร ๐ ๒๕๖๕ ๕๒๗๗ ต่อ ๑๓๓ หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒	วิทยาลัยเทคนิคกาญจนาภิเษกมหานคร เลขที่ ๗๓ ถนน ๑๐๘ แขวงบางกอกน้อย เขตบางกอก กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๑๐

ลำดับ	ชื่อสถานศึกษา
๓	วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ เลขที่ ๔๐๐ ถนนสวรรคตวิถี ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ โทร. ๐ ๕๖๒๒ ๑๓๙๐, ๐ ๕๖๒๒ ๓๕๓๖ โทรสาร ๐ ๕๖๒๒ ๒๒๑๓
๔	วิทยาลัยเทคนิคธัญบุรี เลขที่ ๑๐๙ หมู่ ๓ ตำบลบึงนาราง อำเภोधัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๑๐ โทร. ๐ ๒๕๔๖ ๗๑๘๖, ๐ ๒๕๔๖ ๗๑๘๕ โทรสาร ๐ ๒๕๔๖ ๗๑๘๔
๕	วิทยาลัยเทคนิคนนทบุรี เลขที่ ๑๑๖ หมู่ ๖ ถนนสุขุมวิท ตำบลราษฎร์นิยม อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๕๐ โทร. ๐ ๒๙๘๕ ๕๐๕๐, ๐ ๒๙๘๕ ๕๑๑๑ โทรสาร ๐ ๒๙๘๕ ๕๑๑๑ ต่อ ๑๑๑
๑๐	วิทยาลัยเทคนิคราชบุรี เลขที่ ๔๓๓ ถนนศรีสุริยวงศ์ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ๗๐๐๐๐ โทร. ๐ ๓๒๓๓ ๗๒๒๘, ๐ ๓๒๓๓ ๘๕๔๔-๕ โทรสาร ๐ ๓๒๓๓ ๗๔๗๗
๑๑	วิทยาลัยเทคนิคกาญจนาภิเษก เลขที่ ๓๖๑ หมู่ ๑ ถนนอุทัยทอง ตำบลปากแพรก อำเภอเมือง

ลำดับ	ชื่อสถานศึกษา
๑๕	วิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ด เลขที่ ๑ ถนนเทวภิบาล ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐ โทร. ๐ ๔๓๕๑ ๑๒๘๙, ๐ ๔๓๕๑ ๑๒๙๐ โทรสาร ๐ ๔๓๕๑ ๓๐๓๙
๑๖	วิทยาลัยเทคนิคอุดรธานี เลขที่ ๓ ถนนวัฒนาอนุวงศ์ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ๔๑๐๐๐ โทร. ๐ ๔๒๒๒ ๑๕๓๘, ๐ ๔๒๒๔ ๑๔๖๔, ๐ ๔๒๒๔ ๘๕๕๒ โทรสาร ๐ ๔๒๒๔ ๖๐๓๘
๑๗	วิทยาลัยเทคนิคอุบลราชธานี เลขที่ ๕ ถนนแจ้งสนิท อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๐๐๐ โทร. ๐ ๔๕๒๕ ๔๕๒๙, ๐ ๔๕๒๕ ๕๐๔๗, ๐ ๔๕๒๖ ๒๕๖๖, ๐ ๔๕๒๖ ๑๔๕๗ โทรสาร ๐ ๔๕๒๖ ๑๐๗๗
๑๘	วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ เลขที่ ๓๑๙ หมู่ ๘ ถนนกสิกรรม ตำบลหนองครก อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ ๓๓๐๐๐ โทร. ๐ ๔๕๖๑ ๒๘๘๖, ๐ ๔๕๖๓ ๑๓๖๙ โทรสาร ๐ ๔๕๖๑ ๒๖๙๘
๑๙	วิทยาลัยเทคนิคชลบุรี เลขที่ ๒๐๕ หมู่ ๓ ตำบลหนองขาก อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ๒๐๑๗๐ โทร. ๐ ๓๘๔๘ ๕๒๐๒ โทรสาร ๐ ๓๘๔๘ ๕๒๐๕

รายชื่อสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการคลินิก
คุณธรรมในสถานศึกษา ประจำปี ๒๕๕๖
สังกัดสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน

ลำดับ	ชื่อสถานศึกษา
๑	วิทยาลัยเทคโนโลยีช่างอุตสาหกรรมกรุงเทพ เลขที่ ๒ ซอยรามคำแหง ๒๘ ถนนรามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๔๐ โทร. ๐ ๒๓๓๔ ๒๒๓๓, ๐ ๒๓๓๔ ๖๘๔๓ โทรสาร ๐ ๒๓๓๔ ๖๘๔๓
๒	วิทยาลัยอาชีวศึกษาพณิชยการพิษณุโลก เลขที่ ๖๙๑/๑๑ ถนนมิตรภาพ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐ โทร. ๐ ๕๕๓๐ ๓๔๐๑
๓	วิทยาลัยเทคโนโลยีลำปาง (แลมป์-เทค) เลขที่ ๔๔๓ ถนนลำปาง-เด่นชัย ตำบลพระบาท อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐ โทร. ๐ ๕๔๓๑ ๕๖๘๖-๗ โทรสาร ๐ ๕๔๒๖ ๕๑๑๔
๔	วิทยาลัยเทคโนโลยีปทุมธานี เลขที่ ๑๓๐ หมู่ ๔ ติวานนท์ ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี ๑๒๐๐๐ โทร. ๐ ๒๙๓๙ ๖๗๒๐, ๐ ๒๙๓๙ ๖๗๒๒, ๐ ๒๙๓๙ ๖๗๒๕, ๐ ๒๙๓๙ ๖๗๒๗ โทรสาร ๐ ๒๙๓๙ ๖๗๒๑
๕	วิทยาลัยเทคโนโลยีนครปฐม เลขที่ ๘๘ ถนนไทรทอง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ๗๓๐๐๐

ลำดับ	ชื่อสถานศึกษา
๖	วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนชกการอยุธยา เลขที่ ๙๕ หมู่ ๖ ถนนโรจนะ ตำบลไผ่ลิง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๐๐๐ โทร. ๐ ๓๕๓๓ ๕๖๙๔ โทรสาร ๐ ๓๕๓๓ ๕๘๗๓ ต่อ ๑๐๐
๗	วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ (เอส.เทค) เลขที่ ๑๒๔/๑ ตำบลที่วัง อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ๘๐๑๑๐ โทร. ๐ ๓๕๓๗ ๐๑๓๖- ๗ โทรสาร ๐ ๓๕๓๗ ๐๑๔๐
๘	วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เลขที่ ๒๐๐ ถนนมิตรภาพ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร. ๐ ๔๓๒๒ ๒๗๘๑
๙	วิทยาลัยเทคโนโลยีราชพฤกษ์ เลขที่ ๓๓๐ หมู่ ๑๐ ถนนสถลมารค บ้านหนองสำราญ ตำบลเมืองเดช อำเภอ เดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี ๓๔๑๖๐ โทร. ๐ ๔๕๒๘ ๒๘๒๑, ๐๘ ๖๒๕๖ ๓๙๙๓, ๐๘ ๑๕๔๗ ๙๔๖๑
๑๐	วิทยาลัยเทคโนโลยีฉะเชิงเทรา เลขที่ ๓/๔๘ ซอย ๕ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๕๑ ๒๔๒๖

ระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยการจัดตั้งคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๖

เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาคาการทะเลาะวิวาทของเด็กและเยาวชนในสถานศึกษาอาชีวศึกษา โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้เป็นเด็กและเยาวชนที่มีความประพฤติดีมีคุณธรรมและสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข กรมการศาสนา จึงวางระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกรมการศาสนาว่าด้วยการจัดตั้งคลินิกคุณธรรม ในสถานศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๖”

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ในระเบียบนี้

“คลินิกคุณธรรม” หมายความว่า สถานที่ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา ของสถานศึกษาโดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนและมีการจัดกิจกรรมภายใต้การบริหาร ควบคุม ดูแล และรับผิดชอบของหัวหน้าสถานศึกษา หรือผู้มีอำนาจดำเนินการแทนนิติบุคคลนั้นตามกฎหมาย

“สถานศึกษา” หมายความว่า สถานศึกษา ทั้งภาครัฐและเอกชน ที่กรมการศาสนา ให้การสนับสนุนเพื่อจัดตั้งเป็นคลินิกคุณธรรม

“ผู้อำนวยการคลินิกคุณธรรม” หมายความว่า หัวหน้าสถานศึกษา หรือผู้บริหารสถานศึกษา

“คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะกรรมการบริหารคลินิกคุณธรรม

ข้อ ๑๑ ให้สถานศึกษาที่มีความประสงค์จะขอจัดตั้ง
คลินิกคุณธรรมยื่นคำขอจดทะเบียน ตามแบบคำขอจดทะเบียนทำย
ระเบียบนี้

ในกรุงเทพมหานคร ให้ยื่นคำขอจดทะเบียนต่อกรมการ
ศาสนา

ในส่วนภูมิภาค ให้ยื่นคำขอจดทะเบียนต่อกรมการศาสนา
ผ่านสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด

ข้อ ๑๒ ให้ผู้อำนวยการคลินิกคุณธรรมเป็นผู้รับผิดชอบ
ในการเบิกจ่ายเงินงบประมาณ ตามระเบียบนี้ไปใช้จ่ายในการปฏิบัติงาน
หรือการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ตามโครงการ/งาน
และให้รายงานผลการดำเนินงานให้กรมการศาสนาทราบ ปีละ ๒ ครั้ง
เมื่อสิ้นภาคเรียนในแต่ละปีการศึกษา

ข้อ ๑๓ ให้อธิบดีกรมการศาสนารักษาการตามระเบียบนี้ และ
ให้อำนาจ หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ชี้ขาดปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตาม

รายชื่อพระธรรมวิทยากรเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการโครงการการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

-๕-

ระหว่างวันที่ 25-27 มกราคม 2556

ณ ห้องประชุมภาณุรังษีบอลรูม ชั้น 1 โรงแรมรอยัลริเวอร์ เขตบางพลัด กรุงเทพฯ

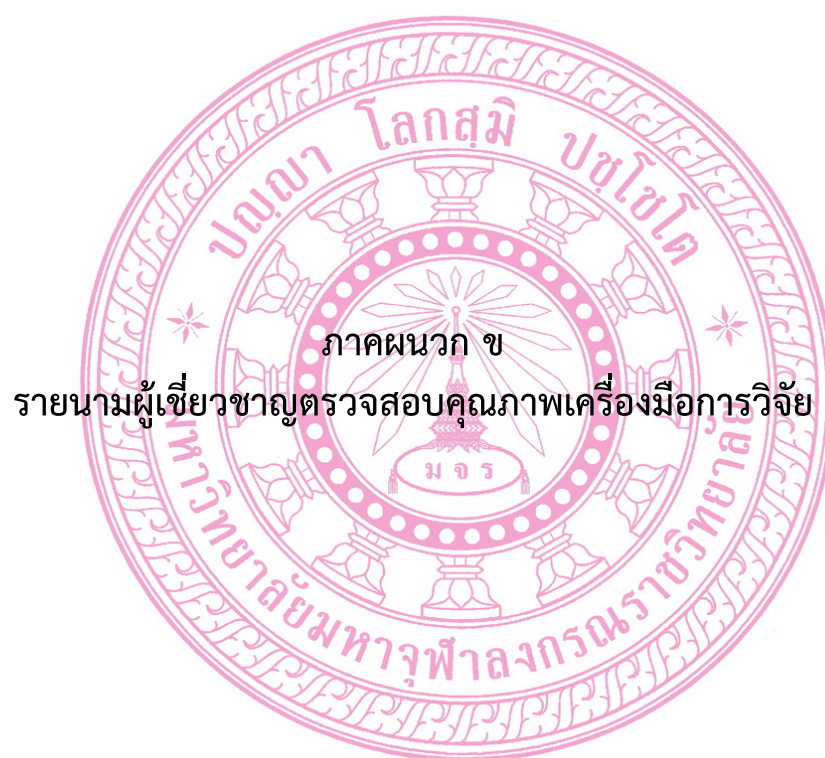
ลำดับที่	ชื่อ -สกุล	ตำแหน่ง	หน่วยงาน/จังหวัด
1	พระมหาวีรัตน์ ธรรมคุณโต	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคดอนเมือง กทม.
2	พระมหาเอียรบดี ฐิตจิตโต	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคดอนเมือง กทม.
3	พระมหาสุณาน ดิสสวัสดิ์	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคกาญจนาภิเษกมหานคร กทม.
4	พระมหารุ่งโรจน์ อรุโณ	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคกาญจนาภิเษกมหานคร กทม.
5	พระเก่งกาจ สิวโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคราชสีห์ธรรม กทม.
6	พระกร เกตุธมโม	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคราชสีห์ธรรม กทม.
7	พระมหาเตี้ยสิงห์ สุทธิจิตโต	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีช่างอุตสาหกรรมกรุงเทพฯ กทม.
8	พระมหา ดร.ปัญญา ปญญาโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีช่างอุตสาหกรรมกรุงเทพฯ กทม.
9	พระศรีสวรรค์ อมรธมโม	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่
10	พระदानทูน ปิยสีโล	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่
11	พระอธิการสุพัฒน์ วราสโย	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคเชียงราย จ.เชียงราย
12	พระครูสุจินเจตยานุการ	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคเชียงราย จ.เชียงราย
13	พระมหาพิทักษ์ กรญาโณ	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคพิษณุโลก จ.พิษณุโลก
14	พระปลัดมงคล สุ่มคลภาณี	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคพิษณุโลก จ.พิษณุโลก
15	พระอนันต์ อุตตรวาทิ	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยอาชีวศึกษาพัฒนการพิษณุโลก
16	พระธัชพล เขมจารี	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยอาชีวศึกษาพัฒนการพิษณุโลก
17	พระมหาประจักษ์ ถาวโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ จ.นครสวรรค์

ลำดับที่	ชื่อ -สกุล	ตำแหน่ง	หน่วยงาน/จังหวัด
28	พระมหาสมพงษ์ ภัททาจาโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีนครปฐม จ.นครปฐม
29	พระมหาพิเชษฐ กนต์เชฏฐ์	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคราชบุรี จ.ราชบุรี
30	พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคราชบุรี จ.ราชบุรี
31	พระมหาจิรพันธ์ ธมมปสฺสโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคกาญจนบุรี จ.กาญจนบุรี
32	พระเกรียงไกร ธมมสาโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคกาญจนบุรี จ.กาญจนบุรี
33	พระสมุห์แสงสุริย์ ชีรภัทโท	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา
34	พระพิชิต วิชิตวิโส	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีพัฒนการอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา
35	พระสมุห์สมพงษ์ สุานธมโม	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคนครศรีธรรมราช จ.นครศรีธรรมราช
36	พระสุริยา สุริโย	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคนครศรีธรรมราช จ.นครศรีธรรมราช
37	พระสว่าง อาทิจใจ	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ (เอส.เทค) จ.นครศรีธรรมราช
38	พระสมุห์สุริยา อาภาโค	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ (เอส.เทค) จ.นครศรีธรรมราช
39	ดร.พระปลัด ยโสธโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยสุราษฎร์ธานี จ.สุราษฎร์ธานี
40	พระครูใบฎีกามงคล อคคธมโม	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยสุราษฎร์ธานี จ.สุราษฎร์ธานี
41	พระมหาศุภชัย ศุภกิจใจ	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น จ.ขอนแก่น
42	พระครูสุเมธธรรมสาร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น จ.ขอนแก่น
43	พระอัครเดช โชติญาโณ	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จ.ขอนแก่น
44	พระมหาทชานนท์ จีระพัฒโน	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จ.ขอนแก่น
45	พระทศพล ญาณวโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ด จ.ร้อยเอ็ด
46	พระครูวัชรอินทวงศ์	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคร้อยเอ็ด จ.ร้อยเอ็ด
47	พระจิรวัฒน์ ธมมโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคอุดรธานี จ.อุดรธานี
48	พระมหาเอกชัย เอกขโย	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคอุดรธานี จ.อุดรธานี
49	พระกรงศรี จารุภาณี	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคอุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี
50	พระสมิขชา สุานวโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคอุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี
51	พระวิษณุ วุฒินัน	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีราชพฤกษ์ จ.อุบลราชธานี
52	พระสมุห์พรหมพิริยะ ปภสฺสโร	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคโนโลยีราชพฤกษ์ จ.อุบลราชธานี

ลำดับที่	ชื่อ -สกุล	ตำแหน่ง	หน่วยงาน/จังหวัด
59	พระครูปลัดสงฆ์ ปคุณ	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคหาดใหญ่ จ.สงขลา
60	พระประติษฐ์ ฐิตธมโม	พระธรรมวิทยากร	วิทยาลัยเทคนิคหาดใหญ่ จ.สงขลา
61	พระมหาธีรวัฒน์ ธีรวณเมธี	พระธรรมวิทยากร	ม.ราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด จ.ตาก
62	พระมหาบุญเลิศ ฐิตธมโม	พระธรรมวิทยากร	ม.ราชภัฏกำแพงเพชร แม่สอด จ.ตาก

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

๑. ผศ.ดร.อินฉา ศิริวรรณ อาจารย์ประจำ
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

ภาควิชาบริหารการศึกษา

๒. ผศ.บุญเลิศ จีรภัทร์ อาจารย์ประจำ
คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

ภาคหลักสูตรและการสอน

๓. ผศ.ดร.จรัสญะ พริกบุญจันทร์ อาจารย์พิเศษ
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย

ภาควิชาบริหารการศึกษา

๔. ดร.สมจิตร ศิริเสนา ผู้อำนวยการวิทยาลัย
อยุธยา หมู่ ๖ ถ.โรจนะ ต.ไผ่ลิง

เทคโนโลยีพณิชยการ

อ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๐๐๐

๕. นายวันชาติ ขอพร ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดศรีประชา หมู่ที่ ๑
หมู่บ้านบัวชม ตำบลชะแมบ อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

ภาคผนวก ค
หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ ๗๙

วิทยาลัยเทคโนโลยีพระอริยวงศาคตญาณ
เลขที่ 1253/2556
คณะครุศาสตร์ 6 พ.ย. 2556
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 10.00 ร.
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ดร.สมจิตร ศิริเสนา

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลัง
ทำวิจัยเรื่อง “บทเพลงพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน.....ภาควิชาบริหารการศึกษาและกิจการคณะสงฆ์ คณะครุศาสตร์ มจร. โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓.....

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓ / ๔๔๓..... วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖.....

เรื่อง ขออนุมัติตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....

เรียน ผศ.บุญเลิศ จีระภัทร์

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิจัย เรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือ ในการทำวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ព្រះ ឆ័ ៦១០៣.៣/ ៣៧

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๘๕-๑๐๕-๕๒๗๓

๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ.ดร.จำรูญ พริกบุญจันทร์

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลัง
ทำวิจัยเรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา
กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณา
เห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือ ในการทำวิจัยของ
นิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และ
ทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ ๗๙

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเป็นผู้อยู่ควบคุมตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดศรีประชา

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิจัยเรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือ ในการทำวิจัยของ นิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีชัย
 (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีชัย)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน.....ภาควิชาบริหารการศึกษากิจการคณะสงฆ์ คณะครุศาสตร์ มจร. โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓ / ๔๔๓ วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบเรื่องแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน ผศ.ดร.อินดา ศิริวรรณ

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิจัย เรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือ ในการทำวิจัยของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

(ลายเซ็น)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

(ลายเซ็น)
๐๔-๑๐-๕๖

ประสานงานโครงการพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

พระมหาสมบุญ สุธมโม โทร. ๐๘๐-๒๔๕-๘๖๙๙

พระสุรชัย สุรชโย โทร. ๐๘๙-๐๕๖-๑๕๘๑

นายสุทิศ สวัสดิ์ โทร. ๐๘๙-๐๖๘-๔๙๓๗

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ง
หนังสือขอความอนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๑๑๐

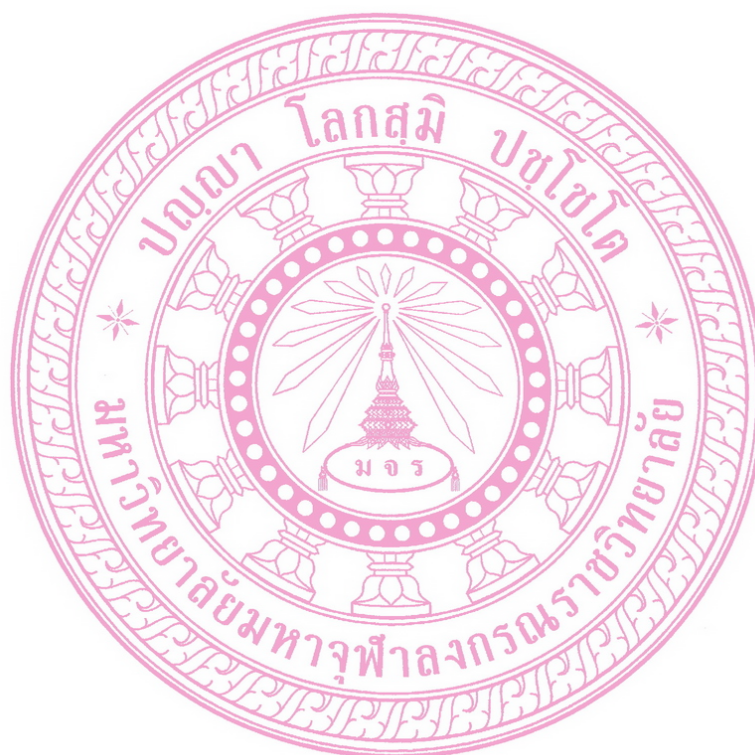

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๑๑๐

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

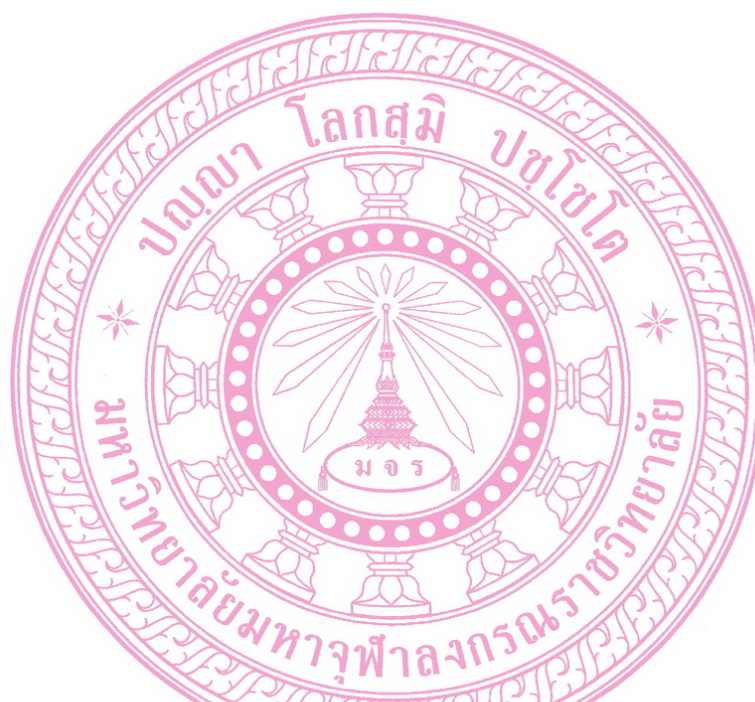
โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

นมัสการ พระพิชิต วิชิตวิโส

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลัง
ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา
กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหาคว้าหลักสตรดังกล่าว” ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณา

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๑๑๐

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๘๔-๓๐๔-๔๒๗๓

๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์**เรียน พระใบฎีกาณอมศักดิ์ ปญญาโร พระธรรมวิทยากรวิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ**

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถที่ให้อิทธิพลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ ของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงน้อมสมารถมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๑๑๐

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาระเพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน อธิบดีกรมการศาสนา

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว” ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถที่ให้อุปกรณ์เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ ของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความเคารพ

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๑๑๐

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ว่าที่ ร.ต.สุรติ อัมเอิบธรรม

นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ สำนักวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถที่ให้อข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ ของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาสังคมศาสตร์
หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๑๑๐

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๕๒๗๓

๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถที่ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ ของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๑๑๐

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน นายอักษรศิลป์ แก้วมทาวงษ์ ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ

ด้วย พระพนมพร ฉายา คุณวโร นามสกุล เชื้อไชย รหัสประจำตัว ๕๕๐๑๔๐๒๓๗๒ นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว” ดังนั้นทางโครงการหลักสูตรฯ พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถที่ให้อข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ ของนิสิตได้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อมูลเพื่อประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ดังกล่าว และทางโครงการหลักสูตรฯ ขอขอบคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

บัณฑิตศึกษา คณะครุศาสตร์

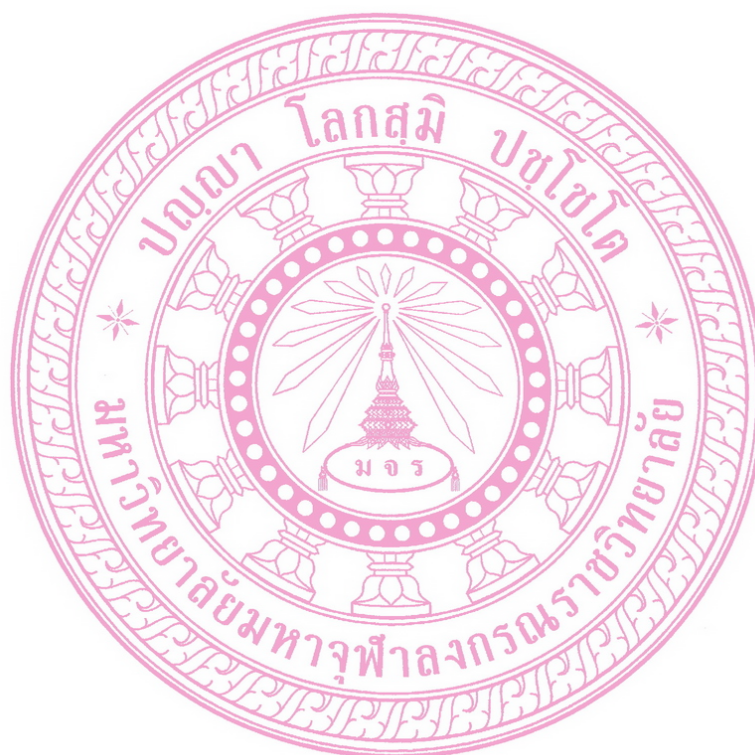
โทรศัพท์ ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๕ ต่อ ๒๑๐๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๑๑๐

คณะครุศาสตร์

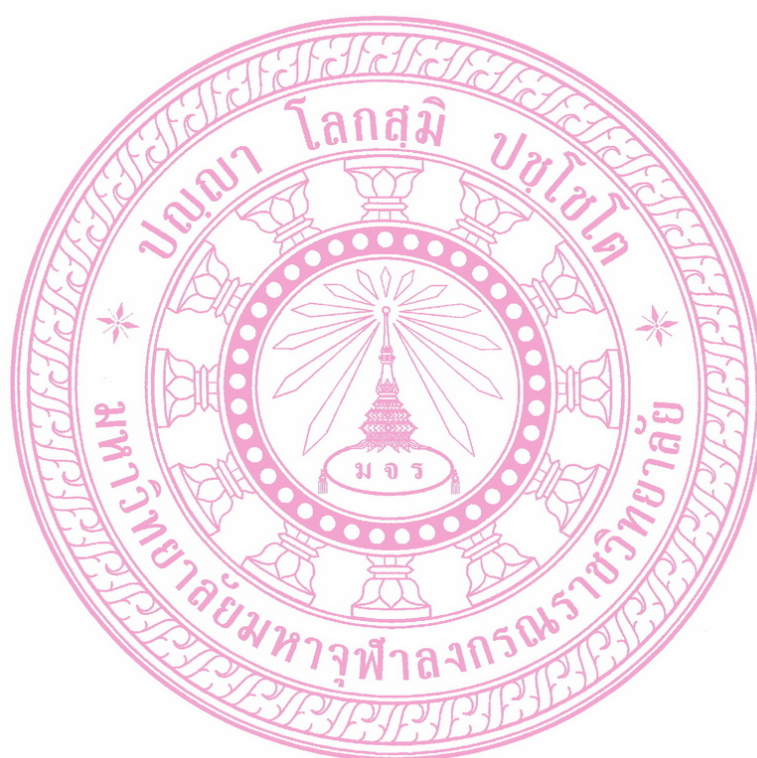
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๘๔-๑๐๔-๔๒๗๓

๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ดร.ชำนาญ อุบลรัตน์ ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ด้วย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๑ และในวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๖๑ ได้มีพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุมาศ วัดอัมพวัน ธรรมาสถาบัน วัดอัมพวัน ธรรมาสถาบัน จังหวัดฉะเชิงเทรา

ภาคผนวก จ
แบบสัมภาษณ์
แบบประเมินผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย(IOC)

แบบสัมภาษณ์ (สำหรับกรรมการศาสนา)

แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา
กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอนประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ ฉายา.....นามสกุล.....
๒. ตำแหน่ง
๓. สถานที่ทำงาน/สถานที่ศึกษา.....
๔. สถานที่พักปัจจุบัน
๕. วุฒิการศึกษา

ตอนที่ ๒ ศึกษาโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา/พระธรรมวิทยากร
เกี่ยวกับโครงการ

(ในฐานะที่กรรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม เป็นเจ้าของโครงการคลินิกคุณธรรมใน
สถานศึกษา)

๑. เหตุผลหลักที่จัดตั้งโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษาขึ้นคืออะไร
เกี่ยวกับพระธรรมวิทยากร

๒. มีระบบการคัดเลือกพระธรรมวิทยากรมาเป็นบุคคลากรโครงการหรือไม่อย่างไร
๓. มีการพัฒนาศักยภาพพระธรรมวิทยากรอันเป็นบุคคลากรโครงการหรือไม่อย่างไร
๔. ต้องการให้พระธรรมวิทยากรมีบทบาทอย่างไรบ้างในโครงการนี้
๕. มีความคาดหวังต่อพระธรรมวิทยากรอย่างไรบ้าง

ปัญหา อุปสรรค/ข้อเสนอแนะ

๖. จากที่ดำเนินการโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษามาจนถึงปัจจุบัน ประสบปัญหาหรือไม่อย่างไร มีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไรบ้าง
๗. กรมการศาสนามีนโยบายต่อยอดโครงการนี้หรือไม่อย่างไร
๘. แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

พระพนมพร คุณวโร(เชื้อไชย)

นิสิตปริญญาโท คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

บทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอนประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ศึกษาบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

ตอนที่ ๓ ศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะ พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมใน

สถานศึกษา

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ ฉายา.....นามสกุล.....
๒. ตำแหน่ง
๓. สถานที่ทำงาน/สถานที่ศึกษา.....
๔. สถานที่พักปัจจุบัน
๕. วุฒิการศึกษา

ตอนที่ ๒ ศึกษาแนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

ด้านการให้ความรู้

๑. วิธีการให้ความรู้/วิธีการสอน/เทคนิค/การให้คำแนะนำ/การให้คำปรึกษา
๒. เครื่องมือ/เทคโนโลยี/การประยุกต์ใช้เครื่องมือ/สื่อต่างๆ/ศิลปะในการอบรมสั่งสอน

๓. การเลือกหัวข้อหรือหลักสูตร/ปัจจัย ในการให้ความรู้/จิตผู้ที่จะรับการอบรมสั่งสอน

ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี

๑. บุคลิกภาพ/การแต่งกาย/การดำเนินชีวิต/การอุปโลกปรีภค
๒. หลักสูตร,คติประจำใจ/หลักการดำเนินชีวิต/การดำเนินชีวิตยุคสมัยโลกาภิวัตน์

ด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

๑. การจัดโครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม/การสนับสนุนด้านอาคารสถานที่
๒. การช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ยากไร้/การสนับสนุนทุนเล่าเรียน/การสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประสบภัย

ตอนที่ ๓ ศึกษา ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของ พระธรรมวิทยากร โครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

ปัญหา อุปสรรค

๑. การบริหารจัดการ/เครื่องมือในการสอน/สื่อ/เทคโนโลยี/งบประมาณ/สถานศึกษา/อาคารสถานที่
๒. คุณลักษณะพระธรรมวิทยากร/หลักสูตรในการปฏิบัติตน/ข่าวเสียหายและผลกระทบต่อนพระธรรมวิทยากร

ข้อเสนอแนะ

๑. หลักการหรือวิธีการในการอบรมสั่งสอน/สื่อ/เทคโนโลยี
๒. คุณลักษณะพระธรรมวิทยากร/ การสร้างมนุษยสัมพันธ์/การแก้พฤติกรรมนักเรียนนักศึกษา
๓. แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

พระพนมพร คุณวโร(เชื้อไชย)

นิสิตปริญญาโท คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบประเมินผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย(IOC)
แบบสัมภาษณ์ : แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมใน

สถานศึกษา

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอนประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ศึกษาบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

ตอนที่ ๓ ศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะของ พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรม

ในสถานศึกษา

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ ฉายา..... นามสกุล.....
๒. ตำแหน่ง
๓. สถานที่ทำงาน/สถานที่ศึกษา
๔. สถานที่พักปัจจุบัน
๕. วุฒิการศึกษา

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในการชั่งระดับความคิดเห็นที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน

ให้คะแนน	+๑	ถ้า เห็นด้วย	ว่าบทสัมภาษณ์ใช้ได้ตามวัตถุประสงค์
ให้คะแนน	๐	ถ้า ไม่แน่ใจ	ว่าบทสัมภาษณ์ใช้ได้ตามวัตถุประสงค์
ให้คะแนน	-๑	ถ้า ไม่เห็นด้วย	ว่าบทสัมภาษณ์ใช้ได้ตามวัตถุประสงค์

ตอนที่ ๒ ศึกษาบทบาทพระธรรมวิทยากรในโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา

บทสัมภาษณ์	+๑	๐	-๑	หมายเหตุ
ด้านการให้ความรู้				
๑. วิธีการให้ความรู้/วิธีการสอน/เทคนิค/การให้คำแนะนำ/การให้คำปรึกษา				
๒. เครื่องมือ/เทคโนโลยี/การประยุกต์ใช้เครื่องมือ/สื่อต่างๆ/ศิลปะในการอบรมสั่งสอน				
๓. การเลือกหัวข้อหรือหลักธรรม/ปัจจัยในการให้ความรู้/จิตผู้ที่จะรับการอบรมสั่งสอน				

บทสัมภาษณ์	+๑	๐	-๑	หมายเหตุ
ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี ๑. บุคลิกภาพ/การแต่งกาย/การดำเนินชีวิต/การอุปโภคบริโภค ๒. หลักธรรม ,คติประจำใจ/หลักการดำเนินชีวิต/การดำเนินชีวิต ยุคสมัยโลกาภิวัตน์ ด้านการสนับสนุนส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ๑. การจัดโครงการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม/การสนับสนุนด้าน อาคารสถานที่ ๒. การช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ยากไร้/การสนับสนุนทุนเล่าเรียน/ การสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประสบภัย				

ข้อเสนอแนะ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ ศึกษา ปัญหาและข้อเสนอแนะ พระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมใน
สถานศึกษา

บทสัมภาษณ์	+๑	๐	-๑	หมายเหตุ
ปัญหา				

๑. การบริหารจัดการ/เครื่องมือในการสอน/สื่อ/เทคโนโลยี/ งบประมาณ/สถานศึกษา/อาคารสถานที่ ๒. คุณลักษณะพระธรรมวิทยากร/หลักธรรมในการปฏิบัติตน/ ขาวเสียหยาและผลกระทบต่อพระธรรมวิทยากร ข้อเสนอแนะ ๑. หลักการหรือวิธีการในการอบรมสั่งสอน/สื่อ/เทคโนโลยี ๒. คุณลักษณะพระธรรมวิทยากร/การสร้างมนุษยสัมพันธ์/การ แก้พฤติกรรมนักเรียนนักศึกษา				
---	--	--	--	--

ข้อเสนอแนะ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ

.....

...../...../.....

แบบประเมินผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย(IOC)

แบบสัมภาษณ์ (สำหรับกรมการศาสนา)

แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา
กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ ฉายา.....นามสกุล.....

๒. ตำแหน่ง
๓. สถานที่ทำงาน/สถานที่ศึกษา.....
๔. สถานที่พักปัจจุบัน
๕. วุฒิการศึกษา

ตอนที่ ๒ ศึกษาโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา/พระธรรมวิทยากร

บทสัมภาษณ์	+๑	๐	-๑	หมายเหตุ
เกี่ยวกับโครงการ <u>(ในฐานะที่กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม เป็นเจ้าของโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา)</u> ๑. เหตุผลหลักที่จัดตั้งโครงการ คลินิกคุณธรรม ในสถานศึกษาขึ้นคืออะไร เกี่ยวกับพระธรรมวิทยากร ๒. มีระบบการคัดเลือกพระธรรมวิทยากรมาเป็นบุคลากรโครงการหรือไม่อย่างไร ๓. มีการพัฒนาศักยภาพพระธรรมวิทยากรอันเป็นบุคลากรโครงการหรือไม่อย่างไร ๔. ต้องการให้พระธรรมวิทยากรมีบทบาทอย่างไรบ้างในโครงการนี้ ๕. มีความคาดหวังต่อพระธรรมวิทยากรอย่างไรบ้าง				

บทสัมภาษณ์	+๑	๐	-๑	หมายเหตุ
ปัญหา อุปสรรค/ข้อเสนอแนะ ๑. จากที่ดำเนินการโครงการ คลินิกคุณธรรม ในสถานศึกษามาจนถึงปัจจุบัน ประสบปัญหาหรือไม่อย่างไรมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไรบ้าง ๒. กรมการศาสนา มีนโยบายต่อยอดโครงการนี้หรือไม่อย่างไร				

ข้อเสนอแนะ แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากร

.....

.....

.....

.....

.....

.....
.....

พระพนมพร คุณวโร(เชื้อไชย)
นิสิตปริญญาโท คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “แนวทางส่งเสริมบทบาทพระธรรมวิทยากรโครงการคลินิกคุณธรรมในสถานศึกษา
กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา

(พระสุธีธรรมมานวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระครูปลัดมารุต วรมงคลโล, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(ศ.ดร.จางค์ อติวัฒนสิทธิ์)

กรรมการ

(รศ.ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สมชัย ศรีนोक)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

รศ.ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.สมชัย ศรีนोक

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระพนมพร คุณวโร(เชื้อไชย))